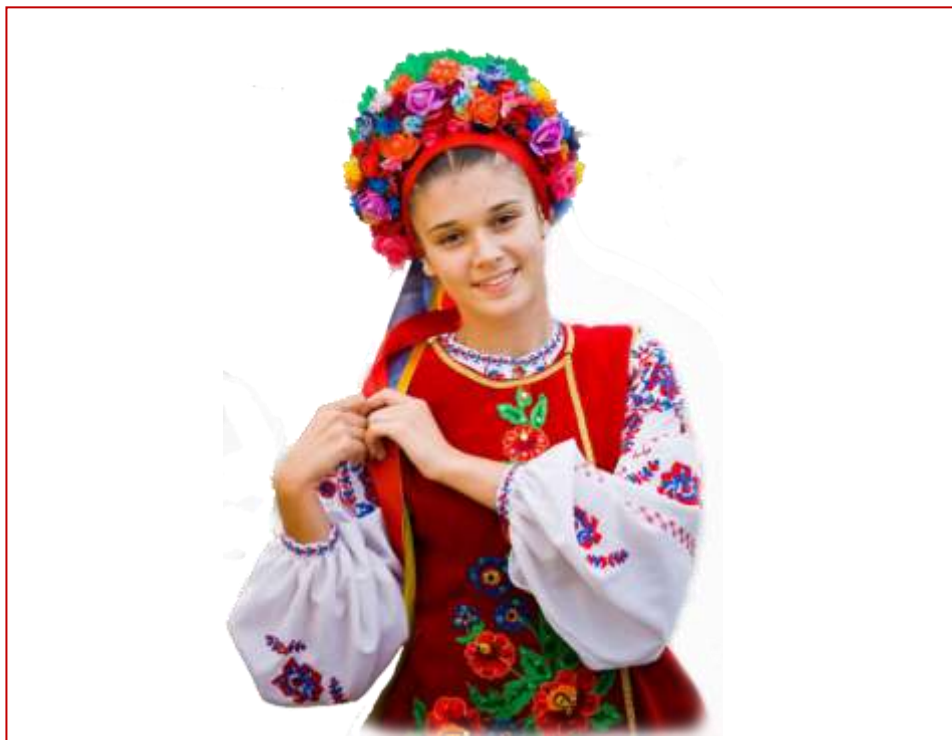

Департамент освіти і науки
Київської обласної державної адміністрації
Комунальний вищий навчальний заклад Київської обласної ради
"Академія неперервної освіти"

**ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ
ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ
ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Методичний посібник

Біла Церква

2016

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради
"Академія неперервної освіти"
(протокол № 4 від 07.06. 2016)*

**Художньо-естетичне виховання творчої особистості засобами позашкільної освіти :
методичний посібник** / упорядн. В.Ю. Гаврилюк, Т.А. Слободянюк, А.А. Розумнюк; КВНЗ
КОР "Академія неперервної освіти". – Біла Церква : КВНЗ КОР "Академія неперервної
освіти", 2016. – 144 с.

Рецензенти:

Гутник Віра Дмитрівна, директор Центру творчості дітей та юнацтва "Соняшник" Білоцер-
ківської міської ради, викладач кафедри філософії освіти та управління Комунального
вищого навчального закладу Київської "Академія неперервної освіти";
Радзівілл Алла Анатоліївна, заступник директора з навчально-виховної роботи Комунального
закладу Київської обласної ради "Центр творчості дітей та юнацтва Київщини".

Авторський колектив:

*Бобир Алла Олександрівна
Васильчук Тетяна Олександрівна
Гаврилюк Валерій Юрійович
Горбенко Людмила Миколаївна
Духніч Валентина Григорівна
Зінченко Світлана Григорівна
Колесник Оксана Олексіївна
Монарх Євгенія Юхимівна
Павленко Юлія Сергіївна
Павлuchenko Валентина Зіновіївна*

*Плоткіна Тетяна Миколаївна
Розумнюк Антоніна Анатоліївна
Сліпець Ірина Володимирівна
Слободянюк Тетяна Андріївна
Татарчук Валентина Іванівна
Ткалич Людмила Василівна
Турукіна Леся Володимирівна
Хаврюта Наталія Іванівна
Чепурда Лариса Володимирівна
Якуша Наталія Михайлівна*

Розглянуто теоретичні й організаційно-педагогічні аспекти художньо-естетичного вихо-
вання дітей та учнівської молоді засобами позашкільної освіти. Розкрито навчально-розви-
вальний і виховний впливи художньо-естетичного виховання на процес формування гармо-
нійно розвиненої особистості, її світоглядних уявлень, ціннісних орієнтацій, морально-есте-
тичних ідеалів. Представлено методичні рекомендації, розробки навчальних занять, сценарії
виховних справ з досвіду роботи слухачів обласного опорного закладу освіти – Васильків-
ського міського центру дитячої та юнацької творчості.

Для директорів, методистів і педагогічних працівників позашкільних навчальних закла-
дів, слухачів курсів освітньої діяльності підвищення фахової кваліфікації керівників і педа-
гогічних працівників системи позашкільної освіти.

© В.Ю. Гаврилюк, Т.А. Слободянюк, А.А. Розумнюк
© КВНЗ КОР "Академія неперервної освіти", 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	8
1.1. Гаврилюк В.Ю. Виховний потенціал позашкільних навчальних закладів, способи його реалізації в сучасних умовах	8
1.2. Слободянюк Т.А. Художньо-естетичне виховання творчої особистості засобами позашкільної освіти: теорія, практика, перспективи розвитку	20
1.3. Розумнюк А.А. Національно-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в позашкільних навчальних закладах	28
1.4. Павлученко В.З., Гаврилюк В.Ю. Художньо-естетичне виховання як засіб формування духовних цінностей вихованців позашкільних навчальних закладів	32
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗМІСТ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	44
2.1. Зінченко С.Г., Колесник О.О. Методичні рекомендації щодо організації та проведення майстер-класів у гуртках декоративно-вжиткового мистецтва	49
2.2. Хаврюта Н.І., Татарчук В.І., Духніч В.Г. Методичні рекомендації щодо створення ландшафтного саду в позашкільних навчальних закладах	50
2.3. Турукіна Л.В. Вивчення рослинних і тваринних символів на заняттях із писанкарства в позашкільних навчальних закладах	56
2.4. Монарх Є.Ю. Освітній потенціал історико-побутового танцю	66
2.5. Плоткіна Т.М. Творчий виховний проект "Україна – це ми!"	76
2.6. Плоткіна Т.М. Сценарій виховної справи "Осені фарби чарівні"	81
2.7. Плоткіна Т.М. Сценарій виховної справи "Святе слово благословенної землі" ...	84
2.8. Сліпець І.В. Усний журнал "Великий син українського народу – Тарас Григорович Шевченко"	88
2.9. Васильчук Т.О. Вишиванка – свята традиція українського народу!	97
2.10.Чепурда Л.В., Бобир А.О. Літературно-пісенний вечір-реквієм ушанування пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні "Схилімо голови у скорботі" ...	104
2.11.Горбенко Л.М. Мистецький вернісаж "Про що розмовляють картини"	113
2.12. Горбенко Л.М. Майстер-клас "Чарівні квіти"	119
2.13. Павленко Ю.С.Розробка навчального заняття "Історія виникнення й розвитку батика"	123
2.14. Якуша Н.М. Розробка навчального заняття "Квіткові композиції"	126
2.15. Ткалич Л.В. Навчальна програма "Художня робота з тирсою".....	129
ПІСЛЯМОВА	137
РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА	138
КОРОТКА ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ	141

ПЕРЕДМОВА

Розвиток системи освіти держави в умовах її реформування й суспільних викликів значною мірою пов'язаний із науковим розробленням нового змісту навчання й виховання особистості, упровадження сучасних освітніх технологій у педагогічну практику. Філософія освіти ХХІ століття базується на концептуальних положеннях, що потребують нового мислення й діяльності педагогів-практиків: перехід від "освіти на все життя" до "освіти впродовж життя" – безперервної освіти, самоосвіти й розвитку особистості як життєтворчості; домінування гуманістичної педагогіки, що створює умови для становлення творчої особистості з високим рівнем знань, вихованості й духовності; глобалізація, відкритість освітніх систем, "віртуалізація" навчально-виховного процесу тощо. Стратегічним орієнтиром нової системи освіти є молода людина, яка активно й конструктивно діє у складних соціально-економічних і суспільно-політичних реаліях, здатна мислити самостійно та нестандартно, генерувати оригінальні ідеї, творчо використовувати свої знання й уміння, вирішувати різноманітні проблеми (навчальні, побутові, глобальні), уміє інтегруватися в динамічне сьогодення, комфортно і впевнено почувається у будь-яких життєвих ситуаціях.

Сформувати таку гармонійно розвинену особистість, якій властиві життєва компетентність, функціональна грамотність, громадянська позиція, високий рівень розвитку пізнавальної і творчої активності, прагнення до саморозвитку й самовдосконалення, може лише творчий педагог, який свідомо відмовляється від стереотипів педагогічного мислення, займається самоосвітою, здатний до рефлексії, активно включається в пошук й використання педагогічних інновацій (технологій, методів, засобів навчання й виховання). Цілісність і багатомірність освітнього процесу в сучасних умовах передбачає постійний творчий пошук педагога, його власний творчий розвиток, спрямованість професійної діяльності до творчого розвитку учнів і вихованців. При цьому відбувається трансформація ролі педагога: від транслятора знань і способів діяльності до проектувальника індивідуальної траєкторії інтелектуального й особистісного розвитку тих, кого навчає й виховує, а також власного вдосконалення (самоосвіти, саморозвитку, самореалізації).

У повній мірі все вищезазначене стосується педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів, які створюють оптимальні психолого-педагогічні умови для творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час і години дозвілля, задовольняючи освітні потреби юного покоління на основі залучення до художньо-естетичної, еколого-натуралістичної, туристсько-краєзнавчої, дослідницько-експериментальної, науково-технічної та інших видів творчої діяльності. Водночас із навчально-виховною роботою педагоги-позашкільники активно займаються самоосвітою, підвищують свій професійний рівень, моделюють і реалізують авторські методичні системи, вивчають, адаптують, творчо використовують перспективний досвід своїх колег, залучаються до науково-методичної та інноваційної діяльності.

Мобілізують до педагогічної творчості не лише свідоме прагнення кожного керівника гуртка, творчого об'єднання бути цікавим, оригінальним, неповторним, а й сумні реалії функціонування позашкільних навчальних закладів; гострі протиріччя між реальним станом позашкільної освіти з її багаторічними традиціями, досвідом, результативністю освітньої діяльності, суспільною значимістю й хаотичними спробами реформування без чітких орієнтирів розвитку і фінансування; варіативність освітніх послуг в умовах жорсткої конкуренції; складність вибору напрямів творчого розвитку дітей сучасними батьками тощо. Позашкільники Київщини та України усвідомлюють, що лише позитивний імідж гуртка, творчого об'єднання, якість його освітніх послуг, високий професіоналізм педагога, творчі здобутки й перемоги вихованців є ключовою умовою здійснення навчально-виховної діяльності.

Практико-орієнтованою, цікавою та результативною формою колективної педагогічної творчості керівників, методистів і педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів Київщини стала діяльність обласних опорних закладів освіти й обласних шкіл передового педагогічного досвіду. Зокрема, обласний опорний заклад освіти є взірцевим навчальним закладом щодо організації освітнього процесу з обраної проблеми, апробації та впровадження інноваційних технологій, розробки науково-методичного й навчально-методичного забезпечення реалізації педагогічних ідей, базою для підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

У 2013-2016 роках такий опорний заклад із проблеми *"Художньо-естетичне виховання творчої особистості засобами позашкільної освіти"* ефективно діяв на базі Васильківського міського центру дитячої та юнацької творчості. Метою освітньої діяльності ООЗО було розроблення й упровадження сучасних педагогічних технологій художньо-естетичного виховання творчої особистості засобами позашкільної освіти в широку педагогічну практику, їх популяризація.

Основними напрямками роботи обласного опорного закладу стали:

- теоретичне розроблення, методичне обґрунтування й експериментальна перевірка художньо-педагогічних технологій навчання й виховання (проблемно-евристичних, інтерактивних, проектних, ігрових, естетотерапевтичних), оптимізації навчально-виховного процесу в гуртках художньо-естетичного напрямку на основі диференційованого підходу та індивідуальної роботи із творчо обдарованими дітьми;
- популяризація передового педагогічного досвіду художньо-естетичного виховання особистості засобами позашкільної освіти, його впровадження у практичну діяльність позашкільних навчальних закладів Київщини;
- проведення навчальних занять і науково-методичних заходів для слухачів ООЗО (лекцій, семінарів-практикумів, майстер-класів, "круглих столів", психолого-педагогічних тренінгів, науково-практичних конференцій тощо);
- написання навчально-методичних посібників, навчальних програм, програм виховної роботи, видавнича діяльність;
- надання слухачам ООЗО методичної допомоги у плануванні та проведенні навчальних занять, виховних заходів, творчих конкурсів і фестивалів, майстер-класів, мистецьких виставок із застосуванням сучасних художньо-педагогічних технологій;
- формування професійної компетентності й фахової грамотності керівників гуртків художньо-естетичного напрямку, мотивація до постійної самоосвітньої діяльності та професійного самовдосконалення.

В основу функціонування обласного опорного закладу освіти як майданчика для педагогічної творчості, акумуляції й популяризації інноваційних технологій художньо-естетичного виховання особистості засобами позашкільної освіти було покладено концептуально-методологічні ідеї виховання особистості (Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинський), особистісно орієнтованого навчання та виховання (І. Бех, Т. Сущенко), єдності навчання, виховання та розвитку (І. Бех, О. Савченко), формування духовної культури особистості (І. Зязюн, О. Сухомлинська), філософії мистецької освіти та педагогіки мистецтва (Л. Масол, О. Рудницька), педагогічної творчості (І. Зязюн, С. Сисоєва), компетентнісного підходу в освіті (О. Пометун), виховного та соціально-педагогічного потенціалу позашкільних навчальних закладів (О. Биковська, В. Вербицький, В. Мачуський, Г. Пустовіт, Т. Сущенко), основоположні принципи синергетичного, діяльнісного, культурологічного та андрагогічного підходів.

Активними слухачами обласного опорного закладу освіти стали 36 керівних, методичних і педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів Богуславського, Кагарлицького, Рокитнянського, Таращанського районів, міст Борисполя, Броварів, Василькова і Переяслава-Хмельницького. Тетяна Андріївна Слободянюк, керівник ООЗО, директор, Анто-

ніна Анатоліївна Розумнюк, заступник директора, Тетяна Миколаївна Плоткіна, методист, Леся Володимирівна Турукіна, керівник народної школи писанкарства "Дивосвіт", Євгенія Юхимівна Монарх, керівник народного хореографічного колективу "Веселка", Лариса Володимирівна Чепурда, керівник зразкової творчої майстерні "Світ сувенірів", Алла Олександрівна Бобир, керівник зразкової студії дитячої естрадної пісні "Лілея", інші талановиті педагоги Васильківського міського центру дитячої та юнацької творчості забезпечили трансформацію в широку педагогічну практику авторських методичних систем естетичного розвитку творчої особистості, формування в дітей і учнівської молоді особистісно-ціннісного ставлення до культури й мистецтва, прагнення до духовного самовдосконалення засобами позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку.

Окрасою освітньої діяльності ООЗО стали практичні заняття, майстер-класи, "круглі столи", творчі звіти на базі кращих гуртків, творчих об'єднань Васильківського міського центру дитячої та юнацької творчості, Дитячого естетико-натуралістичного центру "Камелія" м. Броварів, Центру технічної творчості "Евріка" м. Борисполя, Українського державного центру позашкільної освіти, Київського Палацу дітей та юнацтва; творчі зустрічі з науково-педагогічними працівниками лабораторії діяльності позашкільних закладів Інституту проблем виховання НАПН України, редакцією газети "Позашкілля" видавництва "Шкільний світ".

Кінцевим результатом освітньої діяльності ООЗО стало професійно-педагогічне зростання слухачів; актуалізація мотивації до застосування інноваційних педагогічних ідей і технологій; прояв особистісного творчого ставлення до професійного вдосконалення і самовдосконалення; організація колегіального взаємонавчання (використання професійного досвіду колег як вагомого джерела освіти). Як наслідок, маємо позитивну динаміку підвищення рівня професійної компетентності слухачів ООЗО із проблеми художньо-естетичного виховання особистості засобами позашкільної освіти, набуття якісного науково-методичного, методологічного рівня знань педагогів про:

- основні теорії, концептуальні положення й закономірності організації мистецько-педагогічного процесу в позашкільних навчальних закладах;
- зміст інноваційних художньо-педагогічних технологій, сучасні методи і форми художньо-естетичного виховання дітей та учнівської молоді засобами позашкільної освіти;
- сутність і методику вивчення, узагальнення, упровадження передового педагогічного досвіду у практиці художньо-естетичного виховання дітей та учнівської молоді в позашкільних навчальних закладах.

Активна участь слухачів у роботі ООЗО, науково-методичних і мистецьких заходах на її базі стали основою для самостійного застосування набутих компетентностей теорії і практики мистецько-педагогічної освіти, що виявилась у вміннях:

- розробляти навчально-методичні матеріали для гуртків, творчих об'єднань художньо-естетичного напрямку з урахуванням загальних і спеціальних принципів мистецької дидактики;
- поєднувати, комбінувати традиційні та інноваційні технології, форми, методи навчання й виховання;
- добирати індивідуальні творчі завдання для вихованців з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей та уподобань, готувати дітей до їх самостійного виконання;
- здійснювати дидактичний аналіз, самоаналіз і самопрогнозування навчальних занять гуртків, творчих об'єднань художньо-естетичного напрямку;
- самостійно розробляти та впроваджувати новий зміст, технології, форми й методи художньо-естетичного виховання;
- поширювати і пропагувати передовий та інноваційний педагогічний досвід у середовищі загальноосвітнього навчального закладу, а також на рівні району (міста).

Результативність навчання слухачів ООЗО виявилась також у створенні авторських методичних розробок (методичних рекомендацій, навчальних занять, виховних заходів), які представлені в цьому навчально-методичному посібнику.

У першому розділі посібника – *"Теоретичні аспекти художньо-естетичного виховання творчої особистості засобами позашкільної освіти"* – розглянуто теоретичні й організаційно-педагогічні аспекти художньо-естетичного виховання дітей та учнівської молоді засобами позашкільної освіти; розкрито навчально-розвивальний і виховний впливи художньо-естетичного виховання на процес формування гармонійно розвиненої особистості, її світоглядних уявлень, ціннісних орієнтацій, морально-естетичних ідеалів; презентовано сучасні підходи до національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в гуртках, творчих об'єднаннях позашкільних навчальних закладів.

Другий розділ – *"Кращі педагогічні практики організації художньо-естетичного виховання творчої особистості засобами позашкільної освіти"* – містить методичні рекомендації, розробки навчальних занять, сценарії виховних справ із досвіду роботи слухачів обласного опорного закладу освіти – Васильківського міського центру дитячої та юнацької творчості.

Отже, у контексті цілісності педагогічної теорії і практики художньо-естетичного виховання особистості засобами позашкільної освіти представлене видання є сучасним джерелом розвитку педагогічної майстерності вчителів мистецьких дисциплін, засобом пізнання інноваційних художньо-педагогічних технологій навчання, переосмислених у власній практичній діяльності, взірцем інноваційного педагогічного досвіду, набутого в результаті навчання в обласному опорному закладі освіти. Таким чином, у процесі навчання в ООЗО педагогічні працівники позашкільних навчальних закладів Київщини мали змогу оволодіти теоретичним і практичним курсом мистецько-педагогічної майстерності, стратегією і прийомами мистецько-педагогічної взаємодії, а також розвинути спеціальні вміння та професійні компетентності, збагатити власний педагогічний досвід інноваційними знахідками, створити індивідуально-неповторну методику мистецько-педагогічної діяльності.

Упорядники далекі від думки вважати досліджену тему вичерпаною, але щиро сподіваються, що цей навчально-методичний посібник буде цікавим і корисним для директорів, методистів і педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів, слухачів курсів підвищення фахової кваліфікації, а представлені в ньому матеріали сприятимуть подальшим самостійним пошукам творчого педагога.

*Валерій Юрійович Гаврилюк, координатор ООЗО,
завідувач відділу позашкільної освіти Комунального
вищого навчального закладу Київської обласної ради
"Академія неперервної освіти"*

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Виховний потенціал позашкільних навчальних закладів і способи його реалізації в сучасних умовах

Гаврилюк Валерій Юрійович,

координатор ООЗО, завідувач відділу позашкільної освіти,

викладач кафедри філософії освіти та управління

Комунального вищого навчального закладу Київської

обласної ради "Академія неперервної освіти"

Формування творчої особистості в системі безперервної освіти держави – процес складний і тривалий, що потребує чимало зусиль та часу. Тому разом із загальноосвітніми школами, навчальними закладами нового типу гармонійний розвиток особистості забезпечує освітня діяльність позашкільних навчальних закладів, що сприяє інтелектуальному, духовному і фізичному розвитку юного покоління, формує творчу компетентність дітей та учнівської молоді, органічно забезпечує їх потреби у творчій самореалізації та професійному самовизначенні, створює оптимальні психолого-педагогічні умови для змістовного дозвілля й відпочинку. Позашкільна освіта України має власну історію, сталі традиції та зберігає свою актуальність у нових суспільних реаліях. Діяльність мережі комплексних і профільних позашкільних навчальних закладів традиційно приваблює дітей різного віку та їхніх батьків оригінальністю і творчою атмосферою, сприяє психологічній адаптації й позитивній соціалізації учнівської молоді, стає середовищем їхньої творчої поведінки та самовираження. А позашкільна педагогіка як галузь педагогічної науки досліджує актуальні питання виховання й навчання дітей і молоді засобами позашкільної роботи, розкриває закономірності формування особистості в позашкільному навчально-виховному процесі.

За визначенням І. Беха [1], поняття "виховання" – це зовнішнє спонукання до розвитку й реалізації психічної, соціальної та фізичної активності людини; залучення дитини до вироблених людством цінностей; створення сприятливих умов для реалізації нею особистісного потенціалу. Феномен виховання варто розуміти як перетворювальну діяльність педагогів-вихователів, спрямовану на зміну свідомості, світогляду, психології, ціннісних орієнтацій, знань і способів діяльності особистості, що сприяє її якісному зростанню та вдосконаленню. Цілі виховання – це очікувані результати реалізації системи виховних дій зміни особистості. Критеріями вихованості людини можуть бути ступінь її сходження до загальнолюдських і національних гуманістичних морально-духовних цінностей, що становлять основу відповідних вчинків; рівень та ієрархія якостей особистості, набутих у процесі виховання. Соціально-історичний досвід дає змогу визначити головну мету виховання як формування гармонійно та всебічно розвиненої особистості, підготовленої до ініціативної соціальної та професійної діяльності в сучасному суспільстві, здатної сприймати і примножувати його цінності [1].

Основу розуміння виховного потенціалу позашкільних навчальних закладів становлять актуальні теоретичні підходи щодо проблеми виховання особистості (І. Бех, Г. Ващенко, О. Савченко, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська та інші), методологічні засади позашкільної освіти (О. Биковська, В. Вербицький, Т. Сущенко, Г. Пустовіт та ін.), а саме:

– виховання є провідним чинником становлення особистості в процесі онтогенезу (І. Бех) [1];

– виховання є складним і багатовимірним процесом, у якому розрізняють філософський, соціальний, педагогічний, психологічний, культурологічний аспекти; у вихованні різних

народів і епох чітко віддзеркалюється стан і вимоги держави, різних верств суспільства до мети, змісту та методів підготовки молодого покоління до життя (О. Савченко) [3];

– позашкільна освіта і виховання мають розглядатись як такі, що виявляють найближчі перспективи розвитку особистості в різних соціальних й освітніх інститутах, серед яких позашкільні заклади мають стати центрами мотиваційного розвитку особистості, її професійного самовизначення і самореалізації (Г. Пустовіт) [7].

Сутність поняття "*виховний потенціал позашкільного навчального закладу*" доцільно розглядати як можливості позашкільного навчального закладу, які можуть бути використані для досягнення мети виховання особистості.

Виховний потенціал позашкільного навчального закладу становлять комплекс чинників і умов, що визначають його педагогічні можливості:

- суб'єкти виховного процесу (адміністрація, педагоги, вихованці, батьки);
- виховне середовище закладу (духовне, матеріальне та подієве наповнення життєдіяльності вихованців, психологічний мікроклімат тощо);
- принципи, покладені в основу навчально-виховного процесу;
- зміст навчально-виховного процесу, форми й методи реалізації змісту [6].

У складі компонента "*виховне середовище*" дослідники також виділяють суб'єктну (дитячий і педагогічний колективи, колектив адміністративно-управлінського апарату, допоміжного персоналу), науково-методичну (сукупність програм, навчальних і методичних посібників для вихованців і педагогів, методичні розробки педагогів тощо), духовну (традиції, норми та правила, що існують й підтримуються в середовищі, певний спосіб життя в ньому), предметно-матеріальну (матеріальні, предметні умови педагогічного процесу) складові.

Актуальними методологічними підходами щодо виховання в сучасному науково-педагогічному полі визначено гуманістичний, особистісно орієнтований, системний, соціокультурний та інші підходи, реалізація яких на сьогодні відповідає загальнонауковому принципові доповнюваності, зважаючи на складність і неоднозначність проблеми виховання людини:

- *гуманізація виховного процесу* як сучасна освітня стратегія, у центрі якої конкретна дитина з її можливостями, правом на творче самовираження, вільний розвиток і реалізацію природних здібностей;
- *діяльнісний підхід* дає змогу реалізувати на практиці набуті учнями знання, інтелектуальні вміння та практичні навички в конкретній суспільно-корисній, масовій роботі;
- *особистісно орієнтований підхід* передбачає мету формування й розвитку в дитини особистісних цінностей, які завдяки своїм сутнісним показникам здатні виконувати функцію вищого критерію для орієнтації індивіда у світі й особистісного самовизначення;
- *системний підхід* – виховний процес розглядається як цілісна динамічна система, системоутворювальним чинником якої є мета розвитку особистості вихованця, що реалізується у взаємодії педагога й дитини;
- *соціокультурний підхід* – сходження дитини до цінностей, якостей, смислів, життєвих позицій, тобто виховання формує особистісний образ людини, забезпечує життєтворчість, соціалізацію, культурну ідентифікацію, духовно-моральний розвиток особистості.

Виховний потенціал позашкільних навчальних закладів варто розглядати в контексті таких базових показників:

- поліваріативність змісту і форм позашкільної освіти, здійснення її на основі принципів добровільності та індивідуального, особистісно орієнтованого підходів до кожного вихованця створює можливості для індивідуалізації та диференціації навчання й виховання: дитині надається право обрати той зміст, форму навчання, які відповідають її індивідуальним інтересам, здібностям, очікуванням щодо власного розвитку тощо;

- залучення до нового колективу, соціально-культурного простору закладу розширює можливості для розвитку особистості, становлення її системи цінностей, може відігравати корекційну, компенсаторну роль у становленні особистості вихованця;
- позашкільними навчальними закладами проводиться значна організаційно-масова робота з дітьми та учнівською молоддю, що створює широке поле розвитку, соціального становлення і творчого самовираження.

У контексті освітнього середовища доцільно розглядати сутність його виховного потенціалу, отже, говорити про виховне середовище – духовне, матеріальне (предметне) й подієве наповнення життєдіяльності особистості, що створює умови для її самореалізації, саморозвитку, розкриття творчого потенціалу, підвищення рівня моральної вихованості.

Теоретичному осмисленню позашкільного виховного середовища присвячено праці І. Беха, який розглядає позашкільне середовище як "значущий сегмент соціального буття підростаючої особистості, у якому вона вдосконалює набуті навчально-виховні здобутки і засвоює ряд додаткових здібностей та цінностей, необхідних для дорослого життя" [1]. За умови, якщо практичне позашкільне середовище зазнає певної трансформації з огляду успішного досягнення конкретних виховних цілей, його доцільно кваліфікувати як позашкільний виховний простір. Під останнім І. Бех розуміє психолого-педагогічний проект, метою якого є духовно-моральне вдосконалення юної особистості; визначає такі його структурні компоненти: демократизація, гуманізація, індивідуалізація соціобуття вихованців; культивування творчих можливостей вихованців; формування особистісно конструктивних відносин; продуктивна життєдіяльність вихованців.

Тому сьогодні актуалізується ще один аспект діяльності позашкільних навчальних закладів, сутність якого полягає в подоланні суперечності між розумінням дітьми свого вільного часу як відпочинку й діяльністю позашкільного навчального закладу як організаційної структури інституту педагогічно спрямованого виховання. Водночас інший важливий процес, характерний для позашкільних навчальних закладів, – індивідуалізація життєвого шляху особистості, яка зростає. Саме індивідуалізація процесу виховання розглядається дослідниками як система засобів, які сприяють усвідомленню особистістю своїх відмінностей від інших, своєї нинішньої слабкості чи своїх переваг завдяки розвитку власного творчого потенціалу. Це усвідомлення необхідне для духовного прозріння дитини, самостійного й успішного її просування на шляху індивідуального розвитку, вибору сенсу життя й життєвого шляху. Тобто йдеться про допомогу дитині в царині її особистісного самовизначення й самоствердження. За такого підходу предметом педагогічної підтримки в освітньому процесі позашкільного навчального закладу стає процес спільного з дитиною визначення її власних (часткових освітніх і розвивальних) цілей, можливостей та способів задоволення інтересів і потреб, подолання перешкод (наявних проблем), які заважають їй зберегти свою людську гідність, самостійно досягати бажаних успіхів у навчанні, самовихованні, спілкуванні та взагалі в життєдіяльності [7].

Досягнення такого результату стає можливим за умови запровадження в позашкільних навчальних закладах інноваційної моделі цілісного позашкільного освітнього простору, побудованого на гуманістичній (культурологічній) парадигмі. Центром системи в цьому просторі визначено дитину з її потребами, мотивами, бажаннями, інтересами, переконаннями, ідеями й ідеалами, самосвідомістю. Такому просторові має бути надано системності, ціннісно-орієнтованого спрямування до самоактуалізації й самодетермінації особистості, творчого й соціально активного характеру її навчально-пізнавальної і суспільно-практичної діяльності. Тоді очевидним є необхідність соціального запиту на виховання особистості. Водночас, щоб виховання було ефективним, йому необхідно стати важливою складовою життя самої дитини, її сім'ї, громади й суспільства загалом. У такому контексті дитина має усвідомити рівень своєї готовності, а головне – здатності до реалізації творчого потенціалу в освітній і духовно-моральній предметно-продуктивній діяльності, до соціальної

мобільності на основі засвоєних моральних норм і духовно-морального налаштування "ставати кращою"; готовності і здатності до розвитку, морального вдосконалення, самооцінки, розуміння сенсу свого життя, індивідуально відповідальної поведінки; здатності до самостійних вчинків і дій на основі морального вибору, прийняття відповідальності за результати власної діяльності, цілеспрямованості та наполегливості в досягненні бажаного результату [7].

Представниками сучасної вітчизняної педагогічної науки (С. Сисоева, Т. Сущенко) розроблено основні закони та принципи, які притаманні процесу формування творчої особистості та є методологічною базою педагогіки творчості й позашкільної педагогіки: взаємозумовленість освіти і творчого розвитку особистості; педагогічна розвивальна взаємодія учасників освітнього процесу; фасилітаційний режим педагогічного впливу; неперервність творчої реалізації й самореалізації особистості; взаємозумовленість розвитку всіх суб'єктів освітньої діяльності тощо.

Зробимо короткий огляд основних законів педагогіки творчості, що реалізуються в освітній діяльності позашкільних закладів:

- *педагогічна розвивальна взаємодія*, що веде до розвитку всіх суб'єктів навчально-виховного процесу;
- *фасилітаційний режим педагогічного впливу*, який забезпечується на основі створення оптимальних психолого-педагогічних умов, що сприяють творчій діяльності особистості, стимулюють її творчу активність, полегшують долаття психологічних бар'єрів творчості;
- *взаємозумовленість розвитку суб'єктів педагогічного процесу* – у процесі творчої діяльності особистість є не тільки суб'єктом пізнання, а й водночас творцем самої себе, своєї творчої сутності;
- *неперервна творча реалізація та самореалізація особистості* – творчі можливості особистості реалізуються у процесі її життєдіяльності, самореалізації як засобу самоствердження, самовираження й саморозвитку як життєтворчості [9-10].

Із вищезгаданими основними законами педагогіки творчості узгоджуються наступні принципи, що відображають засоби реалізації загальних законів:

- *взаємозумовленість освіти і творчого розвитку особистості*, в основі якого є розуміння будь-якого навчання як джерела нового у психічному розвитку особистості;
- *принцип креативності* – відображає необхідність виявлення можливостей змісту навчального матеріалу для посилення його орієнтації до формування творчої особистості кожного вихованця: у плануванні та організації взаємодії педагога й дітей у процесі навчання зміст навчального матеріалу необхідно максимально використовувати для розвитку мотивів, характерологічних особливостей, творчих умінь і психічних процесів, які мають провідне значення для творчої діяльності і, перш за все, розвитку дивергентного мислення, умінь генерувати нові ідеї, знаходити нетрадиційні способи розв'язання проблемних завдань. Реалізації цього принципу у практичній діяльності сприяє аналіз змісту навчального матеріалу, застосування навчальних і навчально-творчих завдань, методів і прийомів стимулювання творчої активності дітей, завдань психологічної діагностики розвитку творчих якостей особистості;
- *принцип самоорганізації* відображає специфіку управління процесом формування творчої особистості й реалізації її творчого потенціалу, орієнтує педагога до внутрішнього впливу, до узгодження розвитку дітей із власними тенденціями розвитку, а також до необхідності "збуджувати" та ініціювати творчу активність, ураховуючи, що при цьому педагогічне управління повинно бути непомітним, мінімальним за зовнішнім впливом і здійснюватися опосередкованими методами (саме в цьому випадку можна говорити про процеси самоуправління творчим розвитком особистості);
- *принцип діагностики* передбачає побудову й корекцію навчально-виховного процесу на основі психолого-педагогічних діагностичних досліджень, зокрема оцінювання рівнів роз-

витку творчих можливостей вихованців і дитячих колективів, із якими педагог вступає у творчу взаємодію;

- *принцип оптимальності* означає, що педагог у відборі оптимальних дидактичних засобів, які відповідають рівню розвитку творчих можливостей більшості дітей, ураховує рівень розвитку творчих можливостей меншості, а тому сприяє розвитку творчих можливостей усіх членів дитячого колективу;

- *принцип взаємозалежності* акумулює взаємозалежність і взаємозумовленість творчої педагогічної діяльності вихователя і творчої навчальної діяльності вихованців, передбачає дослідження й визначення рівня творчої педагогічної діяльності керівника гуртка і співвіднесення його з рівнем розвитку творчих можливостей дитячого колективу, із яким педагог взаємодіє;

- *принцип варіантності* відображає необхідність подолання одноманітності змісту, форм і методів навчання, визначає мету та стратегію проектування педагогічної взаємодії як творчої діяльності [9-10].

Ці засади вибудовуються на актуалізації провідних психолого-педагогічних підходів – особистісно орієнтованого на "ситуацію успіху" дитини в різноманітні життєдіяльності освітнього середовища закладу, ціннісно-мотиваційного, спрямованого на формування системи цінностей і мотивацій особистості, діяльнісно-практичного, що зумовлює практичну соціально значущу діяльність дітей та учнівської молоді, соціально-адаптаційного, який забезпечує адаптацію дитини до соціальних викликів та загроз. Їх логічна єдність у розв'язанні численних освітніх проблем позашкільних навчальних закладів має забезпечити ефективність побудови навчально-виховного процесу, спрямованого на інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток дитини, формування вмінь і навичок самоосвіти, самовизначення і професійну орієнтації, реалізацію її індивідуальних здібностей та творчого потенціалу [7].

Навчально-виховний процес у позашкільному навчальному закладі базується на суб'єкт-суб'єктних відносинах і педагогіці співробітництва між керівниками гуртків та їхніми вихованцями, від характеру і спрямованості якого залежить міра розкриття творчого потенціалу особистості. Тобто педагогічний процес у позашкільному навчальному закладі передбачає беззастережне визнання педагогом права вихованця гуртка, творчого об'єднання бути суб'єктом освітньої взаємодії, власної активності та творчої поведінки, рівноправним учасником, зацікавленим однодумцем тощо [9].

Тому навчально-виховний процес у позашкільних навчальних закладах традиційно презентують такими базовими характеристиками, які у процесі пізнавальної або творчої діяльності за напрямом роботи гуртка, творчого об'єднання, дозволяють кожній дитині реалізувати себе, максимально розкрити свої творчі можливості, відчувати самоповагу та незалежність (В. Вербицький, Г. Пустовіт, Т. Сущенко):

- визнання педагогом-позашкільником самоцінності дитини, її невід'ємного права на свободу творчості як неповторної індивідуальності;

- глибоке розуміння кожним керівником гуртка внутрішнього світу своїх вихованців, взаємопроникнення у світ їх думок, почуттів і переживань;

- побудова навчально-виховного процесу на основі творчого діалогу між педагогом і вихованцями гуртка, творчого об'єднання як визначальній формі навчального спілкування, спонукання дітей до вільного обміну думками і враженнями, що є підґрунтям для їхнього активного співробітництва та співтворчості у процесі пізнавальної, творчої або дозвільної діяльності;

- постійне прагнення керівника гуртка, творчого об'єднання до усунення з освітньої діяльності гуртка заборон або покарань як методів навчання й виховання особистості;

- спонукання вихованців до творчої самооцінки, самопізнання, самоаналізу й самовдосконалення в різних видах творчої діяльності з метою саморозвитку.

У позашкільній освітній діяльності діти та учнівська молодь не просто відтворюють те, що засвоюють на теоретичних або практичних заняттях; завдяки своїй унікальності та неповторності вони розвивають, доповнюють теоретичні знання і практичні навички конкретної пізнавальної або творчої діяльності, творчо їх удосконалюють, формуючи власну життєву компетентність [2; 4; 10]. Саме в цьому полягає закон творчої поведінки й особливність позашкільного педагогічного процесу, яка базується на обов'язковому заохоченні різнобічного творчого самовиявлення й самореалізації вихованців, емоційному комфорті дітей від участі в пізнавальній або творчій діяльності, створенні в освітньому середовищі гуртка, творчого об'єднання оптимальних особистісних стосунків як джерела продуктивної творчої діяльності вихованців у специфічних умовах життєдіяльності – у сфері дозвілля. Адже дозвілля є важливою сферою соціалізації особистості, реалізації її творчого потенціалу. Особистість набуває ціннісних орієнтацій, знань, досвіду, залучається до системи нормативно-регулятивних налаштувань, що склалися в суспільстві, досягнень вітчизняної і зарубіжної культури, науки, техніки не лише за умов систематичного навчання, а й у процесі інформаційного, творчого, емоційного спілкування, активного відпочинку, розважально-ігрової діяльності за інтересами тощо.

Сучасні дослідники позашкільної педагогіки (В. Вербицький, Г. Пустовіт, Т. Сущенко [7; 10]) констатують, що педагогічний процес у позашкільному навчальному закладі рівноцінний змісту терміна "творчий процес". Адже винятково важливим є той факт, що педагогічний процес у гуртку, творчому об'єднанні сприяє формуванню в юного покоління почуття власної гідності, винятковості під час проектування і практичної реалізації творчих ідей, а його ефективність визначається появою таких психічних новоутворень особистості, як творча активність, максимальне розкриття творчих здібностей (обдарованості, таланту), високий рівень сформованості вміння свідомо та ефективно використовувати свій вільний час з метою гармонійного саморозвитку, більш широкий спектр нестандартного мислення (порівняно із загальноосвітньою школою), завдяки специфічному мікроклімату творчого середовища гуртка і ставлення до кожної дитини як потенційного творця.

Тому важливими складовими позашкільного педагогічного процесу, на думку дослідників [4], є визначення вихованцями гуртка, творчого об'єднання й педагогом-позашкільником спільної творчої мети (якою є захоплююча справа, ідея, проект); чітке усвідомлення кінцевої мети спільної творчої діяльності (її близьких і далеких перспектив) та прийняття її як життєво необхідної; співтворчість і самореалізація дітей і педагога в досягненні прогнозованої мети; формулювання нової, більш перспективної, захоплюючої творчої мети. Реалізуючи у процесі спільної пізнавальної або творчої діяльності близькі життєві перспективи (реалізація конкретного творчого проекту, участь і перемога у творчому конкурсі тощо), педагог-позашкільник і вихованці гуртка, творчого об'єднання опиняються у вирі психолого-педагогічних перетворень, що забезпечують їх особистісне зростання.

Переживання дитиною успіху від власної творчої діяльності супроводжується стимулюванням і схваленням, які викликають позитивне ставлення до власної творчості, що сприяє подальшій зацікавленості в ній, усвідомленню необхідності самоаналізу, спрямуванню на вдосконалення себе, бажанню ставити перед собою нові значущі цілі. У творчій діяльності вихованець позашкільного навчального закладу набирає певного життєвого досвіду, навичок творчої діяльності й поведінки, активно шукає своє місце в житті. З цим пов'язані також істотні психологічні зміни та новоутворення особистості: процес творчої діяльності набуває систематичного характеру, творча діяльність усвідомлюється дитиною як складний і тривалий процес самоосвіти й самовдосконалення.

Співтворчість педагога й вихованця в педагогічному процесі позашкільного навчального закладу здійснюється в умовах максимальної емоційної зручності, з обов'язковим урахуванням духовно-творчого потенціалу кожної особистості. Вихованці гуртків, творчих об'єднань, у співтворчості з педагогами-позашкільниками виявляють кращі риси характеру,

свідомо керують власними почуттями й бажаннями, приводять їх у відповідність до конкретних творчих ситуацій. В одних випадках це проявляється в самоактивізації особистості (зокрема творчій), у інших – в умінні долати в собі негативні емоційні стани (пасивність, лінь, страх тощо).

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях (І. Бех, Т. Сущенко [1; 9-10]) стверджено: спільна результативна творча діяльність або співтворчість педагога й вихованців можлива тільки за сприятливої атмосфери міжособистісних відносин, духовного комфорту учасників навчально-виховного процесу. В атмосфері внутрішньої скутості й напруженості кожен учасник освітньої діяльності, зокрема творчої, стає духовно біднішим, більш примітивним, ніж є насправді. Найзахоплююча пізнавальна або творча діяльність не гарантує успіху, якщо відсутній психологічний комфорт у спілкуванні. І навпаки, варто дітям опинитися в атмосфері довір'я й поваги, як кожний стає цікавішим і духовно сильнішим, немов підносячись над самим собою. Багатство духовних зв'язків і є необхідною умовою всебічного розвитку особистості, зокрема творчого. Саме такий підхід покладено в основу сучасної моделі позашкільного педагогічного процесу, спрямованого на духовне збагачення дитини, організованого без будь-якого примусу або пасивного засвоєння соціального досвіду і знань. Модель процесу формування творчої, всебічно розвиненої особистості у позашкільному педагогічному процесі базується на якнайповнішому задоволенні дитячих запитів та інтересів, на основі цілісного особистісно-гуманного підходу.

Головні принципи педагогічної взаємодії в умовах гуртка, творчого об'єднання – взаємоповага, довіра, доброзичливість, діалогічність, що є виявом суб'єкт-суб'єктних стосунків, стимулює зростання самоактивності дитини, створює можливості для задоволення її актуальної потреби у творчій самореалізації й самоствердженні. У цьому полягає головна особливість позашкільної освітньої діяльності, що будується на взаємній співтворчості керівника гуртка, творчого об'єднання і його вихованців, на їхній дружбі й духовній спільності, на визнанні самоцінності творчої особистості дитини, на взаємоповазі і взаємній зацікавленості у спільному успіху й наслідках цієї діяльності. Така особливість педагогічного процесу в гуртку, творчому об'єднанні пояснюється тим, що дитина перебуває в ньому відповідно до своїх внутрішніх мотивів, потрапляє в інше (на відміну від загальноосвітньої школи) освітнє середовище, де відсутні стандарти, однакові вимоги до всіх або примус.

Будується педагогічний процес у гуртку, творчому об'єднанні на основі створення творчого середовища й системи гармонійної розвивальної стратегії впливу, яка здійснюється в умовах відкритого діалогу педагога та його вихованців, що створює оптимальні передумови для закріплення пізнавального інтересу до предметної творчої діяльності, формування активності особистості, розкриття творчого потенціалу і стимулювання саморозвитку кожної дитини.

Тому освітня діяльність гуртків, творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів має бути спрямована на створення таких педагогічних умов:

- розгалуженої системи творчого самовиявлення дітей, оптимальних психолого-педагогічних і організаційно-навчальних умов для цілеспрямованого розвитку їхніх творчих здібностей, що передбачає зняття всіляких обмежень, бар'єрів, які стримують творчу ініціативу дитини, її творче самовираження;
- дитиноцентризм в організації навчально-виховної та дозвілєвої діяльності гуртка, творчого об'єднання, коли педагог діє відповідно до конкретного настрою і внутрішнього стану вихованців;
- творча освітня діяльність керівника гуртка органічно поєднується із творчою діяльністю вихованців в єдиному активному пізнавальному процесі в умовах творчого співробітництва й духовної взаємодії.

Провідним чинником педагогічного процесу в гуртку, творчому об'єднанні позашкільного навчального закладу, спрямованого на творчий розвиток особистості дитини, є особистісно зорієнтована розвивальна взаємодія його суб'єктів. У цьому процесі можливості як педагога-позашкільника, так і його вихованців розвиваються й набувають об'єктивного характеру, розкриваючись у конкретних якостях і особливостях їх особистостей. Ось чому процес гармонійного розвитку, формування ціннісних орієнтацій і творчої активності вихованців гуртків не можливо відокремити від творчого розвитку педагога-позашкільника, який навчає дитину творчій діяльності.

Цей процес є не лише сукупністю послідовних і взаємопов'язаних дій керівника гуртка й вихованців, спрямованих на свідоме й міцне засвоєння системи знань, умінь, навичок творчої діяльності, формування світогляду дитини, культури творчої поведінки та технології предметної творчої діяльності, а й сукупністю послідовних і взаємопов'язаних перетворень у їх творчому розвитку [1; 3]. Так відбувається процес творчого взаєморозвитку всіх суб'єктів позашкільного навчально-виховного процесу – керівник гуртка реалізує свої особистісні й професійні творчі потенції засобом творення особистості вихованця.

Виходячи з таких положень, можна зробити висновок, що *суб'єкт-суб'єктна взаємодія* в умовах навчально-виховного процесу гуртка, творчого об'єднання позашкільного навчального закладу – це форма педагогічного співробітництва між керівником гуртка, творчого об'єднання і його вихованцями, у ході якого педагог і діти об'єднані творчим діалогом з метою активного саморозвитку й самовираження особистості кожного учасника освітнього процесу, а також виявлення й реалізації кращих духовних якостей і творчого потенціалу. Таке педагогічне співробітництво забезпечує позитивне ставлення вихованців до педагога, освітнього середовища гуртка, творчого об'єднання, своїх однолітків, успішне формування ціннісних орієнтацій, позитивних властивостей і якостей творчої особистості, індивідуально спрямованих до саморозвитку.

Вищим рівнем розвитку суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин між учасниками освітньої діяльності в гуртку, творчому об'єднанні позашкільного навчального закладу має стати інтимно-особистісне спілкування керівника гуртка і його вихованців. Таке спілкування сучасна психолого-педагогічна наука (І. Бех, Т. Сущенко) трактує як суб'єкт-суб'єктну взаємодію, де на основі обміну особистісних позицій суб'єктів конкретної пізнавальної або творчої діяльності можливе їхнє морально-духовне зростання.

Інтимно-особистісне спілкування в гуртку, творчому об'єднанні має дві форми – монологічну та діалогічну. За монологічного інтимно-особистісного спілкування співрозмовник (керівник гуртка або його вихованець) є пасивним суб'єктом і його присутність тільки залучає іншого до розмови – той, хто говорить, не припускає з боку співрозмовника будь-якого смислового ставлення до себе. У цих умовах образ співрозмовника, який регулює спілкування, виявляється проекцією особистісної позиції промовця, перенесення на нього того, що фактично значуще лише для того, хто говорить. Тому ця форма інтимно-особистісного спілкування в гуртку у виховному плані непродуктивна. Вважаємо, що розвиток творчої особистості, формування її ціннісних орієнтацій стає можливим тільки в умовах діалогічного інтимно-особистісного спілкування (творчого інтимно-особистісного діалогу), що, на відміну від монологічного, характеризується тим, що співрозмовник (керівник гуртка або вихованець) активно організовують саму форму творчого спілкування [9; 10].

Реалізуючи особистісний творчий діалог в умовах гуртка, творчого об'єднання, педагогічним працівникам позашкільних навчальних закладів необхідно мати чітке уявлення про психологічні умови, за яких таке спілкування може виникнути, розгортатися в потрібному напрямі й гарантувати досягнення оптимального педагогічного впливу. Недостатньою є лише присутність двох комунікантів і творчого завдання, проблемної ситуації. Особистісний виховувальний діалог можливий за умови позитивного емоційно-

психологічного стану керівника гуртка, творчого об'єднання і його вихованців, наявності в них позитивної емоційної реакції. Ця емоційне творче взаємоналаштування найбільш осмислене в психолого-педагогічній науці і є достатньо зрозумілою для педагога. Тому керівники гуртків, творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів незаперечно користуються нею у своїй виховній роботі.

Менш усвідомленою виявляється та обставина, що для виникнення творчого особистісного діалогу, його продуктивності у процесі пізнавальної або творчої діяльності його учасників обов'язковим має бути момент спільності, так званий певний базовий смисло-ціннісний консенсус щодо загальних чи більш конкретних поглядів на призначення людини, її смислоцінних орієнтацій, стилю життя тощо. Міра цієї творчо-ціннісної спільності повинна бути такою, щоб переважила можливість розколу, відчуженості. Звичайно, в особистісному діалозі педагог-позашкільник не повинен очікувати, щоб згаданий базовий консенсус був рівноцінним для обох сторін, адже в дитини смисложиттєві погляди знаходяться лише на стадії розуміння, а не переконання; останні ще потребують формування. Однак і цей рівень світоставлення дитини виявляється достатнім для розгортання творчого виховного процесу. При цьому тільки встановивши особистісну спільність (незважаючи на її якісну відмінність у вихованця й вихователя), учасники діалогу можуть перейти до вирішення певних виховних завдань [1; 3].

Умовою особистісного розвитку вихованця у процесі пізнавальної або творчої діяльності гуртка, творчого об'єднання виявляється ступінь розуміння ним свого педагога, оскільки від глибини цього безпосередньо залежить можливість виникнення позитивного ставлення дитини до нього та конкретної творчої діяльності, яку він уособлює. Отже, лише за позитивного емоційно-ціннісного ставлення вихованця до керівника гуртка, творчого об'єднання в цілому в нього можна сформулювати інтерес до його конкретного творчого надбання як предмета діалогічного особистісного спілкування.

Розуміння вихованцем свого керівника – досить тонка психологічна техніка, якою нелегко оволодіти. Тому педагог-позашкільник має бути максимально активним у цьому процесі, власне, організовувати, спрямовувати й керувати ним. Тут вирішальну роль набуває відкритість (звичайно, у розумних межах) внутрішнього світу вихователя вихованцю. Це і є провідним завданням творчого особистісного діалогу. Вербалізуючи свої світоглядні принципи, цінності, ідеали, переживання, прагнення, досвід творчої діяльності тощо, наставник на розумовому та емоційному рівнях долучає дитину до змістового наповнення своєї особистості та цим самим сприяє її моральному перетворенню (І. Бех) [1].

Основними передумовами реалізації інтимно-особистісного спілкування в умовах навчально-виховного процесу гуртка, творчого об'єднання позашкільного мають стати:

- *фасилітаційний режим педагогічного впливу* на вихованців, завдяки якому створюються необхідні психолого-педагогічні умови, що сприяють творчій діяльності дітей, стимулюють їхню творчу активність, полегшують подолання психологічних бар'єрів творчості, мотивують до творчого розвитку та саморозвитку;
- *педагогічна розвивальна взаємодія* керівника гуртка й вихованця, що акумулює концептуальне положення про творчу діяльність як взаємодію з метою розвитку усіх її учасників;
- *задоволення потреби кожної дитини в неперервній творчій реалізації й самореалізації* на основі залучення до систематичної творчої діяльності, що узгоджується з концепцією життєтворчості особистості [1; 4].

Основним предметом виховних зусиль керівника гуртка як організатора пізнавальної і творчої діяльності дітей є переведення виховної мети освітньої діяльності гуртка, творчого об'єднання в перспективу життя вихованців. Задана керівником гуртка виховна мета мусить бути прийнята дитячим колективом; в іншому випадку він не зможе реалізувати її. Коли діти сприймають спільну мету творчої діяльності, вона стає особистісно значущою,

перспективною, включається до системи власних ціннісних орієнтацій і стратегій поведінки вихованців.

Умовами успішного переведення виховних цілей освітньої діяльності гуртка, творчого об'єднання в перспективу творчої життєдіяльності вихованців є:

- послідовна орієнтація педагогів і вихованців позашкільних навчальних закладів на перспективу їхньої освітньої діяльності;
- програмно-цільовий педагогічний вплив на вихованців гуртка, творчого об'єднання відповідно до їхніх нових особистісних утворень;
- творча самодіяльність вихованців гуртка, творчого об'єднання;
- орієнтація керівника гуртка, творчого об'єднання до виховання успіхом [5].

Розвиток творчих здібностей вихованців, формування високого рівня їхньої творчої активності та індивідуального стилю пізнавальної і творчої діяльності в гуртках, творчих об'єднаннях має бути логічним продовженням освітньої діяльності загальноосвітньої школи, відзначатися високою технологічністю, результативністю та забезпечувати можливість педагогічного моніторингу якісних змін у структурі особистості вихованців. Тому гуртки, творчі об'єднання позашкільних навчальних закладів вибудовують свою освітню діяльність, забезпечуючи такі складові:

- гуманізацію навчально-виховного процесу, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співробітництва та співтворчості вихованців і керівника гуртка, творчого об'єднання;
- упровадження інтерактивних методів навчання й виховання (дискусійних, ситуативного моделювання, колективно-групових тощо), що забезпечують динамічність і емоційний комфорт освітньої взаємодії, роблять її цікавою і привабливою;
- упровадження проектних технологій навчальної, творчої, дозвільної діяльності (колективних, групових, індивідуальних);
- організацію пошукової, науково-дослідницької, винахідницької діяльності вихованців; психолого-педагогічний супровід творчо обдарованих і талановитих вихованців; використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій;
- проведення інтегрованих занять, розробку інтегрованих навчальних курсів;
- професійну орієнтацію та допрофесійну підготовку (з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей вихованців, аналізом їх подальшої навчальної та трудової діяльності) [4].

Вагомою є послідовна орієнтація педагогів і вихованців позашкільних навчальних закладів на перспективу їхньої освітньої діяльності. Справа в тому, що перспективу своєї корисності в конкретній пізнавальній або творчій діяльності для суспільства, навчального закладу, гуртка сучасний старшокласник вбачає у збагаченні власної індивідуальності. Тому, організовуючи спільну творчу діяльність дітей старшого шкільного віку, педагоги-позашкільники зобов'язані особливу увагу звертати на створення міжособистісних взаємин, за яких творча індивідуальність вихованців, їх діяльність стають цінністю для всього колективу однолітків, оскільки якраз у таких умовах самоутвердження старшокласників супроводжується, зазвичай, зростанням суспільної спрямованості особистості вихованця. Адже якщо конкретний колектив (гурток, творче об'єднання) як локальне середовище творчої діяльності та пізнання особистості цінує кожну творчу дитину, то і творча особистість відчуває колектив сферу власного творчого самоутвердження і прагне розвинути свої здібності, знання не лише заради своїх індивідуальних цілей, але й для інших, формуючи тим самим свою суспільну спрямованість. Звідси важливість проведення педагогом-позашкільником тривалої, цілеспрямованої роботи з вивчення і представлення колективу творчих можливостей вихованців, добору для кожного з них відповідних його уподобанням та здібностям видів соціально визнаної і соціально схвалюваної творчої діяльності (колективні творчі справи, творчі конкурси та фестивалі, квести, флеш-моби тощо).

Програмно-цільовий педагогічний вплив на вихованців гуртка, творчого об'єднання, відповідно до їхніх нових особистісних утворень. За такого характеру виховного впливу дії педагога-позашкільника носять випереджальний характер, обумовлюються не наявною ситуацією, а визначаються його цілями, розробленою програмою дій, і ситуація створюється як результат постановки мети і розроблення програми. Успіх такої педагогічної тактики гарантовано тим, що перетворення об'єктивних педагогічних впливів у внутрішній світ особистості вихованця безпосередньо залежить від ступеня адекватності виховних дій педагога внутрішній позиції, новим особистісним утворенням вихованця.

Творча самодіяльність вихованців гуртка, творчого об'єднання. Творча самодіяльність дітей – це творча діяльність суспільного значення, яка здійснюється під впливом внутрішніх потреб і постійно діючих сил ззовні. Самодіяльність є відображенням ступеню свідомості вихованця в його конкретних творчих діях і вчинках, це можливість творчого самопізнання, самоутвердження і самореалізації. До творчої самодіяльності у всіх її видах і формах вихованців позашкільних навчальних закладів необхідно послідовно і цілеспрямовано готувати. Розуміючи це, педагоги-позашкільники повинні сформувати у вихованців уміння і навички творчої самоорганізації життєдіяльності.

Орієнтація керівника гуртка, творчого об'єднання до виховання успіхом. Виховання творчої особистості дитини успіхом – це одна з важливих умов розвитку її творчої особистості : сформувати позитивну особистість у діяльності, яка несе їй постійні невдачі, неможливо. Лише успіх дитини в конкретній пізнавальній або творчій діяльності формує в неї достатню віру в себе і на цій основі – прагнення стати кращою (творчою, духовною). Виховання дітей успіхом у процесі творчої діяльності, надання допомоги у прагненні вихованця гуртка, творчого об'єднання задовольнити потребу щодо гідного місця в колективі однолітків – шлях створення довірчих взаємин творчої співдружності дорослих і дітей. Тільки у такий спосіб у вихованців виробляється готовність до сприйняття виховних впливів і до правильного реагування на них.

Зробивши аналіз вищезгаданих особливостей освітньої діяльності гуртків, творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів, узагальнимо їхні основні виховні можливості, що сприяють художньо-естетичному вихованню дітей та учнівської молоді:

- гуртки, творчі об'єднання – соціальне середовище творчої самореалізації особистості;
- гуртки, творчі об'єднання забезпечують позитивне наслідування як виховний механізм у колективі однолітків – взаємодіючи між собою у процесі вирішення творчого завдання та неформального спілкування вихованці помічають один в одному значущі для себе й інших позитивні особистісні якості (активність у творчій діяльності, оригінальність, прагнення до лідерства тощо), усвідомлюють їх необхідність для власного розвитку та творчого самовдосконалення й підсвідомо починають їх переймати завдяки наслідуванню;
- гуртки, творчі об'єднання дозволяють дитині відчувати емоційний захист і комфорт у творчому середовищі однолітків і однодумців – для формування позитивної самооцінки та позитивної "Я-концепції" вихованцям необхідна ситуація успіху у відносинах між ними, що сприяє особистісному розвитку та формуванню відчуття особистої значущості, підвищенню рівня емоційної захищеності творчої особистості та є важливим фактором мотивації до нових творчих досягнень із метою подальшого розвитку відчуття "Я-значущий";
- гуртки, творчі об'єднання забезпечують мінімізація внутрішнього опосередкування міжособистісного впливу в колективі однолітків – особливістю суб'єкт-суб'єктної взаємодії в колективі однолітків, об'єднаних спільним бажанням досягти результату у творчій діяльності, є той те, що виховні впливи здійснюються майже за повної відсутності внутрішнього опору, який їх блокує; у такій ситуації вихованець переважно позитивно налаштований щодо пропозиції, прикладу або вимоги свого товариша про включення в пізнавальну або творчу діяльність та є максимально зацікавленим у її кінцевому результаті; із часом це призводить до суттєвих особистісних змін, адже систематичне включення

індивіда до творчої діяльності та мотивація її успішності гарантує розвиток творчих здібностей і творчої активності;

– творче середовище гуртка, творчого об'єднання старшокласників зумовлює виховувальний вплив індивідуальності – міжособистісне спілкування вихованців у силу індивідуальності його учасників (що зумовлено нерівномірністю розвитку їх інтелектуальних і творчих здібностей) може збагачувати життєвий досвід кожного вихованця у процесі різнопланової взаємодії, сприяти пізнанню себе та інших, створювати додаткові сфери творчої самореалізації;

– у творчому середовищі гуртка, творчого об'єднання старшокласників відбувається блокування негативних та агресивних проявів вихованця [1].

Отже, за умов належної організації освітньої діяльності гуртків, творчих об'єднань позашкільні навчальні заклади можуть стати для юного покоління:

– суспільними інститутами повноцінної творчої життєдіяльності та формування їх життєвої компетентності, розвитку індивідуальних творчих здібностей та обдарованості, формування високого рівня творчої активності й індивідуального стилю творчої діяльності;

– центрами активного, педагогічно доцільного дозвілля і покращення психологічного здоров'я, зняття напруження типового шкільного життя у процесі улюбленої пізнавальної або творчої діяльності;

– своєрідною соціальною школою формування творчої самостійності, лідерських якостей, виконання реальних життєвих ролей, у якій діти не готуються до життя, а повсякденно беруть у ньому творчу участь, створюючи творчий продукт і демонструючи творчу діяльність;

– місцем вибору життєвого шляху, професійного самовизначення та допрофесійної підготовки, проектування особистих планів і цілей на майбутнє, набуття творчого досвіду їх здійснення.

Аналіз психолого-педагогічної літератури і практичної діяльності позашкільних навчальних закладів дозволяє стверджувати, що побудова навчально-виховного процесу та дозвілєвої діяльності гуртків, творчих об'єднань на засадах особистісно орієнтованої освіти, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, технологій співробітництва та співтворчості педагога-позашкільника і його вихованців у процесі улюбленої пізнавальної або творчої діяльності забезпечують формування творчої активності особистості, що, у свою чергу, забезпечує:

– творчу спрямованість особистості дитини, усвідомлення нею значення творчих, гуманістичних потреб, мотивів, цілей як провідних у її саморозвитку та життєдіяльності;

– розвиток творчих рис характеру (цілеспрямованості, ініціативності, наполегливості, самостійності, оригінальності, організованості, працелюбності тощо);

– розвиток творчих якостей інтелекту учасників позашкільного навчально-виховного процесу (логічного, діалектичного та цілісного сприйняття дійсності, творчої уяви та фантазії, інтуїції, уваги й пам'яті, що формуватиме вміння спільно визначати та розв'язувати життєві завдання, розробляти творчі проекти);

– творчу самосвідомість педагога-позашкільника та його вихованців, що виявляється в самопізнанні та адекватній самооцінці, самоорганізації, самореалізації та самовдосконаленні творчої особистості;

– постійне зростання потенціалу творчої діяльності – бажання систематично здобувати нові знання, набувати вмінь, навичок, творчо їх застосовувати;

– формування психічних якостей творчої особистості, її темпераменту, властивостей нервової системи (чутливості, пластичності, працездатності) та доцільного індивідуального стилю діяльності й поведінки, у процесі чого використовуються найкращі та коригуються слабкі (з точки зору вимог творчої діяльності) якості нервової системи конкретного вихованця та педагога.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади / Виховання особистості : навчально-методичний посібник : у 2 кн. / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 2. – 344 с.
2. Биковська О.В. Позашкільна освіта : теоретико-методичні основи : монографія / О.В. Биковська. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2008. – 336 с.
3. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання : шляхи реалізації / А.М. Бойко. – К. : ІЗМН, 1996. – 232 с.
4. Гаврилюк В.Ю. Формування творчої активності старшокласників у клубах позашкільних навчальних закладів : навчально-методичний посібник / В.Ю. Гаврилюк, В.В. Мачуський. – Біла Церква : КОПОПК, 2006. – 216 с.
5. Гаврилюк В.Ю. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія як педагогічна умова формування творчої активності вихованців позашкільних навчальних закладів [Електронний ресурс] / В.Ю. Гаврилюк // Народна освіта. – 2008. – Вип. 1 (4). – Режим доступу : http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/4/statti/3gavrulyk/3gavrulyk.htm.
6. Оптимізація виховного потенціалу позашкільного навчального закладу : колективна монографія / [Вербицький В.В., Литовченко О.В., Ковбасенко Л.І. та інші] ; за ред. О.В. Литовченко. – К. : Педагогічна думка, 2012. – 192 с.
7. Пустовіт Г.П. Концептуальні засади сучасної позашкільної освіти і виховання учнів : науково-методичний посібник / Г.П. Пустовіт. – К. : Грамота, 2005. – 208 с.
8. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості : навчальний посібник / В.В. Рибалка. – К. : ІЗМН, 1996. – 236 с.
9. Сущенко Т.І. Позашкільна педагогіка : навчальний посібник / Т.І. Сущенко. – К. : ІСДО, 1996. – 144 с.
10. Сущенко Т.І. Основи позашкільної педагогіки : Посібник для класних керівників, педагогів позашкільних закладів / Т.І. Сущенко. – Мінськ : Бел. навука, 2000. – 221 с.

1.2. Художньо-естетичне виховання творчої особистості засобами позашкільної освіти: теорія, практика, перспективи розвитку

*Слободянюк Тетяна Андріївна,
керівник ООЗО, директор Васильківського міського
центру дитячої та юнацької творчості*

В умовах розбудови українського суспільства, послідовного й цілеспрямованого вирішення складних проблем економічного, політичного, соціального та культурологічного розвитку особливої гостроти й актуальності набувають питання художньо-естетичного виховання особистості із громадянською позицією, розвиненою національно-духовною культурою, яка не тільки має відповідні знання, а й дотримується морально-правових норм і цінностей життя, естетики стосунків між людьми. У час змін традиційних ідеалів і суспільних викликів, що супроводжуються переоцінкою цінностей, найменш стійкою стає мораль юного покоління. Тому однією з актуальних проблем сьогодення є становлення особистості, здатної сприймати, розуміти і примножувати цінності духовної культури. У вирішенні цієї проблеми суттєве місце посідає художньо-естетичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти держави.

Необхідність розвивати особистість, її естетичну культуру відзначає багато педагогів, психологів, діячів культури й мистецтва (Л. Виготський, Д. Кабалевський, М. Каган, А. Леонтьєв, А. Макаренко, Б. Неменський, В. Сухомлинський, С. Рубінштейн,

В. Сластьонін, К. Ушинський, В. Шацька та інші). Засвоєння юним поколінням художньо-естетичних цінностей, формування ціннісних орієнтацій на основі мистецької діяльності та художньо-естетичного виховання передбачають набуття знань, суспільного досвіду, осягнення сутності явищ і чинників об'єктивної дійсності та власного місця в суспільному житті. Засобами досягнення цієї мети є рідна мова, матеріальна й духовна культура, мистецтво, фольклор, історичний досвід народу й сучасний спосіб організації його життєдіяльності, національно-родинні та суспільні відносини тощо. Від того, як і які цінності увійдуть до свідомості кожної дитини, залежать духовна наповненість, зміст її дорослого життя.

Естетична вихованість, розвиненість художньо-естетичних смаків і уподобань, уміння відрізнити справжню красу від дешевих імітацій – все це завжди свідчило про високий духовний розвиток особистості. Естетично вихованій людині притаманне тонке відчуття прекрасного, що втілюється не лише у творах літератури та мистецтва, а й у будь-якій сфері життєдіяльності. Така людина здатна насолоджуватися прекрасним, активно творити його. Естетична вихованість як одна з духовних цінностей особистості є особливо актуальною в наш час – період пошуку принципово нових ціннісних орієнтирів.

У психолого-педагогічній літературі є чимало різних підходів до визначення, вибору способів і засобів художньо-естетичного виховання. Наведемо деякі з них:

- художньо-естетичне виховання варто розглядати як універсальний засіб особистісного розвитку дітей на основі виявлення індивідуальних здібностей, естетичних потреб та інтересів; художньо-естетичне виховання дітей у контексті навчання – це один з аспектів формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного й морального здоров'я, усебічний розвиток її природних здібностей та задатків (Л. Божович) [4];
- естетичне виховання – цілеспрямований процес формування творчо активної особистості дитини, здатної сприймати й оцінювати прекрасне, трагічне, комічне, потворне в житті та мистецтві, жити і творити "за законами краси" (Д. Лихачов) [8];
- естетичне виховання – виховання здатності цілеспрямовано сприймати, відчувати та правильно розуміти й оцінювати красу навколишньої дійсності – у природі, у суспільному житті, праці, у явищах мистецтва; естетичне виховання слугує формуванню здатності активного естетичного ставлення учнів до творів мистецтва, а також стимулює посильну участь у створенні прекрасного в мистецтві, праці, у творчості за законами краси (В. Шацька) [14];
- виховувати естетично – значить розбудити в молоді почуття краси, здібність відчувати її, зворушуватися красою, а в кінці спостерігати красу в природі та мистецтві; пізнання й почуття краси позитивно впливає на інтелектуальний розвиток людини, її погляд на світ (М. Куцій) [5];
- мета естетичного виховання – гармонійна особистість, усебічно розвинена людина, освічена, прогресивна, високоморальна, яка володіє вмінням працювати, бажанням творити добро, розуміє красу життя і красу мистецтва (С. Безклубенко) [13];
- художнє виховання – багатовекторний вплив на особистість учня на основі цілеспрямованого розвитку його здібностей адекватно розуміти і творити самому; залучення дитини до мистецтва набуває статусу своєрідного енергетичного культурно-естетичного розвитку (М. Берлянчик) [5].

Спілкуючись з естетичними явищами життя й мистецтва, дитина естетично розвивається. Але при цьому вона не усвідомлює естетичної сутності предметів, а розвиток найчастіше зумовлено прагненням до розваги. Варто зазначити, що без втручання ззовні в дитини можуть скластися правильні уявлення про життя, цінності, ідеали. Б. Лихачов, як і багато інших педагогів і психологів, вважає, що тільки "цілеспрямований педагогічний естетико-виховний вплив та залучення дітей до різноманітної художньої творчої діяльності здатні розвинути їх сенсорну сферу, забезпечити глибоке розуміння естетичних явищ,

підняти до розуміння справжнього мистецтва, краси дійсності та прекрасного в людській особистості" [12, с. 42].

Вітчизняні дослідники Н. Миропольська, С. Ничкало та В. Рагозіна вважають, що для досягнення мети художньо-естетичного виховання юного покоління мають бути розв'язані такі завдання:

- розвитку ерудиції дітей у галузі мистецтва (теоретичне і практичне володіння системою елементарних мистецьких знань, понять, термінів, здатність збагнути та висловити власне ставлення до творів мистецтва);
- виховання широкого спектра естетичних почуттів дітей (адекватне сприйняття художніх творів, розвинені почуття здивування та допитливості, здатність до естетичного переживання, усвідомлення неповторності індивідуального та сприйняття іншого як естетичної цінності);
- спрямованості дітей до творчої діяльності як у мистецтві, так і в будь-якій сфері соціальної практики (формування вмінь розв'язувати творчі завдання, оригінальність і доречність їх виконання, власний погляд на світ, уміння самостійно робити висновки, радість як ознака духовної творчості);
- сприяння набуттю дітьми нового побутового досвіду (гуманістична спрямованість індивіда, розуміння й визнання гідності кожної людини) [10].

Художньо-естетичне виховання є процесом цілеспрямованого впливу на особистість засобами мистецтва та художньо-естетичної діяльності, завдяки якому в дітей формуються художні почуття і смак, любов до мистецтва, уміння розуміти його, насолоджуватися ним і здатність, за можливості, творити в мистецтві. Проте художньо-естетичне виховання набагато ширше, воно стосується і художньої творчості, і естетики побуту, поведінки, праці, відносин тощо. Художньо-естетичне виховання формується в дитини всіма естетично значущими предметами і явищами, зокрема й мистецтвом як його наймогутнішим засобом.

Отже, *художньо-естетичне виховання* – це виховання за допомогою мистецтва естетичних емоцій і почуттів, художньо-естетичної культури особистості, розвиток сутнісних сил і художньо-творчих здібностей людини, утвердження естетико-гуманістичного ставлення до навколишньої дійсності й мистецтва. Іншими словами, художньо-естетичне виховання покликане, з одного боку, розширювати й поглиблювати знання дітей та учнівської молоді у галузі історії та теорії мистецтва, а з іншого, – розвивати здібності вихованців до художньої творчості.

Мета художньо-естетичного виховання дітей та учнівської молоді в позашкільних навчальних закладах полягає в тому, щоб у процесі сприймання, інтерпретації творів мистецтва і практичної художньо-творчої діяльності формувати у вихованців гуртків, творчих об'єднань особистісно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва, розвивати естетичну свідомість і художню компетентність, здатність до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні.

Загальна мета конкретизується в основних завданнях *художньо-естетичного виховання*, що інтегрують навчальні, виховні й розвивавальні аспекти:

- *збагачення емоційно-естетичного досвіду*, формування культури почуттів, розвиток загальних і художніх здібностей, художньо-образного мислення, універсальних якостей творчої особистості;
- *виховання в дітей естетичного ставлення до дійсності та мистецтва*, світоглядних уявлень і ціннісних художніх орієнтацій, розуміння учнями зв'язків мистецтва з природним і предметним середовищем, життєдіяльністю людини, зокрема, із сучасною технікою, засобами масової інформації;
- *виховання здатності сприймати та інтерпретувати художні твори*, висловлювати особисте ставлення до них, аргументуючи свої думки й оцінки;

- *розширення і збагачення художньо-естетичного досвіду*, опанування художніх умінь та навичок у практичній діяльності, формування художньої компетентності – здатності керуватися набутими художніми знаннями та вміннями, готовність використовувати отриманий досвід у самостійній діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями та власними духовно-світоглядними позиціями;
- *формування системи знань та уявлень про сутність, види та жанри мистецтва*, особливості художньо-образної мови мистецтв – образотворчого, декоративно-вжиткового, музичного, вокального, хореографічного, театрального, циркового;
- *виховання художніх інтересів, смаків, морально-естетичних ідеалів*, потреб у художньо-творчій самореалізації та духовно-естетичному самовдосконаленні відповідно до індивідуальних можливостей і вікових етапів розвитку, формування навичок художньої самоосвіти й самовиховання [1-2].

Узагальнюючи наукові джерела, що розкривають філософську множинність поглядів на художньо-естетичне виховання юного покоління, можна визначити такі його основні функції:

- *інформативно-пізнавальна* – набуття теоретичних знань і практичних умінь художньо-естетичної діяльності;
- *естетико-виховна* – художньо-творча самореалізація дитини та її естетична соціалізація;
- *ціннісно-орієнтаційна* або *світоглядно-аксіологічна* – виховання естетичних смаків, формування адекватних критеріїв оцінки дітьми різних явищ у сфері мистецтва й художньої культури, що зможуть нейтралізувати зовнішні антихудожні впливи мікро- і макросередовища;
- *духовно-творча* – самореалізація, самовдосконалення, самоосвіта особистості у процесі художньо-естетичної діяльності і творчості;
- *інтегративна* – спрямована на забезпечення систематизації художньо-естетичних знань та уявлень вихованців, координацію різноаспектних мистецьких вражень і досвіду.

Художньо-естетичне виховання, спрямоване на формування в дітей та учнівської молоді поліхудожньої і полікультурної картини світу, ґрунтується на наукових засадах різних сучасних підходів, з-поміж яких провідними є:

- *особистісно зорієнтований підхід* забезпечує розвиток у дітей творчого потенціалу, індивідуальних художніх здібностей (художніх, музичних, образотворчих, театральних тощо) з урахуванням індивідуальних вікових і психологічних особливостей, освітніх запитів і потреб самих вихованців;
- *аксіологічний підхід* активізує в дітей емоційно-ціннісний досвід на основі усвідомлення ними художніх цінностей та естетичних ідеалів людства;
- *діяльнісний підхід*, спрямований на розвиток художніх умінь і здатності вихованців застосовувати їх у навчальній і соціокультурній практиці у вирішенні різноманітних навчальних, творчих, побутових задач;
- *інтегративний підхід*, який виражається в акцентуванні взаємодії видів мистецтва у змісті й технологіях навчання й виховання дітей, в оцінюванні їхніх освітніх досягнень з урахуванням поліхудожніх ознак, забезпечує формування у школярів ключових, предметних і міжпредметних компетентностей, насамперед загальнокультурних і художньо-естетичних [1, 13].

Художньо-естетичне виховання як складова системи позашкільної освіти спирається на загальнодидактичні принципи, а також на специфічні художньо-педагогічні принципи. Принцип зорієнтований на мету, конкретизує та опосередковує вибір змісту, педагогічних технологій, форм і методів навчання й виховання, координує спільну діяльність педагога та його вихованців.

До *основних загальнодидактичних принципів* художньо-естетичного виховання особистості засобами позашкільної освіти належать такі:

- *гуманізація* – визнання унікальності й неповторності дитини як носія інтелектуальних, творчих, фізичних здібностей, повага до інтересів, освітніх запитів і потреб кожного вихованця;
- *природовідповідність* – урахування вікових особливостей, психологічної природи дитини;
- *культуровідповідність* – ідентичність змісту освіти культурному простору, у якому вона функціонує, забезпечення культурної спадкоємності поколінь;
- *органічного поєднання* універсального (загальнолюдського), національного (державного) і регіонального (етнолокального, краєзнавчого) *компонентів змісту освіти та виховання*, спрямування навчально-виховного процесу на формування національної свідомості, патріотизму, полікультурної компетентності;
- *континуальності* – єдності навчання, виховання й розвитку;
- *систематичності, послідовності, неперервності* художньо-естетичного виховання;
- *диференціації та індивідуалізації* освітніх послуг;
- *активності, самостійності, творчості, саморозвитку* вихованців.

До *специфічних* для художньо-естетичного виховання дітей та учнівської молоді засобами позашкільної освіти відносимо наступні принципи:

- *взаємодії видів мистецтва* у поліхудожньому розвитку вихованців;
- *єдності художнього й технічного, емоційного та раціонального, свідомого та інтуїтивного* у процесі опанування цінностей мистецтва;
- *емоційності, духовно-енергетичної насиченості* гурткових занять та естетико-виховних заходів, спрямованих на досягнення вихованцями катарсису у процесі сприймання світових художніх шедеврів і власної художньо-творчої діяльності;
- *діалогічної взаємодії педагога й вихованців* у процесі художньо-педагогічного спілкування (на основі діалогічних обертонів мистецтва);
- *варіативності змісту й художньо-педагогічних технологій*;
- *взаємозв'язку базового та варіативного компонентів мистецької освіти*, навчальної, позаурочної і позашкільної діяльності, гармонізації родинного і суспільного впливів;
- *естетизації освітнього середовища* і активізації зв'язків навчальних закладів з соціокультурним середовищем [1-2].

Однією з умов ефективного впровадження цілісної системи художньо-естетичного виховання дітей та учнівської молоді є створення естетичного середовища в позашкільному навчальному закладі, відкритого до активної взаємодії з навколишнім соціокультурним середовищем. Важливим завданням сучасної системи освіти в цілому та позашкільної освіти зокрема стає створення інноваційної педагогічної інфраструктури, що охоплюватиме:

- *естетику предметного середовища*, у якому вихованці зможуть реалізувати свої художньо-творчі здібності (естетика шкільного довкілля – картинні галереї, мистецькі світлиці, художні майстерні; сучасний дизайн інтер'єрів тощо);
- *естетику соціально-педагогічного середовища* (естетика педагогічного спілкування й життєтворчості, краса міжособистісних відносин, панування педагогічного оптимізму і віри, що кожна дитина – в душі митець) [13].

Одним зі способів реформування сучасної системи освіти держави загалом і позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку зокрема є впровадження нових педагогічних технологій, спрямованих не тільки на засвоєння вихованцями гуртків знань і вмінь, що характерно для традиційного навчання, а, щонайперше, – на всебічний особистісний розвиток дітей. Тенденція розвитку сучасної системи освіти та освітньої діяльності позашкільних навчальних закладів передбачає переведення процесу навчання до технологічного рівня, реалізацію індивідуальних траєкторій розвитку дітей та учнівської молоді.

У контексті питання художньо-педагогічних технологій розглянемо сутність поняття "технологія" (означає "знання про майстерність"). Педагогічну технологію сучасні

представники педагогічної науки розглядають у дидактичному (В. Безпалько, С. Гончаренко, С. Подмазін, О. Савченко), виховному (І. Бех, В. Рибалка, Т. Сущенко), цілісному педагогічному (О. Пехота, Г. Селевко) аспектах. Педагогічну технологію В. Безпалько розуміє як реалізацію проекту діяльності вихованця, опосередковану особистістю конкретного педагога, його технікою; дефініція, запропонована вченим, вирізняється простотою і лаконічністю: "технологія – це змістова техніка реалізації навчального процесу [13, с. 31].

Узагальнюючи підходи до визначення поняття "педагогічні технології", подаємо такі положення:

- педагогічна технологія – це інтегративний спосіб організації навчально-виховного процесу, спрямований на оптимальне досягнення виховних і дидактичних цілей, системне планування та управління вирішенням педагогічних проблем;
- технологія охоплює людські ресурси (вчителя й учнів як суб'єктів освіти), інтелектуальні ресурси (знання та ідеї), технічні ресурси (засоби і прийоми організації освітньої діяльності, зокрема аудіовізуальні, мультимедійні);
- особливість педагогічної технології полягає в континуальності – нерозривності дій педагога та учнів, забезпеченні постійного зворотного зв'язку;
- педагогічна технологія – це науково й методично обґрунтований процес досягнення гарантованих, потенційно відтворюваних педагогічних результатів [13].

Л. Масол [13] інтерпретує *художньо-педагогічну технологію* як теоретично й методично обґрунтований спосіб організації навчально-виховного процесу, спрямований на оптимальне досягнення цілей мистецької освіти та художньо-естетичного виховання в єдності навчання та естетичного виховання дітей на основі реалізації потенціалу художніх цінностей; результатом такої організації є формування ціннісно-сислової сфери особистості та розвиток ключових, предметних і міжпредметних компетентностей за допомогою гнучкого управління та коригування спільних дій педагога та вихованців відповідно до педагогічної ситуації.

За Л. Масол *структура художньо-педагогічних технологій* включає:

- *людські ресурси* – емоційно забарвлена суб'єкт-суб'єктна взаємодія педагога та його вихованців, палітра форм і методів організації різних видів художньо-творчої діяльності дітей);
- *художньо-інтелектуальні ресурси* – твори мистецтва, художні знання, ідеї, смисли, цінності;
- *технічні ресурси* – аудіовізуальні, комп'ютерні тощо.

У розглянутому аспекті художньо-педагогічні технології, як і будь-які інші освітні технології, можуть бути:

- *локальними*, що стосуються окремих напрямів навчання й наближаються за змістом до конкретних методик (наприклад, технології розвитку вокально-хорових навичок, формування графічних умінь, опанування певною художньою технікою);
- *системними*, які охоплюють цілісний навчально-виховний процес, різні види мистецтва (щонайперше – інтегративні, і здатні об'єднувати декілька різних потоків художньо-навчальної інформації) [13].

Аналіз теоретичних джерел із проблеми педагогічних технологій і врахування специфіки й освітньої місії гуртків, творчих об'єднань художньо-естетичного напрямку дає підстави узагальнити, класифікувати й репрезентувати художньо-педагогічні технології, які доцільно впроваджувати в навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів, а саме: інтегративні, проблемно-евристичні, інтерактивні, ігрові, сугестивні та естетотерапевтичні (арт-терапевтичні), музейні, медіатехнології. Вибір керівником гуртка, творчого об'єднання певної художньо-педагогічної технології, їх компонування, поєднання різних форм, методів, прийомів керування діяльністю учнів має відповідати меті загальної

мистецької освіти та естетичного виховання, завданням і драматургії конкретного навчального заняття, виховного заходу чи колективної творчої справи, змісту теми, рівням підготовки вихованців.

1. *Проблемно-евристичні художньо-педагогічні технології.* Під евристичним навчанням і вихованням розуміють словесні методи, спрямовані на активізацію інтуїтивних процедур діяльності вихованців у вирішенні творчих задач. Визначальною властивістю педагогічної евристики є прийоми "підведення" дітей до правильного рішення, що дозволяє скоротити кількість варіантів перебору рішень. Провідні методи проблемно-евристичних технологій: евристична бесіда, "мозковий штурм", створення педагогічних ситуацій вибору, "руйнування" і "наведення", стимулювання самостійної художньо-пошукової роботи, альтернативні художньо-творчі завдання різного типу.

Ефективним методом проблемно-евристичних технологій, який стимулює творчу активність вихованців, є *евристична бесіда* – діалогічний метод навчання, за якого педагог організовує активну художньо-пізнавальну діяльність вихованців за допомогою конструювання серії взаємопов'язаних запитань, на які діти мають дати відповіді, завдяки чому вони під педагогічним керуванням самостійно опановують усі складові пошуку нового знання. На відміну від відтворювальних, систематизувальних та інших типів бесід метою евристичної є розвиток творчого мислення вихованців [9; 13].

Щоб уникнути одноманітності під час навчання й організувати самостійну художньо-пізнавальну діяльність вихованців гуртка, доцільно застосовувати якомога частіше *альтернативні завдання*. Тобто керівник гуртка пропонує вихованцям не одне завдання, однакове для всіх дітей, а кілька завдань, різноманітних за темою, змістом, рівнем складності, технікою виконання, з-поміж яких дитина має вибрати той варіант, який хоче і зможе виконати. За умов такої варіативності кожен вихованець матиме змогу обрати із запропонованих завдань ті, що посильні для нього на певному етапі розвитку; тоді більш слабкі учні не відчуватимуть себе невпевнено (це шлях до низької самооцінки), а для більш здібних і художньо підготовлених вихованців індивідуальна планка досягнень не буде опускаватися.

2. *Ігрові художньо-педагогічні технології.* Важливим фактором естетичного виховання й самовиховання дитини стає художньо-ігрове моделювання змісту інтегрованих уроків, що передбачає використання різних ігрових форм: театралізованих (пантоміміка, імітаційні лялькові діалоги, розгорнуті драматизації, інсценізації), хореографічних (пластичне інтонування, танцювальні пісні-ігри, хореографічні фантазії). Провідні методи ігрових художньо-педагогічних технологій: художньо-пізнавальні ігри (дидактичні ігри-блискавки, мистецькі міні-конкурси, вікторини, ребуси, кросворди), театралізовані ігри (інсценізації, завдання із перевтіленням та ідентифікацією), художньо-конструкторські ігри.

На основі сюжетно-рольової гри, що передбачає обов'язкове перевтілення, вихованці гуртків мають можливість ідентифікувати себе з будь-яким героєм (позитивним і негативним), відчути різні характери, манери поведінки, пережити безліч ситуацій і вчинків. Це збагачує не лише естетичний досвід, а робить особистість у цілому більш гармонійною, духовно досконалою. Ігрова діяльність також дає змогу уявити себе в надзвичайних, фантастичних обставинах, "програти" неймовірні ситуації. Така абстракція потребує творчих дій – умінь комбінувати, моделювати, уточняти або змінювати деталі, тобто мають вияв найважливіші функції гри – евристична й соціалізаційна [9, 13].

3. *Естетотерапії (арт-терапії).* Це творчий синтез галузей наукового знання, що здійснюється на перетині педагогіки, психології, мистецтвознавства й медицини та передбачає позитивний (стимулювальний і гармонізувальний) вплив творів різних видів мистецтва на органи дихання, слуху, на голос і пластику, координацію рухів дітей з метою розвитку здорової особистості.

Традиційно виділяють кілька видів естетотерапії:

- *музикотерапія* (активне й пасивне слухання музики, індивідуальний, ансамблевий і хоровий спів);
- *арт-терапія* (малювання або використання кольорів у різних видах навчальної діяльності);
- *імаготерапія* ("проживання образу");
- *евритмія* (логоритмічна пластика, сольний або колективний танок-імпровізація під музику);
- *театротерапія* або *драмотерапія* (ігрові або пластичні дії-рухи, пантоміма) тощо [3].

Різнороманітність арт-терапевтичних методів дозволяє стимулювати опрацювання несвідомих тривог і переживань дитини, допомагає розвивати раніше блоковані, або слабо-розвинені перцепційні системи, що відповідають за сприйняття навколишнього світу, формувати асоціативно-образне мислення. До найпопулярніших видів арт-терапії можна віднести: ізотерапію, музикотерапію, данс-терапію, казкотерапію, ігротерапію, драматерапію, бібліотерапію, артсинтезтерапію (сім видів мистецтв, об'єднаних єдиною тренінговою системою: асоціації, живопис, віршування, драматургія, пластика, театр, риторика), пісочну терапію, кольоротерапію, фототерапію, відеотерапію, маскотерапію, анімаційну або мульттерапію.

Ізотерапія спрямована на роботу з малюнком: діагностичне малювання; проєктивне малювання, образно-символічне рефлексивне малювання або вимальовування емоцій; безпредметне малювання або абстрактне; медитативне малювання; трансове малювання або автоматичне малювання; малювання форм для зміцнення почуттів.

Музикотерапія (музична терапія) – це процес міжособистісного спілкування, у якому кваліфікований музикотерапевт застосовує музику та всі складові її впливу – фізичну, емоційну, інтелектуальну, соціальну, естетичну і духовну – з метою покращення чи збереження здоров'я дитини. За допомогою таких музичних практик, як вільна імпровізація, спів, композиція, слухання, обговорення музики чи рух під музику, музикотерапевт допомагає клієнтові у досягненні терапевтичних цілей: активізувати пізнавальні процеси, моторику, емоційний розвиток, набутти комунікативних навичок тощо. Музикотерапія сприяє розвитку потенційних якостей особи та відновленню функцій організму завдяки досягненню вищого ступеня внутрішньої чи міжособистісної інтеграції і, відповідно, вищої якості життя.

Пісочна терапія включає створення різнороманітних форм із піску, вибір та аранжування мініатюрних предметів і фігурок, що нагадує одну з форм сучасного мистецтва – предметну скульптуру. Створення композицій із піску не потребує особливих умінь. Роботи можуть бути як дуже простими, так і дуже складними; єдиний критерій успішної роботи – її аутентичність – неповторність, динаміка, тобто все те, що викликає у глядача емпатійні відгуки. За формою проведення існує два варіанти: індивідуальний і груповий.

Використовуючи різнороманітні методи арт-терапії, надаємо вихованцям можливість відтворити та висловити свої внутрішні переживання, сумніви, сподівання, почуття. Варто звернути увагу на необмежені можливості та вплив арт-терапії на розвиток дітей; творчо опрацювати і практично застосовувати інноваційні технології з метою покращення освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://lawua.info/bdata2/ukr2571/index.htm>.
2. Комплексна програма художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lawua.info/bdata2/ukr2571/index.htm>.

3. Арт-педагогіка и арт-терапия в специальном образовании / [Медведева Е.А., Левченко И.Ю., Комиссарова Л.Н., Добровольская Т.А.]. – М. : Академия, 2001. – 248 с.
4. Божович Л.І. Пізнавальні інтереси та шляхи їх вивчення : монографія / Л.І. Божович. – М. : Известия АПН РРФСР, 1955. – 173 с.
5. Джола Д. М. Теорія і методика естетичного виховання школярів : навчально-методичний посібник / Д.М. Джола, А.Б. Щербо. – К. : ІЗМН, 1998. – 98 с.
6. Буров А.І. Проблеми естетичного розвитку особи школяра / А.І. Буров. – М. : Педагогіка, 1987. – 96 с.
7. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах / за ред. Л. Масол. // Шкільний світ. – 2002. – №9. – С. 1–15.
8. Лихачев Б. Т. Теория эстетического воспитания школьников : учеб. пособ. [по спецкурсу для студентов пединститутотв] / Б. Т. Лихачев. – М. : Просвещение, 1985. – 176 с.
9. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посібник для вчителів / [Л.М. Масол, О.В. Гайдамака, Е.В. Белкіна, О.В. Калініченко, І.В. Руденко]. – Харків : Веста ; Ранок, 2006. – 256 с.
10. Миропольська Н. Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання : навчальний посібник / Миропольська Н., Ничкало С., Рагозіна В. та ін. – Тернопіль : Богдан, 2006. – 240 с.
11. Рудницька Л. Педагогіка : загальна та мистецька : навчальний посібник / Л. Рудницька. – К., 2002. – 270 с.
12. Система эстетического воспитания школьников / Лихачев Б.Т., Квятковский Е.В., Буров А.И. ; под ред. С.А. Герасимова. – М. : Педагогика, 1983. – 264 с.
13. Художньо-педагогічні технології в основній школі : єдність навчання і виховання : метод. посіб. / Л. М. Масол. – Харків : Друкарня Мадрид, 2015. – 178 с.
14. Шацкая В.Н. Общие вопросы эстетического воспитания в школе / В.Н. Шацкая. – Москва, 1980. – 123 с.

1.3. Національно-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в позашкільних навчальних закладах

Розумнюк Антоніна Анатоліївна,
заступник директора, керівник гуртка Васильківського
міського центру дитячої та юнацької творчості

*Національне виховання забезпечує кожній нації
найширшу демократизацію освіти, воно через пошану
до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів...
Софія Русова*

Національно-патріотичне виховання є складовою гуманітарної політики держави, спрямованої на розвиток національної ідентичності дітей і молоді, та становить систематичну й цілеспрямовану діяльність органів державної влади, закладів освіти, громадських організацій із формування в юного покоління патріотичної свідомості, почуття любові до України, пошани до видатних вітчизняних особистостей, культури готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків. Провідна роль у цьому складному й відповідальному процесі належить позашкільним навчальним закладам, що забезпечують формування комплексу гуманістичних якостей творчої особистості, системи світоглядних координат, національних і загальнолюдських цінностей вихованців гуртків, творчих об'єднань у процесі улюбленої пізнавальної

або творчої діяльності.

Теоретико-методологічні й організаційно-педагогічні засади національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в сучасних умовах представлені у фундаментальних дослідженнях І. Беха, М. Боришевського, О. Захаренка, І. Зязюна, В. Івашковського, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, Б. Чижевського, К. Чорної та інших дослідників. Досить цікавим у цьому контексті є науковий доробок академіка І. Беха, який створив концептуальну модель патріотичного виховання молоді в Україні. Патріотизм, на думку І. Беха, "це любов до Батьківщини; свого народу, турбота про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею" [1, с. 2]; "патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав людини" [1, с. 3].

В умовах модернізації змісту, форм і методів позашкільної освіти відбувається трансформація змісту освітньої діяльності позашкільних навчальних закладів. Зникає розуміння позашкільного навчально-виховного процесу як примітивного процесу передавання вихованням технологічних особливостей конкретної пізнавальної або творчої діяльності (художньо-естетичної, науково-технічної, еколого-натуралістичної тощо). Домінує комплексне бачення освітньої функції педагога-позашкільника, який усвідомлено виступає в ролі вчителя (навчає дитину улюбленій творчій діяльності, розвиває її творчі здібності, формує творчу активність), вихователя (забезпечує соціалізацію особистості, формує в неї суспільно значущі норми і правила поведінки, ціннісне ставлення до держави й суспільства, інших людей, самої себе, виховує патріотизм, духовність), психолога (створює оптимальний психологічний мікроклімат у дитячому колективі, що стимулює особистість до творчої самореалізації), наставника (який має більший життєвий досвід і в умовах творчого співробітництва готовий допомогти дитині у вирішенні нагальної навчальної або життєвої проблеми).

Метою національно-патріотичного виховання дітей та юнацтва в позашкільних навчальних закладах є становлення громадянина, патріота України, готового самовіддано розбудовувати її як суверену, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, знати свої права й обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві.

Мета національно-патріотичного виховання у позашкільних навчальних закладах конкретизується завдяки *системі виховних завдань*:

- утвердження у свідомості й почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- сприяння набуттю дітьми й учнівською молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі у процесах державотворення, уміння визначати форми і способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства;
- формування етнічної та національної самосвідомості, любові до рідної землі, держави, родини, народу;
- визнання духовної єдності населення всіх регіонів України, спільності його культурної спадщини та майбутнього;
- культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;
- формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови як духовного коду нації;

- виховання поваги до Конституції України, законів України, державної символіки тощо.

Процес організації національно-патріотичного виховання в позашкільних навчальних закладах здійснюється на основі таких *принципів навчання та виховання*:

- *національної спрямованості* – передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, свого народу, шанобливе ставлення до його культури;
- *гуманізації виховного процесу* – наставник зосереджує увагу на дитині як вищій цінності, ураховує її вікові та індивідуальні особливості й можливості, сприяє її розвитку, спонукає до самостійності, задовольняє базові потреби дитини, розробляє індивідуальну програму її розвитку, стимулює свідоме ставлення до своєї поведінки, діяльності, патріотичних цінностей;
- *самоактивності й саморегуляції* – сприяє розвитку у вихованця суб'єктних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень; поступово формує громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за дії та вчинки;
- *культуровідповідності* – передбачає єдність патріотичного виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями і звичаями, що забезпечує духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь;
- *полікультурності* – інтегрованість української культури у європейський та світовий простір, створення для цього необхідних передумов: формування у дітей та учнівської молоді відкритості, толерантного ставлення до культури, мистецтва, вірування інших народів; здатності диференціювати спільне й відмінне в різних культурах, сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської;
- *соціальної відповідності* – обумовлює необхідність узгодженості змісту й методів патріотичного виховання реальній соціальній ситуації, у якій організовується виховний процес.

Для ефективності педагогічного впливу на особистість дитини у процесі національно-патріотичного виховання педагогам-позашкільникам важливо дотримуватись таких *педагогічних вимог*:

- здійснювати патріотичне виховання з урахуванням вікових, індивідуальних та національних особливостей дітей;
- розглядати патріотичне виховання як складову національного виховання, здійснювати його в навчально-виховній роботі гуртка, творчого об'єднання;
- дотримуватися принципу наступності в навчанні й патріотичному вихованні;
- вибудовувати педагогічний вплив на дитину в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, співробітництва і співтворчості;
- поєднувати патріотичне виховання з національним, духовним, моральним, трудовим і фізичним вихованням [2].

Основними *формами національно-патріотичного виховання* дітей та юнацтва у позашкільних навчальних закладах є:

- *інформаційно-масові* (дискусії, диспути, конференції, "філософські столи", інтелектуальні аукціони, вікторини, вечори, подорожі до джерел рідної культури, історії держави і права, "живі газети", створення книг, альманахів);
- *діяльнісно-практичні* (творчі групи, навчальні екскурсії, театралізовані свята, театри-експромти, ігри-драматизації, огляди-конкурси, олімпіади, змагання, таборування, вишколи);
- *інтегративні* (клуби, асамблеї, гуртки, фестивалі);
- *діалогічні* (бесіди, міжрольове спілкування);
- *індивідуальні* (творчі доручення, творчі завдання, звіти, індивідуальна робота);
- *наочні* (музеї, кімнати слави, галереї, виставки дитячої творчості, книжкові виставки, тематичні стенди тощо) [3].

Серед методів національно-патріотичного виховання дітей та юнацтва в позашкільних навчальних закладах пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії учасників освітньої та дозвілєвої діяльності, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи і творчості. До таких методів традиційно належать соціально-проектна діяльність, колективні творчі справи, народна педагогіка, ситуаційно-рольові ігри, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, "мозкові атаки", метод аналізу соціальних ситуацій із морально-етичним характером, ігри-драматизації тощо.

Високою результативністю характеризуються діяльність військово-патріотичних клубів, проведення фестивалів патріотичної пісні; змагання з військово-прикладних видів спорту, літні військово-спортивні табори, участь у військово-спортивних іграх та фізкультурно-оздоровчих змаганнях; відвідування історичних пам'яток і місць історичних подій, навчальні екскурсії до музеїв; творчі зустрічі з ветеранами, родичами загиблих захисників Батьківщини; архівно-пошукова робота, випуск плакатів, буклетів, газет за матеріалами пошукової діяльності; уроки пам'яті, уроки мужності тощо [4].

Важливу роль у національно-патріотичному вихованні дітей та учнівської молоді відіграє педагог-позашкільник, його особистий приклад, його погляди і практичні дії, що мають бути взірцем для наслідування вихованцями гуртка. Якість виховного процесу безпосередньо залежить від рівня підготовленості педагогів до кожного заходу; використання різноманітних методів і форм; знання і вмілого врахування вікових і психологічних особливостей дітей; відвертості, емоційності, оптимізму та активної патріотичної позиції.

Вагому роль у пропагуванні ідей національно-патріотичного виховання як національного пріоритету України, набутті юною особистістю громадянських якостей, соціального досвіду відіграють дитячі та молодіжні громадські організації. З-поміж таких організацій якісний досвід здійснення заходів, проектів, програм із патріотичного виховання дітей та учнівської молоді мають Національна організація скаутів України (НОСУ), Національна скаутська організація "ПЛАСТ", Всеукраїнська дитяча скаутська організація "Січ", Всеукраїнський дитячий рух "Школа безпеки", ВДС "Екологічна варта", Всеукраїнське патріотичне об'єднання "Майбутнє України" та інші. Окрім цього, до уваги доцільно брати кращий досвід роботи діяльності дитячих об'єднань самоврядування.

Основними способами використання потенціалу дитячих і молодіжних громадських організацій у вихованні дітей та учнівської молоді засобами позашкільної освіти може стати проведення спільних із навчальними закладами акцій, флешмобів, фестивалів, проектів, інших заходів патріотичного спрямування; залучення фахівців дитячого руху до виховної роботи навчальних закладів; ознайомлення педагогів з методикою виховної роботи громадських організацій за допомогою системи спільних семінарів, конференцій, тренінгів. Доцільним буде залучення регіональних осередків дитячих і молодіжних громадських організацій до проведення туристських змагань і зльотів, військово-спортивних патріотичних ігор, спортивних змагань тощо.

Важлива роль у формуванні патріотизму дітей та учнівської молоді належить сім'ї. Завданням позашкільних навчальних закладів є залучення батьків учнів, студентів, інших вихованців до активної участі в навчально-виховному процесі, організації та проведенні позанавчальних виховних заходів. Батьки мають стати не тільки гостями заходів, не тільки спостерігачами здобутків їхніх дітей, вони мають безпосередньо впливати на формування молодого покоління завдяки власного досвіду та своїм прикладом.

Зусилля керівників гуртків мають бути спрямовані на підтримку ініціативи батьківської громади, взаємодію в розробленні та виконанні рішень щодо патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Особливу увагу варто приділити навчанню батьків, ознайомленню їх із сучасними психолого-педагогічними знаннями. Із цією метою доцільно застосовувати актив-

ні методи: тренінги, дискусії, дебати, аналіз виховних ситуацій, які сприяють усвідомленню батьками ролі сім'ї у вихованні дітей, формуванні патріотичних почуттів та готовності служити своїми знаннями, працею Україні [2-3].

Позашкільний навчально-виховний процес є сукупністю послідовних і взаємопов'язаних дій педагога й вихованців гуртка, творчого об'єднання, спрямованих на свідоме і ґрунтовне засвоєння системи знань, умінь, навичок пізнавальної та творчої діяльності, формування світогляду дитини, культури поведінки, а також сукупністю послідовних і взаємопов'язаних перетворень у їх творчому й духовному розвитку. Тому національно-патріотичне виховання дітей і юнацтва – невід'ємна складова позашкільної освіти в сучасних умовах.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді [Електронний ресурс] / І.Д. Бех. – Режим доступу : www.zgia.zp.ua.
2. Бех І.Д. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України / І.Д. Бех, К.І. Чорна. – К., 2014. – 48 с.
3. Бех І.Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І.Д. Бех, К.І. Чорна. – К., 2014. – 30 с.
4. Вербицька П.В. Громадянське виховання учнівської молоді : сучасні аспекти розвитку : монографія / П. В. Вербицька. – К. : Генеза, 2009. – 384 с.
5. Сухушин М. П. Військово-патріотичне виховання молоді : підручник / М. П. Сухушин, В. О. Палагеша. – К. : Слово, 2009. – 488 с.

1.4. Художньо-естетичне виховання як засіб формування духовних цінностей вихованців позашкільних навчальних закладів

Павлученко Валентина Зіновіївна,

директор Будинку дитячої та юнацької творчості м. Броварів;

Гаврилюк Валерій Юрійович,

координатор ООЗО, завідувач відділу позашкільної освіти

Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради

"Академія неперервної освіти"

Формування духовних цінностей дітей та учнівської молоді, духовності як провідної якості творчої особистості – важливе і складне завдання, що стоїть нині перед педагогами, вихователями, батьками, громадськістю України. Особливої актуальності ця проблема набуває сьогодні, адже негаразди соціально-економічного й політичного розвитку країни боляче вразили всі верстви населення держави. У юного покоління нівелюються духовні й морально-етичні принципи, що пояснюється насамперед зниженням рівня життя в Україні, відсутністю соціальної захищеності її громадян, невизначеністю моральних орієнтирів у політиці держави й повсякденному житті. Ці процеси посилюються кризовим станом сучасної сім'ї, яка перестає відігравати роль головного механізму соціалізації особистості, прилучення дитини до духовних витоків і джерела розвитку моральності. Це призводить до відчуження дітей і юнацтва від моралі, спонукає їх до власних пошуків самореалізації й самоствердження, інколи в субкультурі, і, урешті-решт, до певного заперечення духовності й моральності як суспільно й особистісно значущих категорій життя особи, суспільства та держави.

За таких умов визначення духовності як провідної характеристики людини, її світоглядних пріоритетів і обґрунтування системи цінностей, що мають лягти в основу життя дитини, набувають актуальності у процесі її навчання й виховання. Формування духовного світу особистості – відповідальна і складна психолого-педагогічна проблема, що потребує комплексного й багаторівневого розв'язання. Бажання допомогти дитині стати духовно кращою спонукає педагогічну громадськість (вихователів дошкільних навчальних закладів, учителів загальноосвітніх шкіл, керівників гуртків позашкільних навчальних закладів, батьків) шукати спільні точки зіткнення між різними формами суспільної свідомості, вести діалог, звертатися до витоків духовності, наявних у багатстві людської історії, культури та релігії.

Дедалі більше політичних і культурних діячів, учителів, батьків звертаються до традиційних культурних, історичних, духовних і релігійних цінностей українського народу як найбільш стійких, універсальних, не підвладних політичній та ідеологічній кон'юктурі. Це означає, що сучасне українське суспільство поступово підходить до визнання й освоєння здобутків української матеріальної й духовної культури, героїчної історії, фольклору та етнології, релігійного світогляду, від яких воно було штучно відлучене протягом багатьох десятиліть. У ситуації гострого дефіциту ціннісних налаштувань і орієнтацій традиційні народні духовні та морально-етичні категорії (добро, краса, віра, любов тощо), які є основою духовної культури особистості та її гуманістичних цінностей, відіграють дедалі вагомішу роль у сучасному навчанні й вихованні. Виникає гостра потреба в залученні здобутків матеріальної та духовної культури українців, художньо-естетичних цінностей до процесу виховання дітей та юнацтва, визначенні основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів формування духовності на цій основі, що разом з іншими складовими сприятиме формуванню високодуховної особистості майбутніх громадян України.

Методологічним підґрунтям вивчення індивідуально-психологічних і вікових особливостей як чинника духовного розвитку особистості, освітньої діяльності гуртків, творчих об'єднань художньо-естетичного напрямку, що забезпечують формування духовних і морально-етичних цінностей своїх вихованців, мають стати *гуманістичний, системно-діяльнісний та особистісно-зорієнтований підходи*.

Гуманістичний підхід вивчає людину як унікальну істоту, цілісну духовну реальність і самоцінність, здатну до вільного розвитку, самовдосконалення (Е. Фромм, К. Юнг, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл та інші). Людина є духовним створінням і має свободу, прагне до розвитку, самоздійснення, самореалізації та самоактуалізації. У розуміння духовності входить пізнання, моральність і досягнення майстерності у якійсь справі, самовдосконалення й самоактуалізація.

Системний підхід передбачає цілісний, ієрархічний, взаємозалежний і відкритий процес залучення дітей та молоді до цінностей у їх постійному розвитку й саморозвитку, а також наступність і безперервність, тобто постійне ускладнення й урізноманітнення змісту і напрямів розвитку моральних чеснот, комплексність та інтегрованість, які полягають у взаємодії навчання й виховання, поєднанні зусиль сім'ї, основної школи, позашкільних навчальних закладів, дитячих об'єднань.

Діяльнісний підхід має на меті активне засвоєння вихованцями гуртків, творчих об'єднань художньо-естетичного напрямку морально-етичного змісту навчальних занять, формування власного свідомого ставлення до життя, високого рівня саморозвитку, моральної, соціальної і психологічної зрілості.

Особистісно зорієнтований підхід визнає дитину як найвищу цінність, яка свідомо приймає суспільні обов'язки, формує духовні й моральні принципи. Особистісно зорієнтований підхід забезпечує розвиток в учнів творчого потенціалу, індивідуальних художніх здібностей (музичних, образотворчих, театральних тощо). Активність пізнання й мислення, душевно-емоційної і діяльно-практичної сфери людини завжди детермінована внутрішнім

духовним світом, діалогом із самим собою, актуалізацією світоглядних цінностей. "Привнесення смислу" до будь-якого моменту життя робить людину людиною.

Ідеї класиків гуманістичного підходу були розвинені українськими психологами М. Боришевським, Г. Баллом, М. Савчиним, Т. Титаренко та іншими. Зокрема, психологічним аспектам духовності присвячені дослідження М. Боришевського, О. Зеліченка, В. Москальця, Е. Помиткіна та інших. Ціннісні орієнтації як основу духовної сфери особистості досліджували Г. Олпорт, Т. Парсонс, В. Ядов та інші.

Сучасна українська психолого-педагогічна наука по-різному трактує зміст поняття "духовність". На думку О. Сухомлинської, духовність є складним психічним феноменом самоусвідомлення особистості, внутрішнє сприймання, привласнення нею сфери культури, олюднення, вrostання в неї й розуміння як власного надбання. М. Євтух стверджує, що духовність особистості – це інтегрована властивість, у якій відбивається внутрішній світ людини, її цінності, настанови та ідеали, а основними компонентами духовності є істина, добро, краса, віра, надія, любов, мудрість. Розвиток саме цих якостей одухотворює особистість, тобто збагачує її вищими цінностями, наближує людське життя до ідеалу.

За М. Боришевським, духовність – багатомірна система, складовими якої є утворення у структурі свідомості й самосвідомості особистості, у яких відбиваються її найбільш актуальні морально релевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності. К. Чорна трактує духовність як рівень розвитку особистості й суспільства, який є консолідуючою основою, служить об'єднанню людей, забезпечує національне відродження України, громадянський мир та злагоду в суспільстві. Без формування таких моральних феноменів, як совість, людяність, милосердя, почуття власної гідності, творчої ініціативи, важко виховати високодуховну особистість.

Узагальнивши думки теоретиків сучасної психолого-педагогічної науки розглядаємо *духовність як особливість психічної організації людини, яка виявляється у суттєво-емоційній сфері та є визначальною у формуванні особистісних якостей, світогляду, ціннісних ідеалів, якими визначаються її життєві домагання, потреби, діяльнісна сфера тощо.*

Ураховуючи твердження про сутність феномена духовності, маємо підстави вважати, що важлива роль у формуванні та розвитку духовності належить емоційній сфері людини, її почуттям. Духовно розвиненій людині притаманна багатобарвна палітра емоцій, почуттів, розмаїття форм і способів їх вияву: від зворушливих, бурхливих виявів своїх емоційних станів у зв'язку з певними явищами, подіями, вчинками, які стосуються життєво важливих людських цінностей, до їх стриманого, зовнішньо майже непомітного, але тим не менш сильного, внутрішньо напруженого переживання. Очевидно тому, спілкуючись із духовно багатою людиною, відчуваємо багатство і красу її внутрішнього світу. Вона акумулює естетичне сприйняття навколишньої дійсності, здатність відчувати невичерпність, безкінечність можливостей людини у вибудовуванні за законами краси власного "Я", у розгортанні гуманних людських взаємин.

У педагогічному аспекті духовність розуміється як особлива характеристика особистості, що містить її духовні інтереси та потреби. У духовності інтегруються емоційні та інтелектуальні можливості особистості, які виражаються у творчій діяльності, ціннісних орієнтаціях і моральних налаштуваннях. Духовність розглядається як внутрішня сфера самовизначення особистості дитини, її морально-етичний стан. У контексті розглядуваної проблеми *духовність* розуміємо як внутрішній світ людини, її самосвідомість і діяльність, що може бути спрямована на різні сторони й об'єкти, на будь-які феномени зовнішнього і внутрішнього світу людини. Такий підхід передбачає розгляд духовної сфери як складової феномена національної та світової культури. Сьогодні існує багато визначень поняття "культура", але спільними його складовими є релігія, ментальність, наука, мистецтво, освіта,

побут, матеріальний добробут тощо в особистісно-диференційованому, критеріальному і світоглядному підходах до них.

Отже, *духовна культура* є результатом освіти, виховання й самовиховання творчої особистості, що свідчить про засвоєння нею комплексу морально-етичних норм, культурно-історичних цінностей, ментальності рідного народу, який забезпечує високий рівень сформованості її духовних запитів, потреб, інтересів, культури почуттів, культури взаємодії з довколишнім середовищем.

Провідну роль у духовному вихованні дітей та учнівської молоді засобами позашкільної освіти відіграє освітня діяльність гуртків, творчих об'єднань художньо-естетичного напрямку – образотворчого, декоративно-вжиткового, музичного, вокального, хореографічного, театрального та циркового мистецтва, що становлять близько 50 % усіх гуртків. На думку більшості теоретиків і практиків психолого-педагогічної науки та мистецької освіти (І. Беха, Л. Масол, О. Рудницької, В. Сухомлинського та інших), художньо-естетичне виховання гармонійно поєднує навчання, виховання й розвиток особистості; формує у дітей прагнення і здатність до художньо-творчої самореалізації, готує їх до активної участі в соціокультурному житті, подальшої художньої самоосвіти й духовного самовдосконалення. Мистецька освіта є посередником між суспільно значущими культурними цінностями й особистісними цінностями людини, які детермінують її світоглядні орієнтації, визначають художні інтереси та потреби, естетичні смаки й ідеали.

Художньо-педагогічна освіта й виховання особистості є надзвичайно складними, багатогранними й суперечливими щодо взаємодії зовнішніх і внутрішніх детермінант – духовно-естетичного розвитку й саморозвитку, регламентованого закладами освіти національного виховання й самовиховання, зумовленого етнічними традиціями, родинним оточенням. Для художньо-естетичного виховання творчої особистості засобами позашкільної освіти дуже важливими є досвід особистісного емоційно-естетичного ставлення і творчої діяльності вихованців гуртків, творчих об'єднань художньо-естетичного напрямку. У процесі сприймання творів вітчизняного й зарубіжного мистецтва, практичної художньої діяльності в дітей формується особистісно-ціннісне ставлення до мистецтва, розвиваються загальні та спеціальні здібності, художньо-образне мислення, творчий потенціал, забезпечується набуття комплексу компетентностей – потреби і здатності до художньо-творчої самореалізації, духовно-естетичного самовдосконалення.

В. Сухомлинський наголошував, що емоційне й естетичне виховання починається з розвитку культури відчуттів і сприймань. Чим тонші відчуття й сприймання, чим більше бачить і чує людина в навколишньому світі відтінків, тонів і напівтонів, тим глибше виражається особиста емоційна оцінка фактів, предметів, явищ, подій, тим ширший емоційний діапазон, який характеризує духовну культуру людини" [17]. Л.І. Божович стверджує [14], що художньо-естетичне виховання варто розглядати як універсальний засіб особистісного розвитку дітей на основі виявлення індивідуальних здібностей, естетичних потреб та інтересів. На думку С. Безклубенка [15], кінцева мета естетичного виховання – гармонійна особистість, всебічно розвинена людина, освічена, прогресивна, високоморальна, яка володіє умінням працювати, бажанням творити добро, розуміє красу життя і красу мистецтва.

Загальна мета мистецької освіти конкретизується в основних завданнях навчання та виховання, що представлені в Концепції художньо-естетичного виховання учнів і Комплексній програмі художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах [1; 2]:

– збагачення емоційно-естетичного досвіду дітей та учнівської молоді під час сприймання та інтерпретації творів мистецтва і практичної художньої діяльності, формування сенсорної культури й культури почуттів;

- формування у вихованців системи художніх знань і вмінь сприймати, інтерпретувати та оцінювати твори мистецтва різних видів, жанрів і стилів, висловлювати особисте ставлення до них, аргументуючи свої думки й оцінки, використовуючи відповідні поняття й терміни;
- опанування учнями художньо-практичних умінь і навичок, розвиток загальних і художніх здібностей, асоціативно-образного мислення, здатності керуватися набутими знаннями та вміннями в самостійній діяльності, у процесі самоосвіти;
- усвідомлення юним поколінням зв'язків мистецтва із природним, соціальним і культурним середовищем життєдіяльності людини, власної причетності до художніх традицій свого народу з одночасним розумінням особливостей інших національних картин світу.

Зміст духовного виховання дітей та учнівської молоді в умовах позашкільного навчального закладу та гуртків, творчих об'єднань художньо-естетичного напрямку передбачає:

- формування духовних ціннісних орієнтацій особистості, її підготовку до духовної діяльності, яка включає сферу творчості в галузі науки, культури, мистецтва;
- формування сукупності вищих психічних явищ, що характеризують внутрішній суб'єктний світ дитини (пізнавальні інтереси, погляди, переконання, моральні й естетичні почуття, ідеологічні погляди та інші духовні цінності, які характеризують її ставлення до себе, інших людей, праці, природи, мистецтва);
- формування наукового світогляду особистості як узагальненої системи наукових, філософських, політичних, моральних, естетичних, релігійних переконань і поглядів дитини на світ і на своє місце в ньому, розуміння сенсу власного життя;
- формування цілісних уявлень творчої особистості про історію розвитку суспільства й національної культури, збагачення духовності особистості на основі засвоєння національних і світових надбань культури;
- виховання патріотичних почуттів, формування національної самосвідомості, любові до рідної землі, свого народу, готовності до свідомої активної діяльності в ім'я України;
- усвідомлення своєї етнічної спільності, освоєння національних цінностей, забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу;
- формування шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів та етнічних груп, які проживають в Україні;
- формування почуття самоповаги, власної гідності як умови відповідальності, свідомої потреби в подоланні в собі негативних рис, здатності щиро визнавати власні помилки, переживати почуття провини за свої негідні вчинки;
- виховання поваги до святості сімейних і родинних зв'язків, традицій, батьківської та синівської прив'язаності й поваги, любові, турботи, підтримки, реальної допомоги батькам;
- віра у вищу ідею, велич душі людської, духу, усього, що сотворила людина упродовж життя.

Системоформувальним ядром складових духовної культури особистості мають стати *цінності*, тобто психолого-педагогічні новоутворення, в основі яких лежать людські почуття й переживання. Ці почуття спрямовані на ідеал, ідеальне – те, до чого прагне або має прагнути кожна людина. Цінності означають позитивну або негативну значущість будь-якого об'єкта, нормативний, оцінну ознаку явищ. Цінності розподіляються на позитивні й негативні, на відносні й абсолютні, на суб'єктивні та об'єктивні. За змістом вирізняють цінності речей, логічні, естетичні, моральні тощо. Виходячи з такої ієрархії цінностей, духовні та морально-етичні налаштування мають абсолютний характер, універсальне значення і є основними категоріями духовної культури особистості.

До *моральних цінностей* належать нормативні уявлення про добро і зло, справедливість, прекрасне й потворне, про призначення людини, людські ідеали, норми, принципи життєдіяльності. Вони є основою всіх вчинків, діяльності людини, мають моральну значущість і впливають на загальне суспільне життя. Духовні й морально-етичні цінності, уявле-

ння, налаштування й аксіоми – це продукт багатовікової історії, матеріальної й духовної культури українського народу, що є раціональною сферою, складовими гуманітарної культури, гуманістичними постулатами, значення і сутність яких розкриваються завдяки виховному впливу на духовний світ дитини через почуттєво-емоційну сферу. Базовими духовними та морально-етичними цінностями, що характеризують індивідуальну культуру особистості, рівень її вихованості, є добро, відповідальність, совість. Ці категорії взаємозв'язані між собою, взаємодоповнюють і взаємопроникають одна в одну. Розвиток духовної культури особистості забезпечує самореалізацію її духовних сил і духовного потенціалу й характеризується національною самобутністю, гуманістичною спрямованістю, єдністю національного й загальнокультурного, крос-культурними зв'язками і взаємовпливами, нагромадженням та збереженням великого об'єму аксіологічної інформації.

Подолання духовної кризи в державі має здійснюватися поступово, починаючи з конструювання й реалізації *національної ідеї* як одного з головних чинників консолідації суспільства, що надасть йому нового духовного виміру з *сучасними цивілізаційними пріоритетами*:

- національною самоідентифікацією, формуванням національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань на основі цінностей української матеріальної та духовної культури;
- розвитком гуманістичної освіти, що ґрунтується на культурно-історичних цінностях українського народу, його традиціях і ментальності;
- формуванням сучасного світогляду, розвитком інтелектуальних і творчих здібностей, пізнавальної і творчої активності дітей та учнівської молоді, навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти й самовдосконалення творчої особистості;
- розвитком високої мовної культури, вихованням поваги до державної мови, толерантності до носіїв різних мов і культур.

Культурно-історичне підґрунтя духовної культури вихованців позашкільних навчальних закладів формується завдяки таким *напрямам пізнавальної і творчої діяльності* дітей і учнівської молоді в гуртках, творчих об'єднаннях:

- глибокого пізнання свого родоводу, засвоєння родинних духовних цінностей, звичаїв і традицій;
- виявлення національних пріоритетів українського народу на основних етапах його історичного буття в різних галузях матеріальної й духовної культури, освіти й науки;
- вивчення основних способів формування в попередніх покоління українців національної самосвідомості, світогляду, характеру тощо.

У процесі формування культурно-історичного підґрунтя духовної культури дітей та учнівської молоді відбувається становлення таких *практично-вольових якостей творчої особистості*:

- уміння вихованців власною пізнавальною і творчою діяльністю примножувати матеріальні й духовні цінності рідного народу, розвивати його мистецтво, культуру, науку та освіту;
- готовність досконало оволодіти теоретичними і практичними знаннями про здобутки матеріальної й духовної культури українського народу, бажання розвивати й захищати рідну культуру, мову, інші національні цінності;
- прагнення формувати усталену систему поглядів, переконань, ідеалів, що зміцнюють єдність слова і справи, почуття й думки, стверджують в особистості позицію творця власного життя, активного учасника доленосних подій в історії народу й держави, у його культуротворенні й державотворенні.

Отже, подолання морально-духовної кризи українського суспільства, створення духовного виховного середовища, потребує корекції освітньої діяльності позашкільних навчальних закладів. Нагальним завданням сучасної системи позашкільної освіти є творчий,

інтелектуальний і духовний розвиток особистості, яка має практичний досвід морально-етичних відносин і життєтворчу компетенцію, а позашкільні навчальні заклади повинні забезпечити формування в дітей та учнівської молоді високих духовних і морально-етичних ціннісних поглядів, орієнтацій і переконань, створити оптимальні психолого-педагогічні умови для розвитку духовної культури й моральної активності особистості, толерантності, ввічливості та чуйності до інших. Для досягнення цієї мети педагогічним працівникам позашкільних навчальних закладів необхідно:

- розглядати духовні й морально-етичні цінності як основу розвитку суспільно значущих рис та якостей творчої особистості;
- формувати в дітей та учнівської молоді духовні ціннісні орієнтації й моральну свідомість у процесі пізнавальної і творчої діяльності в гуртках, творчих об'єднаннях;
- формувати у вихованців розуміння сенсу й мети життя людини, виробити в них етико-естетичне ставлення до життя й життєдіяльності, спонукати до духовного самовдосконалення;
- сприяти соціалізації особистості, забезпечити подолання кризових станів дитинства, негативних психічних новоутворень, що виникли під впливом антисоціальних проявів і контркультури.

З огляду на це адміністрація, методична служба, керівники гуртків, творчих об'єднань позашкільного навчального закладу повинні:

- посилити увагу до проблеми формування духовних і морально-етичних цінностей дітей та учнівської молоді засобами позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку;
- зорієнтувати освітню діяльність на збереження і розвиток національних духовних цінностей, традиційних джерел української матеріальної й духовної культури, що відображають високий сенс людського буття, самовдосконалення особистості, доброту та милосердя як загальнолюдські здобутки;
- реалізувати особистісно зорієнтований підхід до процесу виховання духовності, урахувуючи вікові та індивідуальні особливості дітей, забезпечуючи вільний вибір особистістю видів творчої діяльності та свого типу духовності;
- упроваджувати сучасні педагогічні технології, застосовувати активні та інтерактивні методи навчання, пошукову та дослідницьку діяльність вихованців як духовно-ціннісні інновації;
- зосередити увагу на необхідності розроблення, апробації і впровадження у практику навчальних програм, що забезпечують розвиток духовних і морально-етичних цінностей особистості у процесі індивідуальної, групової і колективної творчої роботи;
- забезпечити вдосконалення методичного супроводу освітнього процесу в гуртках, творчих об'єднаннях, що базується на засадах гуманізму, духовності й моралі, надавати необхідну психолого-педагогічну підтримку вихованцям з девіантною поведінкою та схильностями до правопорушень;
- налагодити взаємодію із загальноосвітніми, вищими навчальними закладами, батьками вихованців, громадськістю, дитячими й юнацькими об'єднаннями, представниками релігійних конфесій у формуванні духовної культури й морально-етичного виховання юного покоління.

Тому для гуртків, творчих об'єднань художньо-естетичного напрямку провідними мають бути ті *принципи організації навчання і виховання*, що забезпечують формування духовних цінностей творчої особистості:

- неперервність і наступність – процес формування духовності й морально-етичних цінностей особистості триває впродовж усього життя людини й забезпечує передавання від покоління до покоління соціального досвіду, кращих здобутків матеріальної й духовної культури;

- гуманізація – ставлення до дитини як до вищої суспільної цінності, урахування її вікових та індивідуальних особливостей і потреб, стимулювання свідомого ставлення до поведінки, діяльності, життєвих виборів на основі духовних і моральних засад;
- акмеологічний принцип – орієнтація навчально-виховного процесу на найвищі морально-духовні досягнення вихованця, його особистісну самореалізацію, максимальний розвиток інтелектуальних і творчих здібностей;
- життєва смислотворча самодіяльність – становлення особистості як творця і проектувальника свого власного життя, власної системи духовних і моральних цінностей, що усвідомлено приймає самостійні рішення і несе за них відповідальність, повноцінно живе й активно діє в динамічних життєвих умовах, постійно самовдосконалюється, адекватно і гнучко реагує на соціальні зміни;
- активність особистості – активна роль вихованця в ході засвоєння знань, умінь, навичок пізнавальної і творчої діяльності, їх ефективна реалізація на практиці;
- індивідуальний підхід – створення оптимальних психолого-педагогічних умов для ефективного навчання і практичної творчої діяльності кожної дитини з урахуванням її вікових та індивідуальних особливостей;
- синтез інтелектуальної і практичної діяльності – здобуті теоретичні знання трансформуються у внутрішні стимули, підґрунтя для нових можливостей пізнання найрізноманітніших сторін людського буття як свідомої творчої діяльності, що потребує великих інтелектуальних зусиль і відкриває широкі перспективи для саморозвитку й самовдосконалення;
- суб'єкт-суб'єктна взаємодія – рівноправне партнерство, співробітництво і співтворчість педагога і вихованців гуртка, творчого об'єднання у процесі навчальної й виховної діяльності, що формує систему духовних і моральних принципів особистості;
- оптимальний вибір форм, методів і засобів навчання відповідно до освітніх запитів, інтересів і можливостей вихованців.

Кінцевою метою практичної діяльності гуртків, творчих об'єднань художньо-естетичного напрямку мають бути такі *результати освітньої роботи*:

- підвищення освітнього рівня вихованців – засвоєння дітьми та учнівською молоддю духовного й життєвого досвіду, досягнень світової і вітчизняної культури, необхідних для компетентної життєдіяльності особистості в суспільстві;
- формування вміння практично використовувати культурологічні знання в життєвій практиці, власній пізнавальній і творчій діяльності;
- формування активної культурної позиції, усвідомлення власної ролі у продовженні та творенні культурних надбань українського народу, засвоєння культури комунікації та форм творчої самореалізації;
- формування високої моральності – зіставлення особистісних і суспільних цінностей, мотивів, поведінкових стереотипів, усвідомлення необхідності дотримання загальнолюдських норм, здатність до альтруїстичних вчинків, морального вибору;
- формування вміння аналізувати й систематизувати культурні явища – опанування основ індуктивного й дедуктивного мислення, вироблення власних критеріїв оцінювання явищ довколишньої дійсності, вибір оптимального рішення в різноманітних життєвих ситуаціях;
- розвиток творчих здібностей, творчої активності, формування індивідуального стилю творчої діяльності – засвоєння й відтворення культурних цінностей, пошук способів творчого саморозвитку й самовдосконалення тощо.

Провідними *педагогічними умовами* проектування процесу формування духовної культури дітей та юнацтва в гуртках, творчих об'єднаннях художньо-естетичного напрямку мають стати:

- відповідність виховної практики концептуальним засадам особистісно орієнтованої гуманістичної моделі виховання;
- стимулювання творчої ініціативи всіх суб'єктів виховного процесу;

- створення необхідних умов для різнобічної життєдіяльності, життєтворчості дитини;
- створення ситуацій позитивних емоційних переживань суб'єкта у творчій, предметній, комунікативній, дозвіллевій діяльності, спрямованих на суспільно значуще особистісне самовизначення та інтелектуально-моральний розвиток;
- постійний моніторинг змін індивідуальних якостей вихованців;
- створення умов для прояву суб'єктом високої життєвої активності;
- налаштування до позитивного суб'єктного досвіду виховання (досвід самовизначення, досвід творчості, налаштування до іншого);
- суб'єкт-суб'єктна взаємодія, утвердження позиції дитини як рівноправного учасника педагогічного процесу;
- використання стимулювальних і розвивальних культурно-духовних можливостей освітнього середовища конкретного гуртка, творчого об'єднання художньо-естетичного напрямку та позашкільного навчального закладу в цілому;
- задоволення вихованців гуртків результатами власної пізнавальної або творчої діяльності, усвідомлення її корисності для інших тощо.

Загальна функція формування духовних цінностей вихованців гуртків, творчих об'єднань, очевидно, полягає в тому, щоб сприяти перетворенню духовних неусвідомлених, нестійких, імпульсивних спонукань дітей у зрілу духовну потребу, опосередковану внутрішньою позицією. Тому теоретики та практики психолого-педагогічної науки пропонують такі *основних напрямів виховного впливу* у процесі формування духовних цінностей вихованців позашкільних навчальних закладів:

- створення такого стилю життєдіяльності, завдяки якому дитина вступає у взаємодію з найбільшою кількістю соціальних явищ і духовних цінностей;
- організація спільного з дітьми обговорення й осмислення проблем сучасного життя й значення духовних цінностей для кожної людини;
- формування в дітей здатності оцінювати навколишній світ, займати в ньому відповідальну позицію;
- створення максимально сприятливих умов для того, щоб діти жили й реалізовували себе у світі добра, краси, гри, казки, малюнка, музики, фантазії, творчості;
- мотивація відкритого індивідуального творчого самовиявлення дитини [5].

Ефективність формування духовної культури дітей та юнацтва, їхнього духовного та морально-етичного виховання у процесі улюбленої пізнавальної або творчої діяльності значною мірою залежить від спрямованості навчально-виховного процесу гуртка, творчого об'єднання, форм і методів його організації. Провідним методом виховання духовних цінностей дітей та учнівської молоді є метод творчого етичного діалогу (полілогу), коли керівник гуртка, творчого об'єднання і його вихованці спільно шукають і знаходять відповіді на запитання, творчі завдання, що дають можливість послідовної самореалізації особистісних сил у процесі предметної пізнавальної або творчої діяльності. Сюжетна, проблемна основа духовного діалогу визначається відповідно до вікових та індивідуальних особливостей вихованців гуртка, творчого об'єднання, її розвиток спрямований на опосередкований вплив через емоційне насичення занять різноманітними методичними формами залучення дітей до гри, практичних ситуацій морального характеру, які базуються на власному досвіді вихованців. Виховний сенс етичного діалогу на заняттях гуртка, творчого об'єднання, на відміну від традиційного уроку в загальноосвітній школі, спрямований не стільки на засвоєння знань, скільки на актуалізацію творчого потенціалу мислення, почуттів, обґрунтованого осмислення морально-етичної проблеми. Підсумком такого етичного діалогу є моральний вибір дітей, постійна рефлексія щодо своєї власної поведінки, вчинків, свідомий розвиток потреби вихованців гуртка, творчого об'єднання в духовному самовдосконаленні.

Серед методів і прийомів духовного виховання на заняттях гуртків, творчих об'єднань важлива роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини та сприяють конструктивно-критичному способу мислення, здатності розрізняти добро і зло в повсякденному житті, протистояти аморальним спокусам. До таких методів належать соціально-рольові ігри, соціодрами, метод відкритої трибуни, морально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, "мозкові атаки", метод аналізу соціальних ситуацій морально-етичного змісту, ігри-драматизації тощо.

Особливістю процесу формування духовної культури й морально-етичних цінностей творчої особистості вихованців у гуртках, творчих об'єднаннях позашкільних навчальних закладів є зв'язок із предметами гуманітарного циклу (історія, географія, література, київщиназнавство, етика, релігійна етика), де вивчаються окремі здобутки матеріальної й духовної культури українського народу, актуальні морально-етичні проблеми. Проте для процесуального сходження особистості до духовного та гуманістичного ідеалу цієї інтеграції недостатньо. Для цього потрібно активізувати й об'єднати в єдине ціле освітню діяльність позашкільних навчальних закладів, навчальну, факультативну й позаурочну виховну діяльність загальноосвітньої школи, виховний потенціал сім'ї, оскільки саме в таких суспільних інституціях забезпечуються накопичення й реалізація морального досвіду дітей та учнівської молоді, здатність у повсякденному житті проявляти доброту, відповідальність, совість, толерантність та інші чесноти.

Особливе місце у процесі формування духовної культури творчої особистості посідають форми й методи навчально-виховної роботи, що забезпечують залучення дітей до художньо-музичного, мистецького світу культурних і християнських цінностей, побуту українського народу, де поєднуються традиційні методи виховного впливу з художньою діяльністю самих дітей – живописом, ліпленням, декоративно-вжитковим мистецтвом, музичними заняттями, хореографією, драматизацією. Крім цих методів доцільно застосовувати і традиційні виховні бесіди, лекції, семінари, роботу з книгою тощо.

Бесіда як метод духовного виховання, в основі якого лежить діалог (або полілог) керівника гуртка й гуртківців активно використовується в освітній діяльності гуртків, творчих об'єднань художньо-естетичного напрямку. Основним у бесіді є ретельно продумана система запитань, забезпечує отримання нових знань дитиною. Індуктивна бесіда, зазвичай, переростає в так звану евристичну, оскільки діти під керуванням педагога приходять від часткових спостережень до загальних висновків. За дедуктивної бесіди спочатку дається правило, загальний висновок, а потім організується його підкріплення, аргументування.

За всього розмаїття змісту бесіди (навчальні, виховні, творчі, дозвіллеві) мають своїм основним призначенням залучити дитину до оцінки подій, вчинків, явищ суспільного життя та сформувати в неї адекватне ставлення до навколишньої дійсності, до своїх громадянських, моральних та інших обов'язків на цій основі. При цьому переконливість смислу проблеми, що обговорюється в ході бесіди, буде значно вищою, якщо залучається особистий досвід дитини – її справи, дії, вчинки.

В. Сухомлинський [17], надаючи вирішального значення моральному вихованню як основі духовності своїх вихованців, широко застосовував бесіди, розкриваючи на цій основі перед дитиною загальнолюдські цінності, норми моралі як абетку моральної культури. Для виховних бесід педагог використовував найяскравіші прояви духовної краси, величі, мужності в конкретних прикладах дій і поведінки відомих особистостей. Для того, щоб духовна цінність, розкрита перед розумом і серцем дитини в яскравому образі, пробуджувала в неї глибокі морально-естетичні почуття, для бесід, які мали на меті донести моральні цінності людства до свідомості та сердець учнів, педагог обирав такі факти, ситуації, приклади взаємодії між людьми, які дивують, захоплюють дітей своєю величчю та красою.

Метод прикладу є ще одним із дієвих засобів формування духовних потреб дітей. У процесі формування особистості діти постійно шукають наявні конкретні зразки, які персоніфікують ідеї та ідеали, що ними засвоюються. Наслідування не є сліпим копіюванням: воно формує в дітей дії нового типу, як такі, що в загальних рисах збігаються з ідеалом, так і оригінальні, подібні за провідною ідеєю до прикладу. Завдяки наслідуванню в молодій людини формуються соціально-моральні цілі поведінки, духовні потреби й мотиви, способи діяльності, які суспільно склалися.

Потрібно враховувати, що характер діяльності з наслідування має вікову специфіку, пов'язану з розширенням соціального досвіду вихованця гуртка, його інтелектуальним і моральним розвитком. Діти молодшого шкільного віку, зазвичай, для наслідування обирають готові зразки, які впливають на них як зовнішній приклад. Наслідування в підлітків супроводжується більш чи менш самостійними судженнями, має вибіркового характеру. У юнацькому віці наслідування суттєво перебудовується: воно стає більш усвідомленим і критичним, спирається на активне внутрішнє перероблення зразків, які сприймаються, пов'язане із зростанням ролі ідейно-моральних і громадянських мотивів.

К. Ушинський [16] наголошував, що виховна сила виходить тільки з живого джерела людської особистості, впливати на виховання особистості можна лише особистістю. В очах вихованців тільки той вчинок заслуговує наслідування, який здійснений авторитетною і шанованою людиною. Це повною мірою стосується й особистості педагога, який відіграє суттєву роль у розвитку духовності школярів. Тільки високодуховна, гуманістично спрямована особистість керівника гуртка здатна створювати й підтримувати атмосферу доброзичливості, любові, творчості в дитячому колективі, завдяки цьому сприяти духовному піднесенню своїх вихованців. Високий рівень духовності має стати важливою складовою професіограми сучасного педагога.

Художньо-естетичне виховання гармонізує й розвиває художньо-естетичні здібності особистості, необхідні в різних сферах творчості й життєдіяльності, інтенсифікує розвиток самосвідомості, сприяє формуванню соціальної позиції на гуманістичних цінностях, гармонізує емоційно-комунікативну сферу; нівелює гостроту реакцій на стресові фактори в дітей із підвищеною чутливістю, регулюючи їхню поведінку; розширює можливості спільної творчої діяльності та спілкування; виконує компенсаторні функції.

Духовно довершена особистість – це наслідок тривалої, наполегливої праці педагога й дитини над собою, діяльності, спрямованої на поступове самовдосконалення, свідоме вибудовування себе з метою наближення до обраного ідеалу, у якому гармонійно поєднуються високі людські чесноти, що дає можливість зреалізуватися, а завдяки цьому – відчувати всю повноту людського щастя. Результативність застосування педагогічних технологій, форм, методів значною мірою залежить від того, наскільки вони відповідають індивідуальним і віковим особливостям дітей, задовольняють їхні духовні потреби, спричиняють мотивацію і стимулюють саморозвиток і самовиховання кожного гуртківця, спонукатимуть його до духовного вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lawua.info/bdata2/ukr2571/index.htm>.
2. Комплексна програма художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lawua.info/bdata2/ukr2571/index.htm>.
3. Аверьянова Г.М. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства / Аверьянова Г.М., Дембицька Н.М., Москаленко В.В. – К. : ППП, 2005. – 307 с.

4. Виховання духовності особистості : навчально-методичний посібник / [Боришевський М.Й., Пилипенко Л.І., Пенькова О.І. та інші] ; за заг. ред. М.Й. Боришевського. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 104 с.
5. Журба К.О. Виховання духовної культури підлітків : методичні рекомендації / К.О. Журба. – К. : Інститут проблем виховання, 2004. – 116 с.
6. Зязюн І.А. Краса педагогічної дії : навчальний посібник / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. – К. : УФІМБ, 1997. – 302 с.
7. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія / Е.О. Помиткін. – К. : Наш час, 2007. – 280 с.
8. Репа Н. Виховання духовного світу школярів / Н. Репа, В. Слюсаренко. – К., 1995. – 252 с.
9. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання / Ю. Руденко. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги. – 2003. – 328 с.
10. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін : навчально-методичний посібник / [Бех І.Д., Журба К.О., Киричок В.А. та ін.] – К. : Педагогічна думка, 2011. – 240 с.
11. Савчин М. Духовний потенціал особистості / М. Савчин. – Івано-Франківськ : Вид-во "Плай" Прикарпатського ун-ту, 2001. – 203 с.
12. Сухомлинська О.В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді : загальні тенденції й індивідуальний пошук / О.В. Сухомлинська. – К. : Вид-во Всеукраїнського фонду "Добро", 2006. – 44 с.
13. Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник / за ред. О.В. Сухомлинської. – К., 1997. – 224 с.
14. Божович Л. І. Проблеми формування особистості : обрані психологічні праці / під ред. Д. І. Фельдштейна. – М. ; Воронеж : Ін-т практичної психології, 1995. – 412 с.
15. Безклубенко С.Д. Українське кіно : начерк історії / С. Д. Безклубенко. – К. : КНУКіМ, 2001. – 170 с.
16. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания // Педагогические сочинения : В 6 т. / сост. С.Ф. Егоров. – М. : Педагогика, 1990. – Т. 5. – 528 с.
17. Сухомлинский В.О. Вибрані твори : У 5 т. / В.О. Сухомлинський – К. : Рад. школа, 1986. – Т.1-5.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗМІСТ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Методичні рекомендації щодо організації та проведення майстер-класів у гуртках декоративно-вжиткового мистецтва

*Зінченко Світлана Григорівна,
Колесник Оксана Олексіївна,
керівники гуртків Дитячого естетико-натуралістичного
центру "Камелія" міста Броварів*

Кожна людина, яка поважає себе, повинна знати історію, культуру, традиції рідного народу. Декоративно-вжиткове мистецтво – один із видів художньої діяльності, твори якого поєднують теоретичні та практичні аспекти. Декоративне – означає "прикрашати", ужиткове означає, що речі мають практичний ужиток, а не є лише предметом естетичної насолоди.

Головне завдання декоративно-ужиткового мистецтва – зробити гарним речове середовище людини, її побут. Витвори декоративно-прикладного мистецтва невіддільні від культури сучасної епохи, тісно пов'язані з характерним для певного часу побутовим устроєм, із місцевими або національними традиціями. Складаючи органічну частину наочного середовища, із якою повсякденно стикається людина, твори декоративно-вжиткового мистецтва своїми естетичними перевагами, своїм характером постійно впливають на душевний стан людини, її настрій, є важливим джерелом емоцій, що позначається на відношенні до навколишнього світу.

Важливими в навчанні декоративно-ужиткового мистецтва є питання значення традицій у народному мистецтві, їх ролі в передаванні майстерності від покоління до покоління, оволодіння певними традиційними художньо-технологічними прийомами, творчого характеру ручної художньої роботи, ролі особистості майстра в народному мистецтві, традиційних ремесел та їх зв'язку із природою. Традиційно робота гуртків художньо-естетичного напрямку поєднує теоретичні і практичні заняття, на яких вихованці вивчають різновиди рослин, знайомляться з різними техніками складання композицій, із технологією збирання й підготовки природного матеріалу. Така робота залучає гуртківців до активної праці, збагачує їх духовний світ, навчає розуміти та цінувати прекрасне.

Засвоєний матеріал допомагає розкривати художні здібності вихованців, передавати в композиції життя природи в її динаміці, багатогранності та красі, сприяє вихованню дбайливого, шанобливого ставлення до народних традицій, національної свідомості, формування естетичного смаку, популяризації фітодизайну та писанкарства.

Метою та основними завданнями методичних рекомендацій є:

- упровадження нових форм занять, інноваційних освітніх технологій, методів і прийомів навчання;
- пропаганда підвищення ефективності художньо-естетичного навчання й виховання дітей;
- створення сприятливих умов для пошуку власних оригінальних підходів кожним слухачем майстер-класу до творчого використання досвіду в особистій практиці;
- раціональне використання традиційних методик в індивідуальній творчій роботі;
- гармонійне поєднання різних технік і методик на заняттях гуртків художньо-естетичного напрямку;
- підвищення рівня професійної майстерності вихованців і слухачів майстер-класу;

- ознайомлення вихованців із поняттями фітодизайну, флористики та писанкарства як одного з видів народної творчості;
- забезпечення формування творчих здібностей вихованців, учнів, слухачів.

Методична розробка має допомогти керівникам профільних гуртків, учням середнього і старшого шкільного віку та широкому загалу здобути знання і навички мистецтва флористики та писанкарства.

Майстер-клас як одна з найефективніших та особливих форм навчання

Нині підвищився інтерес дітей та учнівської молоді до декоративної творчості. Стало модним прикрашати інтер'єр квартир, будинків та офісних приміщень декоративними виробами. На заняттях вихованці навчаються створювати дивовижні речі, оволодівають різноманітними техніками. Гурткова робота декоративно-ужиткового напрямку включає різні форми проведення занять – лекції, практичні заняття, екскурсії, зустрічі з фахівцями, виставки, конкурси, свята, але сучасність потребує впровадження нових, нетрадиційних занять. Такою формою на сьогодні є майстер-клас.

Майстер-клас – одна з найефективніших та особливих форм навчання та виховання, передавання знань і вмінь, обміну досвідом, заснована на проведенні практичної роботи й показі і демонстрації творчого вирішення певного пізнавального завдання.

Останнім часом стало популярним проведення майстер-класів не тільки "зірками" мистецтва і спорту, а й майстрами багатьох інших професій: педагогами, медиками, кулінарами, косметологами, модельєрами. На відміну від звичайного практичного заняття, майстер-клас дає можливість учитися, спостерігаючи, як керівник-майстер навчає інших. Зазвичай, такі заняття проводяться керівником, що має досвід роботи та власні напрацювання в певному напрямку. Сьогодні – це один з основних способів швидкого освоєння нових технологій і підвищення професійної майстерності.

Основні переваги майстер-класу – унікальне поєднання короткої теоретичної частини та індивідуальної роботи, спрямованої на здобуття й закріплення практичних знань і навичок творчої діяльності. Майстер-класи схожі на компактні курси підвищення кваліфікації для тих, хто вже відбувся як фахівець, але хотів би дізнатися більше. Це можливість поглибити знання з новими технологіями, методиками й авторськими напрацюваннями. Навчання відрізняється від інших форм занять тим, що під час його проведення керівник або вихованці гуртка розповідають і, що ще більш важливо, показують, як застосовувати на практиці сучасні тенденції в аранжуванні квітів.

Тематика майстер-класів у гуртках художньо-естетичного напрямку традиційно є такою:

- різні аспекти і прийоми використання технологій;
- авторські методи застосування технологій на практиці.

Виходячи із зазначеної тематики, кожен майстер-клас має *завдання*:

- передавання керівником-майстром свого досвіду роботи завдяки прямого коментованого показу послідовності дій, методів, прийомів і форм педагогічної діяльності;
- спільне відпрацювання методичних підходів керівника-майстра, ухвалення рішення;
- рефлексія власної професійної майстерності учасниками майстер-класу;
- надання допомоги учасникам майстер-класу у визначенні завдань саморозвитку, формуванні індивідуальної програми самоосвіти й самовдосконалення.

У ході майстер-класу його учасники знайомляться з методичними розробками з теми; беруть участь в обговоренні отриманих результатів; ставлять запитання, отримують консультації; пропонують для обговорення власні проблеми, питання, розробки; висловлюють пропозиції.

Представляємо традиційний *алгоритм проведення майстер-класу*:

I. Презентація педагогічного досвіду керівником-майстром:

- стисло характеризуються основні ідеї технології;
- розкриваються досягнення діяльності;
- доводиться результативність навчання дітей, що свідчить про ефективність технології;
- визначаються проблеми й перспективи в роботі керівника-майстра.

II. Презентація системи навчальних занять:

- описується система навчальних занять у режимі технології, що презентується;
- визначаються основні прийоми роботи, які майстер демонструватиме слухачам.

III. Проведення імітаційної гри:

- керівник-майстер проводить навчальне заняття зі слухачами, демонструючи форми ефективної роботи з вихованцями;
- слухачі одночасно виконують дві ролі: експериментальний клас і експерти, присутні на відкритому занятті.

IV. Моделювання:

- учні виконують самостійну роботу з конструювання власної моделі заняття в контексті технології керівника-майстра;
- майстер виконує роль консультанта, організовує самостійну роботу слухачів і керує нею;
- майстер спільно зі слухачами проводить обговорення авторських моделей навчального заняття.

V. Рефлексія:

- проводиться дискусія за наслідками спільної діяльності майстра і слухачів.

Методика проведення майстер-класів не має якихось чітких і єдиних норм. На таких заняттях часто надається можливість попрактикуватися під контролем викладача. Вихованці, які займаються в гуртку художньо-естетичного напрямку не перший рік, хочуть показати свої напрацювання іншим учням, тому майстер-класи можуть бути поділені на типи:

- керівник – вихованці;
- вихованці – слухачі;
- керівник – вихованці – слухачі.

У першому випадку – керівник гуртка – вихованці – педагог показує на практиці нові методики та технології, які впроваджуються для гурткової роботи. Другий тип майстер-класу – вихованці – слухачі – майстер-клас показують вихованці для учнів першого року навчання та інших зацікавлених слухачів. Третій варіант майстер-класу – керівник – вихованці – слухачі – передбачає показ напрацювань керівника і вихованців для великої аудиторії. Це може бути демонстрація композицій для педагогів, вихованців і жителів міста під час проведення свят.

Майстер-клас – це двосторонній освітній процес із безперервним контактом керівник – вихованці, вихованці – слухачі, керівник – вихованці – слухачі, що активізує співробітництво і співтворчість вихованців і педагога, забезпечує розвиток творчої уяви і створення атмосфери на занятті, за якої діти не тільки опановують і знання, а й проявляють себе як творців.

Особливості майстер-класу є такі:

- нові підходи до навчання;
- самостійна робота вихованців, що дозволяє відтворити свої фантазії в композиціях;
- створення умов для включення всіх гуртківців до активної діяльності;
- застосування нових прийомів створення композицій, що розкриває творчий потенціал як керівника, так і учасників майстер-класу;
- вибір форм, методів, технологій навчання учасниками;
- надання можливості кожному учаснику відстоювати власну думку щодо використання різних технік створення композицій;

- процес пізнання є набагато важливішим, ніж самі знання;
 - форма взаємодії – співпраця, співтворчість, спільний пошук.
- Вимоги до організації та проведення майстер-класу.*

1. Актуалізація знань.

Майстер-клас повинен завжди починатися з актуалізації знань за певною теми, що дозволить розширити уявлення учасників заняття щодо запропонованої тематики.

2. Демонстрація нових напрямів і технологій.

Майстер-клас як передавання набутого досвіду, повинен демонструвати конкретний технологічний прийом, методику виконання роботи. Він має складатися із завдань, які спрямовують діяльність учасників до вирішення поставленої цілі, але під час виконання кожного завдання учасники абсолютно вільні: їм необхідно обрати спосіб виконання і представлення композицій і засобів для досягнення мети й темпу роботи.

3. Уточнення запропонованих технік, створення композицій учасниками майстер-класу.

У ході обміну думками в учасників майстер-класу можуть виникнути думки як на підтримку висловлених ідей, так і на їх спростування. Перший етап у виготовленні роботи – підготовка матеріалів, визначення техніки та створення ескізу композицій, схеми представлення з певної теми. Другий етап – виготовлення робіт і демонстрація їх учасникам майстер-класу.

4. Заключний етап – обговорення навчального заняття.

Наступним кроком має бути обговорення заняття. Вихованці повинні висловити свої думки щодо виконання поставленої цілі, уміти правильно оцінити свої роботи, побачити помилки, а також запропонувати інші варіанти, які можна було б використати для створення тієї чи іншої композиції.

Майстер-клас – це цікаве заняття, на якому учасники працюють із задоволенням і відчувають себе творцями.

Фрагмент майстер-класу "Солодка мрія"

Матеріали та обладнання:

флористична губка "Оазис", посудина, виноград синього кольору, дріт, ножиці, кусачки, плитка шоколаду, хризантема, троянда 1 шт., очиток.

Виконання роботи:

Важко знайти людину, яка б не любила квіти і солодощі. І тому до вашої уваги – новий флористичний майстер-клас "Солодка мрія".

1. Із флористичної губки вирізаємо форму, подібну частинці торта. Це основа для нашої композиції.
2. Підготуємо виноград. Для цього робимо ніжку за допомогою флористичного дроту, щоб його можна було зафіксувати в оазисі.

3. Те ж робимо із плитками шоколаду. Краще потримати шоколад за кімнатної температури, перед тим, як кріпити на дріт.
4. Закріпити підготовлений оазис в посудині.

5. Складаємо квітковий торт. Верх і тильну частину оазису обкладаємо очитком. На боки вставляємо дві смужки з рожевої або жовтої хризантеми, а між ними – смужку із квітів яскравого кольору. Візуально це дуже нагадує справжній торт: зверху білий крем і два тістечка.
6. Троянда в нашому тортіку буде не кремова, а жива. Укорочуємо стебло троянди так, щоб квітку можна було помістити в оазис. Наш квітковий торт практично неможливо відрізнити від справжнього!
7. Декоруємо оазис зверху ягодами винограду.
8. Прикрашаємо тильну частину композиції шматочками шоколаду, які підготували заздалегідь.

Наша святкова флористична композиція повністю готова. Такому незвичайному подарунку будуть раді й дорослі, і діти!

2.2. Методичні рекомендації щодо створення ландшафтного саду в позашкільних навчальних закладах

*Хаєрjuta Наталія Іванівна, директор,
Татарчук Валентина Іванівна, заступник директора
з навчально-методичної роботи, керівник гуртка,
Духніч Валентина Григорівна, завідувач
методичного відділу, керівник гуртка
Дитячого естетико-натуралістичного
центру "Камелія" міста Броварів*

Виховати справжню Людину поза природою абсолютно неможливо. Гармонійна особистість народжується лише в гармонії з довкіллям. Вітчизняна педагогіка зробила вагомий внесок в осмислення естетико-виховних можливостей природи. Видатний український педагог В. Сухомлинський розкрив гуманістичний смисл виховання дітей засобами природи. Віра у красу, в її всеперемагаючу силу стала могутнім підґрунтям оптимістичної педагогіки В. Сухомлинського, обумовила її принципову орієнтацію на загальнолюдські цінності.

Надзвичайно цікаві ідеї щодо взаємозв'язку духовно-естетичного пізнання природи і формування гуманістичного ставлення світу пропонує зарубіжна педагогіка. Так, Вальдорфська школа, заснована німецьким філософом Р.Штейнером, максимально орієнтується на гармонійне, рівноправне поєднання пізнавального, естетичного і трудового аспектів виховання. Сприйняття довкілля як чогось прекрасного сприяє покращенню загального стану людини. Ще наші предки розуміли, що здоров'я людини залежить від виразності природного ландшафту. Психолого-емоційне сприйняття довкілля впливає на стан всього організму. Вирощуючи квітково-декоративні рослини вдома чи в саду, у теплиці чи на дослідній ділянці, милуючись їх красою, ми рідко думаємо про те, що плекаємо скарбнички із надзвичайними, чарівними властивостями.

Квіткові рослини зберігають нам здоров'я, молодість і красу, дарують естетичну насолоду, відволікаючи від турбот і стресів, уселяють бадьорість, оптимізм, просто поліпшують настрій.

Незважаючи на проблеми сьогодення, дитячі навчальні заклади хочуть постійно вдосконалюватися, мати більш привабливий сучасний вигляд. З цією метою проводяться заходи, спрямовані на підвищення ефективності та поєднання екологічного, природоохоронного, трудового виховання учнів, поліпшення мікроклімату та санітарно-гігієнічних умов довкілля у приміщеннях і на територіях закладів. Важлива роль відводиться роботі різноманітних гуртків, що дає можливість оволодіти основами природничих наук, що вивчаються у школі, поповнити знання дітей про довкілля. Застосування нестандартних форм проведення занять (екскурсії, дослідницька робота, спостереження) створюють у дітей позитивний емоційний настрій, сприяють поглибленому вивченню матеріалу, пробуджують зацікавленість гуртковою роботою.

Висвітлений матеріал сприяє здійсненню основної мети – навчити дітей відчувати красу природи, виховувати любов і бережливе ставлення до неї, формувати почуття

прекрасного, спонукати до захисту краси довкілля, а також сприяти формуванню етичних взаємин людини з довкіллям.

Рекомендовано педагогам позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного спрямування, учителям природничих дисциплін загальноосвітніх навчальних закладів, студентам природничих факультетів вищих навчальних закладів.

Сад, у якому живе гармонія.

Виростити сад за короткий проміжок часу практично неможливо. Бо сад, навіть зовсім невеликий, – це плід довгих років праці й терпіння. А щоб був він вишуканим і привабливим, гарно вписувався в місцевість, де він створений, не старів з роками і був своєрідним пам'ятником людині, яка його виростила, необхідно освоїти цілу садівничу науку. Потрібно не просто механічно висаджувати дерева, кущі, квіти, а треба зробити все, аби вони викликали в душі почуття радості й повного задоволення. Та й один із найголовніших секретів садівництва полягає в тому, що найбільш вишукані сади світу були створені людьми, закоханими у природу, будь-то відомі сади Італії, Англії, Франції чи наші рідні, українські, яких чимало в містах і селах.

Сад – це частинка природи, і зібрані в ньому рослини, як і людина, мають свою батьківщину. І добре, коли колекція, привезена з різних куточків України, добре приживається в саду. У багатьох людей слово "сад" асоціюється з великими фруктовими деревами. Але це не так, бо можна створити свій неповторний справжній ландшафтний сад.

Науковий підхід до реконструкції насаджень та наполеглива праця педагогічного та учнівського колективу Дитячого естетико-натуралістичного центру "Камелія" дали змогу створити нові куточки сучасної садової архітектури. У результаті колективних зусиль народився ландшафтний сад, у якому втілено багато цікавих ідей юними дизайнерами. Це і сад дитячий фантазій, і аптекарський та декоративний городи, і сад безперервного цвітіння, ірисовий та ялівцевий сади, і дидактична грядка, і сад запахів, декоративних дерев і кущів, плодових культур, і бузковий сад, і монохромні сади, й український квітник, і стежина здоров'я.

Планування території почалося з укладення декоративної функціональної доріжки, адже це має не тільки практичне, а й естетичне значення. Доріжки повинні створювати не тільки особливий малюнок саду, але і давати можливість релаксувати. Наприклад, доріжки в японських садах, зазвичай, хвилясті. Коли йдеш хвилястою доріжкою, навіть у невеличкому саду виникає почуття простору, враження, що зараз відкриється щось нове, таємниче.

Доріжки виконують естетичну функцію та мають практичне значення. Важливу роль в оформленні ландшафтного саду відіграє природний камінь. Його використовують для викладання доріжок та бордюрів. Матеріалом для будівництва може слугувати граніт, піщаник, сланець, а також великий вибір тротуарної плитки.

Усі рослини в саду мають поєднуватись у групи, так звані композиції. Головна мета композиції – виявити і найбільш вдало продемонструвати увесь спектр декоративних особливостей вибраних рослин для саду – форма крони дерев, форма кущів, кольорова гамма листя. Наприклад, серед дерев чітку форму крони мають хвойні, дуби, берези, верби; серед кущів – барбарис, спірея, чубушник.

Кущі та дерева складають основу **саду декоративних дерев і кущів**, адже вони повинні зберігати красу та дарувати задоволення цілий рік. У виборі рослин варто враховувати зміну кольору листя протягом вегетативного періоду, форму гілок, висоту. Із декоративних дерев можна використовувати сливу Біссарда, вербу Мацудану, сумах, тюльпанове та залізне дерева, магнолію, серед кущів – різні сорти та види спіреї, бузку, гортензії садової, черешкової, форзиції, бересклеу, чубушнику, шипшини зморшкуватої, кизильнику, хеномелесу, вейгели.

Ураховуючи висоту й відтінки, рослини висаджують в такому порядку : більш темні та високі розташовують на задньому плані, світлі й низькі – на передньому. Це створює враження глибини простору саду.

Велике значення має щільність крони та куща. Найпривабливіший вигляд створюють рослини з ажурними кронами, до того ж їх можна висаджувати по кілька екземплярів одного й того ж виду.

У сучасному ландшафтному дизайні хвойним рослинам відведена велика роль, адже хвойні в усі пори року не втрачають своєї величної краси. Варіанти використання садових форм ялівців практично необмежені, але необхідні певні знання. Однією з важливих відмінностей деревовидних порід є форма крони, яка і визначає структуру саду.

Куляста форма особливо придатна для творення партерних композицій саду регулярного стилю. Недоліком таких форм є те, що під натиском снігу гілки можуть зламатися і на весну втратити декоративність.

Рослини колоновидної форми мають однакову ширину крони по всій висоті. Конічна – найбільш характерна форма крони для хвойних.

Розпростерта форма – створена гілками, які спрямовані горизонтально. Такі форми хвойних можуть бути як високими, так і дуже низькими. Перші можна вирощувати в якості солітерів, а низькі форми застосовують у оформленні рокаріїв і як ґрунтопокривні (фото 3). Сланка – форма ялівців – дає можливість вдало komponувати різні сади.

Створюючи **сад хвойних рослин**, варто дотримуватись усіх правил посадки ялівців, ураховувати форму, колір та розмір (таблиця 2).

У створенні композицій із ялівців рекомендуємо керуватись такими основними характеристиками:

- повна латинська і українська назва рослини;
- зовнішній вигляд рослини: висота, ширина, форма крони, декоративність;
- коренева система (наприклад, у сосни дуже міцна коренева система, яка в майбутньому може спричинити проблеми з доріжками, каналізацією, які знаходяться поблизу);
- вимоги до ґрунту;
- зимостійкість;
- сумісність рослин.

Декоративність ділянки та попередження багатьох проблем, пов'язаних з бур'янами, можна вирішити мульчуванням.

Для прикладу, у Франції у XVIII ст. відбувався розквіт регулярних парків. Із вікон палаців милувалися великими партерами, вистеленими красивими дивні візерунками. Ці композиції створювалися із мертвого матеріалу (бите скло, вугілля, цегла) на фоні піску або гравію. У сучасному дизайні декоративний гравій дуже широко використовується у створенні як класичної форми орнаментних квітників, так і нових квітників незалежного стилю (рокарій). Цей прийом посилює рельєфний вигляд посадок, доповнює їх палітру, полегшує обслуговування, мульчує ґрунт клумби. Для декорації можна використовувати мармуровий, гранітний камінь, спеціальне декоративне скло, кору дерев, дерев'яну щепу різних кольорів.

У саду хвойних рослин для мульчування ґрунту можна використовувати кору різних порід дерев. Цей матеріал виконує багато функцій: активізує мікробіологічні процеси у ґрунті, підтримує температурний, водний режим, пригнічує ріст бур'янів, створює гарний декоративний фон.

Поряд з хвойними розмістився **ірисовий сад**. І це не дивно, адже ялівці та хвойні не цвітуть, тому їх прикрашають різноманітні сорти ірисів. Квітуча грядка ірисів нагадує килим незліченної кількості різнобарвних метеликів. Коли дивишся на ці рослини, душу охоплює тепла хвиля ніжності, хочеться вічно милуватися цією красою.

Колекція ірисів на грядках, незважаючи на чарівність окремих сортів, має не дуже естетичний вигляд. Тому можна створити цікаві композиції, застосовуючи відомі елементи ландшафтного дизайну: газони, солітери, рабатки, міксбортери.

Іриси можна висаджувати окремою рослиною (солітер), а також об'єднувати у групи з різним терміном цвітіння. Ці рослини мають гарний вигляд у міксбордерах та рабатках. У закладанні ірисового саду необхідно враховувати вимоги цих рослин до ґрунту, вологи, світла, а також сумісність з іншими культурами. У природних умовах багато сортів ірисів ростуть на кам'янистих схилах, рокаріях в поєднанні з очитками, ломикаменем, сланкими флоксами.

Міксбордер у перекладі з англійської – "змішаний бордюр". Він є найбільш цікавим видом квіткового оформлення. По-перше, для міксбордера в основному підбирають багаторічні рослини. По-друге, культури для міксбордера підбирають так, щоб цвітіння було постійним. По-третє, використовують доволі багато видів рослин – 20-30 і більше. Тільки так можливо досягти безперервного цвітіння. Завдяки цьому такий квітник буде яскравим та індивідуальним. По-четверте, правильно підібравши кольорову гаму, форму та висоту насаджень, можна створити високохудожній ландшафтний твір.

Уздовж фасадів споруд і на ділянках геометричного планування створюють прямолінійні композиції, а на газонах, біля водойм, на полянах – композиції вільної конфігурації у вигляді плям. Зовнішні краї можна відокремити газоном або викласти плиткою.

Сад безперервного цвітіння можна створити ландшафтною композицією вільної конфігурації. Важливою умовою для створення міксбордера є гарний фон і красива чітка межа. Фоном для міксбордера можуть бути красиво квітучі або з гарним листям чагарники: акація жовта, глід, барбарис, вейгела, кизильник, бузок, чубушник.

Створюючи такий сад, рослини необхідно добрати з розрахунком, щоб кожного місяця квітнуло кілька видів. Квітучі рослини можна розміщувати через певні інтервали, групами, урахувавши висоту, форму, забарвлення квіток, суцвіть, листя.

Сад безперервного цвітіння ще називають садом чотирьох пір року. Найяскравішим і найпривабливішим сад є весною і влітку, коли до цього спонукає природа. Тому у плануванні потрібно звернути увагу на квіти осені.

Колористика – один із найважливіших засобів композицій саду, може розглядатись як мистецтво поєднання рослин. Кольорами можна домогтись ефекту віддалення саду або приближення композиції; при цьому рослини на передньому плані повинні мати яскраві забарвлення переважно теплих тонів, у той же час як задній план або фон складається із квітів холодних або нейтральних відтінків. Універсального рецепту поєднання не існує, тим паче квітник можна будувати або на перевазі одного кольору або на контрастному співставленні різних квітів. Кольорову гамму рослин можна пом'якшувати переходом від одного до іншого через проміжні відтінки.

Композиції із багаторічних квіткових рослин декоративні протягом всього вегетативного періоду й мають переваги в догляді. А якщо доповнити їх декількома видами одно- і дворічними рослинами – сад буде яскравим і виразним (фото 4).

Щедрою рукою створила природа рослини, наділяючи їх поживними, лікарськими й декоративними властивостями. Кожний вид унікальний своєю неповторністю. Пряні та лікарські трави споконвічно росли біля українських осель і, зазвичай, окремо на грядці або на городі. Ними можна прикрасити квітники, адже за декоративністю ці рослини не поступаються квітам, а в деяких випадках навіть мають свої переваги. Тому цікавим оформленням ландшафтного саду може стати **декоративний город**.

Сад, створений із декоративних трав та овочів – це завжди дуже красиво. Більшість прянощів – багаторічники із красивим, різним за кольором і фактурою листям. Попри те, постійний збір "урожаю" не шкодить рослинам і від цього вони стають ще пишнішими й

гарнішими. Чудовими декоративними якостями відзначаються чебрець, пажитник салат. А добре відомий базилік! Він має різнобарвне красиве листя від світло-зеленого до пурпурового кольорів, його сорти відрізняються за висотою рослин за тонкощами аромату (фото 5).

Серед овочевих культур є також багато сортів, які можуть слугувати окрасою саду та доповненням до квітів. Дуже гарний бордюр створює кучерява петрушка, красивий вигляд у саду надають салати з мереживним листям зеленого або червоного кольорів. Королевою серед декоративних овочів є декоративна капуста. Лише необхідно пам'ятати, що посправжньому декоративною вона стає лише тоді, коли приходять перші морози (таблиця 4).

Красивим і корисним міні-садом є **аптекарський город**. За допомогою лікарських рослин можна позбутися втоми, мобілізувати захисні сили організму та чинити опір хворобам, лікуючи різні недуги. Аптекарський город у ландшафтному саду – зелена аптека з м'яти, шавлії, меліси, нагідок, валеріани та інших (фото 6) (таблиця 5).

У **дидактичній грядці** зручно розмістились рослини, які збуджують наші відчуття й досить сильно впливають на смак, нюх, слух, зір і дотик (таблиця 6). Саме за цими органами відчуттів висаджені рослини в секторах грядки. У секторі **зору** квітують віола, алісум, петунія, ешольція, турецька гвоздика, агератум. У секторі **смаку** розмістились цибуля, часник, щавель, ревінь та солодкі суніці.

Приємно торкнутися на грядці рученятами до ніжних листочків стахісу, відчутти колючки на кущику розторопші, торкнутися одразу теплої й холодної поверхні листочка мати-й-мачухи, відчутти шершаве листя декоративного соняшника.

Приваблюють дітей приємні незвичайні аромати м'яти, базиліку, чебрецю, сантоніни на грядці **запаху**.

У абсолютній тиші можна почути ніжний шелест листочків шовкової трави, яку колише слабкий літній вітерець на грядці **слуху**.

Так, використовуючи елементи гри, педагог розвиває відчуття дитини, вчить сприймати красу душею.

Сучасний сад дуже важко представити без елементів декору. Це можуть бути скульптури, оригінальні поїлки для птахів, вазони, навіть пеньки, у яких створюють чудові квітники. Головне, щоб садові прикраси та композиції вписувались у загальний стиль оформлення саду і виглядали нестандартно та виразно.

Найулюбленіший куточок дитвори – сад дитячої фантазії із казкових композицій: "Коник-Горбоконики", "Гусеничка", "Сонечко", "Молочна річка", "Лісова фантазія". Квіткові малюнки висаджуються з рослин одного виду чи сорту і чудово проглядаються на зеленому фоні газону.

За допомогою нескладних прийомів можна створити казкову композицію "Лісова фантазія", де використовуються елементи декору – грибочки, лісові звірята. На фоні коричневої мульчі (кори дерев) за допомогою лісових пеньочків та декоративних грибів садова композиція гарно вписується в загальний ландшафт.

Куточок саду "Молочна річка" набуде свого "обличчя" завдяки глиняному горшку, укопаному на початку композиції. З посудини образно витікає "молочна ріка" із пахучого алісума однорічного.

Серед саду хвойних рослин можна поселити "гнома-садівника". Дивлячись на цю красу діти почувають себе неначе в казці.

Помірятись ростом з "казковим лелекою" приходять діти молодшого шкільного віку у ландшафтному саду (фото 7).

Щоб додати саду неповторного шарму, можна використати віз-квітник, який нібито випадково залишили на газоні. Така деталь не тільки приваблива своєю незвичністю, вона ще й функціональна. По-перше, віз, заповнений яскравими однорічниками, ефектно оживляє

зелений газон, а по-друге, його можна легко переміщати, кожний раз оновлюючи свій ландшафт.

Щоб усі прибудови, які знаходяться на території закладу, уписувались в єдиний ансамбль, можна їх задекорувати. Важко навіть здогадатися, що це приміщення служить для зберігання інвентарю (фото 8).

Український квітник.

У сучасному ландшафтному дизайні складно знайти стиль більш багатогранний і пластичний, ніж стиль кантрі. Цей напрямок засновано на принципах регулярного планування, але в то же час у ньому домінують природні форми.

Рослини і споруди саду кантрі створюють романтичний настрій сільської старовини. У стилі кантрі обов'язкове використання природних матеріалів в оздобленні фасадів, огорож, малих архітектурних форм. Неодмінним атрибутом сільського саду є квітник, у якому широко використовується садовий декор: дерев'яні бочки, глиняні горшки, макітри для висаджування рослин, пеньки, возики, лавочки (фото 9). Для квітника добираються рослини із місцевих видів, не вибагливі в догляді. Огорожа має бути легкою і невисокою. Це і простий паркан із штахетника, огорожа із паралельно розміщених жердин, тини в поєднанні з "живою" стінкою з декоративних кущів.

Особливість садів-кантрі в тому, що тут краса поєднана з користю. У посадках обов'язково присутні плодови і ягідні культури, а також городик (фото 10).

Головна ідея сільських садів – простота у виборі декоративних засобів і догляду за посадками. В українському квітнику замість газонів створюють галявини з лугових трав та квітів.

Продовжує наш сад **стежина відчуттів**. Створена вона з різних матеріалів і особливо цікава відвідувачам. Діти із задоволенням пізнають різні відчуття, проходячи босоніж гладенькою морською галькою, невідшліфованими камінцями, вапняними плитами, керамзитом, розширюючи свій тактильний досвід, торкаються дерев'яних спилів та округлих колод, розуміючи, що один і той же матеріал може бути таким різним на дотик (фото 11).

Далі, потрапивши до паркової зони і споглядаючи стовбури різних дерев, є нагода переконатись, що за корою, фактурою й кольором спостережлива людина може визначити породу дерева і, можливо, зробити свій перший крок у вивченні дендрології.

Щоб надати ландшафтному саду завершеності, необхідно облаштувати газон, який створює вигляд простору саду. Для кожної ділянки саду вибирається свій тип газону. Газони поділяють на технічні, спортивні та декоративні. У ландшафтному озелененні в основному використовують декоративні газони, які виконують естетичну функцію.

Партерний газон найчастіше влаштовують перед спорудою. Це газон високого класу, створений для того, щоб ним милуватися. Він не витримує витоптування, тому ходити ним не рекомендується. Для партерного газону підбирають низькорослі трави з тонкими й м'якими пагонами та листям, які добре кущаться й утворюють густий трав'яний килим.

Парковий – звичайний, садовий універсальний газон. Він складається з трьох-шести видів злакових трав, які стійкі до витоптування, але й достатньо декоративні. За естетичними показниками парковий газон поступається партерному, але на ньому можна гратися, лежати, ходити (фото 12).

Луговий газон – це суміш різних високорослих злаків із додаванням лугових квітів, які цвітуть, змінюючи один одного. Підстригають такий газон приблизно один раз на місяць.

Мавританський газон отримав назву від мавританських кочівників, які мали звичай засівати ділянки пустої землі різнотрав'ям. Такий газон отримують, додаючи в суміш лугових трав насіння квітів: маргариток, алісума, іберіса, васильків, маків та інших. Однорічники мавританського газону цвітуть практично все літо, а підстригають його на

початку осені, щоб насіння квітів встигло визріти та насіялись. На великих ділянках розбивати такі газони не доцільно.

Створення справжнього красивого газону – це дуже клопітка та важка робота. Але якщо гарно попрацювати, то результат буде неперевершений.

Квітучий сад цілий рік іноді здається нездійсненною мрією. Кожного ранку сад виглядає по-іншому, ніж напередодні (фото 13). Весна, літо, осінь і зима надають саду зовсім нового вигляду (фото 14). Створіть свій сад, зробіть його неповторним. Сподіваємось, що наші рекомендації вам допоможуть.

Висвітлений матеріал сприяє здійсненню основної мети, поставленої творчою групою педагогів, – навчити дітей відчувати красу природи, виховувати любов і бережливе ставлення до неї, формувати почуття прекрасного, спонукати до захисту краси довкілля, а також сприяти формуванню етичних взаємин людини з довкіллям.

Використання нестандартних форм проведення занять (екскурсії, дослідницькі роботи, спостереження, екологічні квести, трудові десанти) створюють у вихованців позитивний емоційний настрій, сприяють поглибленому вивченню матеріалу, пробуджують зацікавленість гуртковою роботою.

До складання проекту озеленення навчального закладу бажано залучати всіх учасників навчально-виховного процесу – адміністрацію закладу, педагогів, учнів, батьків – і створити таку атмосферу творчого пошуку, за якої може проявитися ініціатива кожного учасника.

Список використаних джерел

1. Азбука квітникаря / [Сироватська Л.С., Гречишкін А.І., Білорусь Є.Ш. та ін.]. – 2-е вид. – К. : Урожай, 1993. – 272 с.
2. Балабушка В.К. Як створити сад безперервного квітування / В.К. Балабушка // Квіти України. – 2010. – № 3 (103). – С. 36-37.
3. Білорусець Є. Ш. Квітникарство захищеного ґрунту / Є.Ш. Білорусець. – К. : Урожай, 1994. – 224 с.
4. Бунін В.О. Квітникарство / В.О. Бунін. – Львів : Світ, 1994. – 149 с.
5. Вакуленко В.В. Декоративное садоводство / Вакуленко В.В., Труевцева И.В., Вакуленко В. В. – М. : Просвещение, 1982. – 127 с.
6. Хессайон Д. Г. Все о комнатных растениях / Д. Г. Хессайон. – М. : Кладезь – Букс, 2000. – 255 с.
7. Хессайон Д. Г. Все о болезнях и вредителей растений / Д.Г. Хессайон. – М. : Москва: Кладезь – Букс, 2003. – 128 с.
8. Хессайон Д. Г. Все о вечно зеленых растений / Д.Г. Хессайон. – М. : Кладезь – Букс, 2003. – 128 с.
9. Хессайон Д. Г. Все о клумбовых растениях / Д.Г. Хессайон. – М. : Кладезь – Букс, 2003. – 128 с.
10. Хессайон Д. Г. Все о садах, за которыми легко ухаживать / Д.Г. Хессайон. – М. : Кладезь – Букс, 2003. – 128 с.
11. Хессайон Д. Г. Все о газоне / Д.Г. Хессайон. – М. : Кладезь – Букс, 2003. – 128 с.
12. Хессайон Д. Г. Все о декоративных деревьях и кустарниках / Д.Г. Хессайон. – М. : Кладезь – Букс, 2002. – 128 с.
13. Хессайон Д. Г. Все об альпинарии и водоеме в саду / Д.Г. Хессайон. – М. : Кладезь – Букс, 2003. – 128 с.
14. Хессайон Д. Г. Все о цветах в вашем саду / Д.Г. Хессайон. – М. : Кладезь – Букс, 2002. – 255 с.
15. Декоративные деревья и кустарники // Мой прекрасный сад. – 2005. – Спец. приложение. – С. 14–21.

16. Жемчужина А.А. Защита растений на приусадебных участках / А.А. Жемчужина. – Л. : Колос, 1983. – 264 с.
17. Зикова В.К. Запашні квітники / В.К. Зикова // Квіти України. – 2008 . – № 3 (103). – С. 36–37.
18. Зыкова Т.А. Аранжерейные растения / Т.А. Зыкова. – К. : Урожай, 1991. – 192 с.
19. Казаринова Н.В. Здоровья дарят комнатные растения / Н.В. Казаринова, К.Г. Ткаченко. – С-Пб. : Нева, 2003. – 128 с.

2.3. Вивчення рослинних і тваринних символів на заняттях із писанкарства в позашкільних навчальних закладах

Турукіна Леся Володимирівна,
*керівник гуртка Васильківського міського
центру дитячої та юнацької творчості*

Сьогодні важко знайти людину, яка б не милувалася чарівною красою українського декоративного розпису та орнаментів. Слава їх уже давно сягнула за межі нашої держави. Тому не випадково ужиткове мистецтво українського народу має визнання одного з найбагатших і найкращих у світі. Поруч із галтуванням і ткацтвом, гончарством і різьбярством невичерпним джерелом нових шедеврів орнаменталістики та декоративного розпису є українські писанки. Писанкарство сягає в сиву давнину і розкриває уявлення наших предків про навколишній світ.

Максимальне узагальнення всього, що оточує людину, передавання лише найголовніших і найбільш специфічних рис тієї чи іншої рослини або тварини, упущення деталей предмета, які могли б обтяжити й перевантажити сприймання образу – характерні для всього українського народного мистецтва. Особливо це має місце в декоративних розписах писанок, де талановитим розташуванням чи комбінацією лише двох-трьох смужок або спрямованістю лінії вичерпно передається задум. За приклади правлять безліч писанок, які є чи не найкращими зразками лаконізму в передаванні навколишньої природи.

Орнаментика писанки завжди була дуже різноманітною; у ній тісно перепліталися стародавні язичницькі мотиви, які за уявленнями наших предків, уособлювали різні сили природи, та нові, привнесені християнством символи. Прадавні знаки, що принесли до нас великодні писанки, дуже давнього походження і всі вони були знаками, що пов'язували наших предків із природою та всесвітом.

Деякі писанкові орнаменти мають колоритні народні назви: "круторогії", "павучки", "метелики", "сакви" тощо. Проте не варто думати, що народний майстер, створюючи той чи інший орнамент, хотів відобразити "сакви" або "павучки". Ці назви з'явилися значно пізніше. Уже в наші дні старовинному ткацькому орнаменту рослинного походження народ дав назву "яроплани" (аероплани). Такі соковиті назви народ надає за аналогією до предметів та явищ сучасного оточення тепер уже незрозумілим символічним орнаментам технічного походження. Так, приміром відомий орнамент "повна рожка" не є відображенням квітки, він бере свій початок від солярних символів зірки чи сонця. Даруючи писанки з цими знаками, люди намагалися вплинути на добрий урожай, бажали міцного здоров'я та довголіття, але первинний смисл багатьох символів уже забувся; та не зважаючи на це, вони несуть важливу інформацію.

Під час вивчення символів і знаків, які зображуються на писанках, інформацію про них потрібно давати поступово, урахувавши вікові особливості сприйняття дітей. Для груп

початкового рівня варто пропонувати рослинні символи в найбільш простому для виконання варіанті, складніші рослинні орнаменти та зооморфні мотиви пропонувати для засвоєння вихованцям груп основного рівня. Поруч із практичними навичками вихованці обов'язково отримують знання про семантику знаків, легенди, міфи, які пов'язані з ними. Найбільше такої інформації варто надати у групах основного рівня, оскільки діти початкового рівня докладають багато зусиль, щоб отримати практичні навички.

Вихованців вищого рівня доцільно ознайомити з поглядами вчених на писанкову символіку, надати їм цікаву інформацію про життєвий шлях найбільш відомих дослідників писанок, познайомити дітей (якщо є така можливість) із відомими народними майстрами; залучати вихованців до науково-дослідницької діяльності.

Таким чином на кожному етапі вивчення цієї теми буде зберігатися інтерес вихованців. Це сприятиме розвитку їхніх творчих і розумових здібностей, формуватиме національну самосвідомість. Кожен вихованець повинен іти із заняття з почуттям гордості за себе, бо він навчився чогось нового і піднявся на ще один щабель у своїй майстерності, із почуттям гордості за рідну землю, історію, культуру, яка має таке глибоке і міцне коріння.

Форми і методи роботи з вихованцями Народної школи писанкарства "Дивосвіт".

Характерною особливістю позашкільної роботи є те, що вона здійснюється на основі добровільності: кожен вихованець за власним бажанням вибирає для себе той чи інший вид діяльності. У зв'язку з цим позашкільну роботу потрібно вести так, щоб зацікавити учнів, бо інтерес тут є визначальним стимулом, який спонукає їх до активної самостійної діяльності. Особливістю позашкільної роботи є також те, що їй властиве багатство і різноманітність форм. За способами організації розрізняють масову, гурткову та індивідуальну форми позашкільної освітньої роботи з учнями. Масові заходи відбуваються епізодично та охоплюють значну кількість дітей.

Для роботи з вихованцями школи писанкарства "Дивосвіт" характерним є те, що досить часто застосовується така форма роботи, як масова. Це екскурсії до музеїв, на ярмарки до Національного музею народної архітектури та побуту України в с. Пирогово, відвідування виставок відомих майстрів, участь вихованців у виставках, фестивалях дитячої творчості, проведення майстер-класів для дітей та дорослих, зустрічі й майстер-класи з майстрами народної творчості. Екскурсії до музеїв та відвідування виставок дають змогу вихованцям ознайомитися з кращими зразками писанок України, зробити замальовки, щоб виготовити копії писанок, стимулюють інтерес до створення власних композицій на яйці.

Особливе захоплення й відчуття власної значимості викликають майстер-класи, які проводять вихованці, навчаючи однолітків і дорослих мистецтву писанкарства. Це дає змогу вихованцям підвищити власний рівень майстерності, також розвивається мовлення дітей, їх уміння спілкуватися з іншими людьми різних вікових груп, формується почуття відповідальності за доручену справу.

Зустрічі і майстер-класи з відомими майстрами дають змогу ознайомитися з творчістю цих людей, дізнатися секрети їх успіху, ознайомитися з індивідуальними прийомами роботи виготовлення писанок. Масова робота сприяє формуванню постійного інтересу до обраної справи, національної самосвідомості, викликає почуття гордості за свій народ, дає змогу вихованцям відчути себе причетними до відродження національних культурних традицій.

Особливе значення має індивідуальна форма роботи з учнями. Працюючи над створенням колекцій писанок, кожен вихованець виконує завдання самостійно, обираючи черговість написання писанок. Діти отримують індивідуальні завдання: підготувати доповідь із певної теми, створити власну писанку з використанням певних символів і знаків, створити композицію з писанок. Індивідуальні форми роботи – це і проведення конкурсів на кращого юного майстра писанкарства.

Для групової форми характерним є те, що одна робота виконується декількома учнями. Це ускладнює працю і вихованців, і викладача. Тому необхідно підбирати такі завдання, які

можна розбити на етапи та частини, що згодом увійдуть до цілісної композиції. Вихованці самостійно розподіляють роботу, організовують її, а вчитель спрямовує її і допомагає порадою, коли виникають труднощі. Групова форма роботи часто застосовується у процесі підготовки до конкурсів та у змаганнях між командами, коли кожній групі вчитель дає завдання підготувати композицію з писанок певної теми або підготувати розповідь про писанки та майстрів певного регіону.

Відповідь на запитання дидактики – як навчати? – у роботі школи писанкарства є традиційною для дидактики. Але в самому застосуванні методів, прийомів, форм організації навчання є певна специфіка, яка виявляється в орієнтації на самостійну діяльність вихованців.

Як і під час масових заходів, так і на заняттях гуртка, доцільним є застосування пояснення, яке здійснює не лише педагог, а й запрошені особи, батьки, а також і самі учні. Метод бесіди застосовується під час різних форм роботи – як індивідуальних, так групових і масових. Бесіда, присвячена спеціальній темі, має на меті з'ясувати певне коло питань, збудити в учнів відповідні почуття. Застосовується вона часто у вивченні нової теми або на закріплення матеріалу.

Досить широко використовуються доповіді. На заняттях гуртка з доповідями виступають діти, керівники гуртків або запрошені гості. Керівна роль педагога в позанавчальній роботі не знижується, але головна його функція полягає в тому, щоб організувати і спрямувати самостійну діяльність учнів.

Часто застосовується і метод демонстрації: вихованцям пропонуються зразки традиційних писанок для відтворення, а учням основного рівня другого року навчання та вищого рівня – зразки робіт відомих майстрів, деякі для відтворення, інші – для ознайомлення у процесі роботи над авторськими писанками. Також доцільною є демонстрація записів майстер-класів, документальних фільмів про майстрів, або показ педагогом, як виконується той чи інший етап роботи над писанкою.

Широко застосовуються практичні методи. Ці методи не несуть нової навчально-пізнавальної інформації, а служать для формування практичних умінь і навичок у виготовленні писанок. У програмі школи писанкарства "Дивосвіт" багато часу приділено практичним роботам, адже саме це дає змогу навчити дітей якісно виготовляти писанку.

Для роботи з вихованцями вищого рівня доцільно застосовувати творчі, проблемно-пошукові методи. Це створення авторських писанок, композицій із писанок, а також написання науково-дослідницьких робіт, підготовка рефератів, доповідей. Це забезпечує інформаційний, дослідницький характер навчання, спонукає дітей до творчості.

У процесі роботи з дітьми доцільним є використання методів стимулювання інтересу до навчання. Це розповіді про визначних людей, цікаві події в мистецькому житті, історії із власного досвіду, кумедні ситуації, які виникали під час роботи та на конкурсах. Розвиток інтересу сприяє кращому засвоєнню знань. Навчальні дискусії варто проводити з вихованцями вищого рівня після опрацювання ними літературних та інших джерел з обраної теми. Дискусії потребують ґрунтовної підготовки і часто проводити їх недоцільно. Не кожна тема програми може стати темою для дискусії.

Значну роль відіграє індивідуальний та диференційований підходи, ситуація успіху, що є стимулом для учнів. Варто заохочувати дітей під час заняття, якщо вони добре працюють. Не треба шкодувати доброго слова для вихованців.

У навчанні писанкарству не обійтися без методів контролю й самоконтролю, спрямованих на перевірку засвоєння учнями знань, сформованості умінь і навичок. Доцільно спостерігати за різними видами діяльності вихованців на занятті, запитувати їх про значення символів і знаків, у процесі написання писанки перевіряти практичні вміння. Однією із форм контролю є написання конкурсної роботи.

Важливим є метод самоконтролю, спрямований на формування вміння усвідомлено регулювати власну навчальну діяльність, удосконалювати її, попереджати помилки і неточності. Перед початком роботи потрібно пропонувати вихованцям скласти план дій, перевірити його і виправити помилки, тільки потім починати роботу: виправити помилку, допущену в написанні писанки, практично неможливо. Обов'язковою є самооцінка й самоаналіз роботи вихованця, з метою уникнення помилок у наступних роботах.

Оцінювання має ґрунтуватись на позитивному принципі, що передбачає врахування рівня досягнень учня, а не ступеня його невдач. Але головне в роботі керівника гуртка – це не бути байдужим до вихованця, до його успіхів і невдач, до довколишнього світу.

Рекомендації щодо вивчення рослинних символів писанок.

Дерево життя. Оспіване в народних піснях дерево буття – один із найдавніших символів, що передає нам прадавні знання та уявлення людини про світ. Його бачимо не тільки на писанках, а й на вишитих рушниках, глиняному посуді, виробах із дерева. Символічне деревце використовують у весільному обряді, адже в цей час створюється новий світ – родина, що має своє коріння і, зростаючи, дасть нові паростки. Найдавніші українські колядки донесли до нас стародавні уявлення людей про ті часи, коли ще не було ні неба, ні землі, а було лише Широке море, і на ньому – Явір Зелений:

Як ще не було початку світла,
То ще не було неба, ні землі,
А лишень було широке море.
На тім морі явір зелений,
На тім яворі три голубоньки.
Три голубоньки раду радили:
– Як би ми, браття, світ поставили?

Дерево життя – це космічне дерево і є символом небесного стержня і скарбницею життя: поєднує в собі вічність і миттєвість, стійкість і динаміку, силу і слабкість, верх і низ, це символ безперервного відродження природи. Дерево займає у Святому письмі центральне місце. Із багатьох понять можна виділити найсуттєвіше, а саме: дерево – це сукупність усього доброго й цінного, це образ Божої мудрості, входження в Божу волю і Божу довіру.

Дерево життя – це також дерево роду, де кожна квіточка позначає якогось родича, а всі разом – втілення родоводу певної людини. Найпростіше позначення дерева – сім'ї – це стовбур із трьома гілочками: батько, мати, дитина. Символічна композиція "Дерево життя" повинна була магічно сприяти тому, щоб час не зупинився і щоб безперервно відбувався щорічний ритм життя.

Одним із найпоширеніших символів на писанках так само, як і на рушниках, стінних розписах, килимах, посуді, є символ "Дерево життя" або, як його ще називають, "Вазонок". У вигляді дерева – явора, верби, дуба, берези, яблуні, груші – уявлявся стрижень світобудови, навколо якого встановлювалась рівновага протилежностей. Світове дерево завжди зображується не натурально, а стилізовано, тобто спрощено, узагальнено. У таких зображеннях обов'язковим є поділ на три яруси по вертикалі та дотримання чіткої симетрії правої і лівої сторін. Нижня частина – коріння, що входить під землю, часто подається у вигляді трикутника, горщика. Тут містяться змії, риби, водоплавні птахи й тварини, бо низ дерева – не лише підземний світ, а й море, річка, всяка вода. Також нижня частина Світового дерева – це світ Підземного Бога, володаря підземного вогню та незліченних багатств, утілення уявлень про світ потойбічний, минулі часи. Відома писанкарка Оксана Білоус про це пише: "Середній ярус уособлює землю, реальний світ, світ сьогодення. Тут зображено великих тварин – биків, коней, оленів, вовків, ведмедів та людей. Верхня частин Світового дерева піднімається у безмежну височінь – до Бога. У верхів'ях селяться птахи, бджоли,

розташовані небесні світила. Часто буває, що на вершечку дерева днює Сонце (у вигляді розеток, солярних знаків)".

На щастя, збереглося багато зразків писанок із зображенням "Дерева життя". Це дає змогу підібрати для груп початкового й основного рівня зразки різного ступеня складності. Вихованцям вищого рівня варто пропонувати створити власний варіант орнаменту писанки з "Деревом життя", а також підготувати доповідь про зображення цього символу на виробках інших народних промислів.

Крапки. Особливо вирізняються писанки за кольоровими крапками. Якщо вони без символічного малюнку, то називаються крапанками. Такі писанки переважно червоного кольору, але бувають і різнокольорові. Плямки можна робити й на писанці з візерунком, що надає пишності та гостроти усьому розпису.

Крапки на крапанках, так само як і на писанках, означають зерно, яке кинули в землю, щоб проросло й дало добрий урожай. У цьому символі закладена ідея плодючості землі (а також людей). Під час розкопок поселень трипільської культури знайдені фігурки богині плодючості Рожаниці. У складі глини, із якої ліпилась фігурка, було зерно або борошно, а на животі жіночої фігурки малювався ромб (символ поля) і втискувалися в нього чотири зернинки. "Золотий пісочок" – це також зорі на небі. За іншими легендами, крапки на писанках – то яйця зозулі. Зозуля – передвісниця весни, віщунка долі, символ кохання, багатства. В образі зозулі втілена Велика Богиня – Мати. За давнім повір'ям зозуля першою відмикає і замикає золотими ключами Вірій. Водночас за християнськими легендами крапки на писанках – крапанках – це сльози Божої Матері, що заплакала, почувши звістку про розп'ятого Ісуса Христа.

Знайомляться вихованці початкового рівня з писанкою-крапанкою на одному з перших занять. Проста у виконанні, вона дає змогу дитині, яка ще не має навичок роботи з писачком, зробити свою першу писанку; це створює ситуацію успіху, сприяє підвищенню інтересу до цього виду діяльності. Крапки досить часто можна побачити на традиційних писанках, тому важливо навчити вихованців вправно писати їх і писачком, і за допомогою свічки, і квачиком. Для вихованців вищого рівня варто пропонувати виготовлення авторських робіт із використанням цього символу.

Сосонка. На багатьох писанках є зображення "сосонки". Вона переважно жовтого кольору і є знаком земної рослинності, а в уяві наших пращурів пов'язувалася також із культом Змія, роль якого полягала в заплідненні всього живого жіночої статі. Ось як говорить про неї писанкарка З. Сташук: "Сосонка" – зелена травичка (хвощ), що найпершою з'являється навесні, плететься, наче змійка, є провісником весни" [13].

На всіх етнічних теренах України в писанкових орнаментах дуже часто зустрічається зображення "сосонки". В українських писанках "сосонка", зазвичай, комбінується з іншими орнаментами. Лише лемки й поліщуки, як і в давні часи, зображують її в чистому вигляді, і вона може домінувати на поверхні всього яйця. Так само, як і безконечник, сосонка на писанках має багато варіантів залежно від етнічних територій України (у карпатському регіоні "смеречка"). Сосна, смерека, ялина вважаються символами вічної молодості, здоров'я, росту і безсмертя.

У групах початкового рівня сосонку доцільно спочатку зображувати на поверхні писанки як домінуючий елемент, потім поступово перейти до її зображення в комбінації з іншими елементами орнаменту. Цей символ поширений на писанках різних регіонів України, це дає змогу викладачеві дібрати зразки для відтворення різного ступеня складності. Вихованцям вищого рівня варто запропонувати створити авторську писанку, де сосонка буде комбінуватися з іншими елементами.

Дубовий лист. "Дубовий лист" – знак Перуна, чоловічої, сонячної енергії, знак розвитку життя, захисту, сили, довголіття, чоловічої мужності, вірності. У християнстві дуб – символ Христа як сили, що проявляється в біді, як твердості у вірі. Дуб шанували за

довголіття, міцність, вологостійкість, тому його деревину використовували під час будівництва жител, на клепки до бондарських виробів, на осі до возів тощо. Дубова кора вважалась найкращою для вичинки шкір, а також для лікування шлункових захворювань. Це дерево пов'язане з богами-громовержцями і громом та вважається втіленням богів, небес і плодючості. Дубове листя – улюблений мотив у вишиванні чоловічих сорочок. За дохристиянськими віруваннями, світовим деревом був саме дуб. У дуба найчастіше влучає блискавка, а тому він – ще й символ Божого грому.

Даруючи писанки з "дубовими листочками", рідним та знайомим бажали міцного здоров'я та довголіття. Писанки з дубовим листям відомі на Полтавщині, Київщині, Харківщині, Західному і Східному Поділлі, півдні України, Рівненщині, Львівщині, Черкащині й у Чернівецькій області.

Писанки з "дубовими листками" варто пропонувати для відтворення вихованцям основного рівня, адже для дітей початкового рівня цей елемент занадто складний. Варто пропонувати виготовити таку писанку як подарунок для тата чи дідуся, що підвищує інтерес дітей до роботи. Вихованців можна спонукати знайти відомості про відображення цього символу у виробах майстрів інших народних промислів та створювати власні писанки з використанням символу.

Верба. "Вербова гілочка" – жіночий знак, утілення сили у слабкості, відновлення здоров'я та життєдайних сил. Верба – дерево космічне: "золота Іва" посеред хаосу океану встановлювала лад і порядок. Верба є втіленням сили у своїй слабкості, є протилежністю дубові та сосні. Вони не можуть перенести бурю і ламаються під поривами вітру, а гілки верби, нахилившись, повертаються до попереднього положення й залишаються цілими. Це дерево, що росте навіть зі свіжозрубаного кілка, відоме як невибагливе і швидкоросле. У народі знали й лікувальні, зокрема протизастудні, якості вербової кори. У християнстві вербові гілки несуть як символ пальмових гілок на Вербну неділю.

На гуцульських писанках із зображенням гілочки верби відтворюються світло-рожеві "котики" на коричневому тлі, що чергуються з пояском, де жовтою сіткою виконані ромби. Цікавими є й численні повір'я, що збереглися до нашого часу: вербою б'ють близьких та знайомих, щоб здорові, веселі та багаті були; дітей – щоб сильні були, добре росли. Обряд хльоскання вербою означає поєднання людини з Космосом. Вербу святять у православній церкві, а після освячення кладуть за образи, щоб охороняла хату від злих сил. Вербові котики ковали ще дорогою з церкви, щоб горло не боліло; їх також клали в кашу і споживали з вірою, що через них передається людям сила весняної енергії на цілий рік.

Цей символ рідко зустрічається на писанках як основний, частіше він є елементом комбінації з іншими символами на гуцульських писанках. З огляду на це вивчення цього символу починається на основному рівні, вихованцям вищого рівня пропонується створення авторських робіт.

Сливка, яблунька. Дуже багато писанок із рослинним орнаментом, які мають назви різних дерев (та їх частин) і квітів: "виноград", "тюльпани", "квітки", "орхідеї", "калиновий лист", "яблуня", "явір". Іноді вони виступають у ролі світового дерева: за допомогою таких писанок намагались вплинути на добрий урожай. Такі мотиви зустрічаються й у вишивці, ткацтві, настінних розписах, гончарстві.

"Сливка", "яблунька" символізує любов, злагоду, плодючість, знання, мудрість, має властивості причаровувати хлопців до дівчат. Символ сливки зустрічається на писанках півдня України та Київщини, "яблунька" – на теренах Київщини, Львівщини, Харківщини, Східного Поділля, Півдня України. Ці символи нечасто можна побачити на писанках, тому їх вивчення пропонуємо здійснювати у групах основного рівня. Вихованці вищого рівня створюють авторські писанки з цими символами.

Виноград. Серед рослинних орнаментальних мотивів на писанках бачимо зображення винограду – символу мудрості й безсмертя. "Виноград" – символ дружби, братерства,

доброзичливості, вірної любові. Символ винограду дуже поширений у вишивці та настінних розписах. Найчастіше писанки із зображенням винограду зустрічаються на Поділлі й Київщині. "Виноград" досить складний для відтворення, тому вивчення цього символу проводиться на основному рівні. Вихованці вищого рівня створюють власні орнаменти з цим символом.

Квітка. "Квітка" символізує чисті душі дітей, що мають народитися, чистоту помислів і дій. Пов'язані з культом Богині Неба, що була володаркою життя і смерті, квіти стали її символом. Існує повір'я, що у квітах заховано душі людей, і ті виходять із них після народження немовляти, яке дає Велика мати. Також після смерті людини саме у квітах ховається її душа, її забирає у Підземне Царство Володар Підземного Світу. Саме тому, за звичаєм, жінки, котрі хотіли мати дітей, писали писанки з квітами і дарували їх дітям. Часто можна бачити зображення квітів на писанках із Сокальщини (Львівська область), із Полтавщини, Поділля, Чернігівщини. На писанках стилізовано зображували ружі, айстри, жоржини, півонії, бузок, тюльпани, гвоздики. Саме квіти є одним із найпоширеніших символів не тільки в писанкарстві, а й у вишивці, ткацтві, настінних розписах, виробих із глини й дерева.

Діти люблять зображувати квіти. Вивчення символу варто починати на початковому рівні, відтворюючи нескладні орнаменти, але особливу увагу треба приділити цьому символу на основному рівні навчання. Доцільно пропонувати виготовити писанки з квітами як подарунок мамі, бабусі, подрузі, сестрі. Вихованці вищого рівня створюють власні квіткові орнаменти на писанках.

Баранячі роги. До прадавніх рослинних знаків належать "завиток" (крутьки, "панни") і "баранячі роги" – симетричні завитки, що характеризують щорічне відродження рослинності, її родючість. "Священний баран" – мотив пари завитків, так звані баранячі роги, часто зустрічаються в орнаменті Європи, Середньої Азії, Середземномор'я, Кавказу. Зображення баранячих рогів використовують як амулети на підвісках, рукоятках зброї, посуді, деталях одягу, стінах будинків, надмогильних пам'ятниках. Часто ці символи зображуються на стовпі. Стовп – атрибут культу Богині, він символізував Світове дерево, а баранячі роги – один із символів Богині неба. Ось що пише Оксана Білоус: "Баранячі роги символізують земну рослинність. Спіралевидна форма баранячого рогу нагадує завиток – рослинний пагін".

"Баранячі роги" – емблема зеленої рослинності, її пробудження й розквіту навесні – зустрічаються на писанках і як основний символ, і як елемент орнаменту, його можна побачити на писанках усіх регіонів України.

Вивчення цього символу можна починати на початковому рівні. Спочатку варто добирати зразки писанок, де цей символ є основним елементом, потім – у комбінації з іншими. "Баранячі роги" часто зустрічаються на писанках, тому знання про цей символ діти будуть постійно повторювати.

Барвінок. Символ барвінку добре знаний і оспіваний в Україні. Барвінок влітають у весільні вінки на довгу й добру долю. Посвячені віночки з барвінку та іншого зілля чіпляють над дверима в оселі як оберіг від злої сили. Його садять на могилах на знак вічної пам'яті. Барвінок – символ переходу людини з одного стану життя до іншого – народження, шлюбу, смерті, тому темно-зелені міцні листочки і блакитні квіти барвінку використовуються в багатьох народних обрядах. Тому й на писанках Полтавщини, Слобожанщини та Поділля живе цей вічнозелений символ, бачимо його також у вишивці, ткацтві, настінних і гончарних розписах.

"Барвінок" потрібно вивчати на основному рівні: він є непоширеним символом. Орнамент писанок для відтворення відповідає ступеню сформованості практичних навичок вихованців основного рівня. Для вихованців вищого рівня можна запропонувати знайти

легенди про барвінок, що сприятиме підвищенню інтересу дітей до цього символу, та виготовити авторські писанки.

Калина. Відома писанка "Калиновий лист" з Харківщини, де на чорному тлі товстими білими лініями зображено листок калини, обарвлений жовтою, світло-зеленою та коричневою фарбами. Калина символізує свято Коляди, Різдво світу, її шанують, садять коло хати, а ягоди кладуть взимку між шибками. Калиновий кущ має сонячну символіку, калинові грона використовують під час весільних обрядів, із калиною порівнюють дівочу красу; це також символ дівочства, цнотливості.

Цей символ часто зустрічаємо у вишивці, настінних розписах, виробих із дерева та глини. Стилізоване спрощене зображення, найчастіше листочки, поширене на писанках Харківщини. Його доречно вивчати на основному рівні: зображення не дуже поширене на писанках. Щоб зацікавити вихованців, варто розповісти їм одну з легенд про калину, запропонувати їм знайти подібні легенди; для вихованців вищого рівня – знайти відомості про лікувальні властивості калини.

Рекомендації щодо вивчення зооморфних символів, які зображуються на писанках.

Кінь (олень). Певне місце в українському ужитковому мистецтві з давніх часів посідає зображення коня. Вважаємо, що це не випадково. У стародавніх віруваннях кінь був однією з найбільш шанованих тварин. Він пов'язувався з культом сонця. Так, у русичів це був Бог-Хорс, у греків – колісниця Феба. За древніми переказами сонце їде небом на колісниці, запряженій огненними кіньми. У християнстві кінь – образ безстрашного віщуна віри, нестримного, готового до самопожертви. Кінь є також символом чоловічої основи у природі.

Олень, як і кінь, істота земна, і роги його асоціюються із земною рослинністю, яка щорічно відмирає і знову оживає. Він є символом достатку, багатства та існує ще з часів первісних мисливців, коли м'ясо цієї тварини було основною їжею, а шкіра була потрібна для пошиття одягу і спорудження житла, а з кісток та рогів виготовляли зброю і прикраси. Тварина ця пов'язана із Сонцем. Згідно з давніми віруваннями, сонце почергово перебуває, як на небі, так і під землею, і саме Олень на своїх рогах виводить сонце на небо. Чудесний Олень уявлявся героєм, що приносить людям світло, сонце, вогонь. Уже пізніше він став благодійником людей, істотою, що пов'язується із землеробством, ремеслами, знаннями. Олень також вважався провідником душ померлих, тому в давніх похованнях знаходять бронзові фігурки оленя; зображувався олень на рукоятках мечів і кинджалів.

Зображення оленя наявне на гуцульських і буковинських писанках, із пишно розгалуженими рогами, які вважають символом достатку. Знову ж таки на гуцульських писанках відтворюється й символічний коник: чи то міфічний образ коня, що возить сонце в золотій колісниці, чи добре знайома кожному горянину тварина-помічник, що супроводить його усе життя? Зображення оленя й коня наявне у вишивці, ткацтві, на виробих із дерева та гончарних виробих.

Оскільки символи коня, оленя, барана, і орнамент гуцульських і буковинських писанок, у який вони вплетені, є складними для відтворення, то їх вивчення доцільно починати з вихованнями основного рівня. Учня вищого рівня можна пропонувати для відтворення гуцульські й буковинські писанки, а також створення власних орнаментів.

Пташка. Птахи – істоти священні. Вони є символом зародження життя, родючості, приплоду, достатку, вічності, безсмертної душі, божественного прояву, душ мертвих. Саме птахи можуть долетіти до Бога. Вони є і посланцями Бога на землі. Птахи пов'язані як із Великою Богинею неба, так і з Богом Підземного світу. Так, зозуля – провісниця смерті, істота, що веде в потойбічний світ, є мудрою, здатною зцілювати. Цей птах пов'язувався з багатством. Лелека дарує дітей, сова та ластівка також були символами добра і зла, а в голуба вселяється душа і летить з ним до неба... При цьому з Богом Пекла пов'язувались хижі птахи, такі, як орел, яструб, шуліка. Півень вважався провідником Божого сонця й

сторожем проти зла, голубки – символом любові, вірності і злагоди. Із найдавніших часів люди шанували птахів як передвісників весни, як істот, що можуть злетіти високо в небо. Птахів вважали творцями неба й землі, ототожнювали з богами, а богів зображували у вигляді птахів. У християнстві птах – символ вознесіння до Бога. Після смерті людини її душа у вигляді птаха, за повір'ям, залишає землю.

Зображення птахів зустрічаємо на писанках Гуцульщини, Західного і Східного Поділля, Полтавщини, Львівщини, Миколаївської області, Тернопільщини, Черкащини. Широко використовується цей символ на виробках із дерева та настінних розписах.

Зображувати птахів на писанках варто починати з учнями основного рівня. Є варіанти традиційних писанок – як прості, так і складні, – тому завжди можна знайти зразки для вихованців як основного, так і вищого рівнів. Також можна запропонувати відтворити авторські писанки відомих майстрів-писанкарів та створити власні.

Божа ручка. Зображення руки – вирізане, або відбиток – одне з найдревніших. Понад 20 тисяч років тому такі зображення вже існували на території Середземномор'я, Єгипту, Месопотамії, Ірану, Індії, Америки, Австралії, у печерах Франції та Іспанії. Зображення руки знаходять у гробницях. Відбиток людської руки рівнозначний присутності людини. "Рука" латинською мовою та "людина" на санскриті звучать однаково – "manus". Традиційно руки намагались захистити.

Із сакралізацією руки пов'язані звичаї цілувати руку, омивати руку. Відомі древні зображення людської фігури з піднятими руками та перебільшено великими долонями. Це – жест моління або зображення самої богині. Розчепірені пальці – символ ранкової зорі. На території Європи, Азії, Кавказу зустрічаються зображення трипалої руки. Трипала рука – пташина лапа. Деякі древні божества зображувалися у вигляді птаха з трипалими руками – лапами. Чотирипала рука походить від зображення пташиної лапи зі шпорою. Це можна пояснити тим, що Бог-Сонце асоціювався у первісних людей із птахом, і тому відбитком його руки є відбиток пташиної лапки. Деякі писанки мають саме такі назви: "курячі лапки", "сорочачі лапки". До писанок зі слідами треба віднести і "ведмежі лапи", що є відгомонам палеолітичного ведмежого культу. Утім, вони належали, скоріше, Богові Землі, служачи в давніх віруваннях, як і ведмежа голова, яку відрубували, заміщенням у певному ритуалі "всіх ведмедів". Ймовірно, таке ж значення мали "вовчі зуби" та "заячі вушка", "лисячий хвіст". Магічність дії вовчого укусу, можливо, проясниться, якщо пригадати, що вовк – одна з іпостасей Бога Землі, Змія, а його входження (укус) уже в замовляннях мисливця як входження в людину зла.

Дуже цікавими є писанки зі стилізованим зображенням руки, які називаються "божа ручка", "рукавичка", "дідові пальці". Ці символи також походять ще з кам'яного віку. У давнину рука пов'язувалася з владою, їй надавали магічної сили. У вбитого ворога відрубували руку на знак того, що він позбувався сили. Знак руки міг бути символом присутності Бога – оскільки рука є заступником цілості, – отже, й оберегом давніх людей. Відповідно заступала людину й рукавиця. Водночас існує думка, що цей знак передає ідею сходу сонця.

Писанки із знаками "Божа ручка" зустрічаємо на Буковині, півдні України, східному Поділлі, Київщині, Тернопільщині, Черкащині. Ці символи є досить поширеними на писанках різних регіонів, тому почати вивчати їх можна з початкового рівня, добираючи нескладні орнаменти. Більш детально знайомити вихованців із ними доцільно на основному рівні.

Риба. Риба – символ здоров'я, знак води, родючості, давній символ життя і смерті. Риба також пов'язана з Богинею Неба. На писанках бачимо зображення риб поряд із її постаттю, оскільки земні води, де живуть риби, пов'язані з Великою Богинею. Риба є й символом родючості, плодючості, у християнстві – символ Ісуса Христа.

Найчастіше можемо бачити рибу на писанках Гуцульщини та зрідка – на писанках східного Поділля. Мотив риби дуже поширений у розписах керамічних і дерев'яних виробів.

Символ "риба" найчастіше зустрічається на гуцульських писанках, що є складними для відтворення, тому вивчати їх потрібно на основному рівні, підібравши для перших робіт зразки писанок Поділля, де також інколи бачимо "рибу". Для вихованців вищого рівня варто надати зразки писанок Гуцульщини, а також запропонувати створити авторські роботи.

Мабуть, жоден вид народної образотворчості не має такої різноманітності орнаментальних елементів і мотивів, як писанки, не кажучи вже про багатство композиційних варіантів, кольорових сполучень, організації й довершеності чіткого ритму симетрії та рівноваги. Хвиля часу докотила до нас диво із сивої слов'янської давнини, і воно живе, гріє серце – буйноквітний символ щедрості української землі. Цю думку підтверджує відомий дослідник О. Соломченко: "Писанковий орнамент створювався протягом довгого історичного періоду, сформувався у символічні традиційні логічні форми рисунків, у яких відбилися естетичні смаки багатьох поколінь народних митців. Із цієї, справді народної, криниці художнього творення можна почерпнути вміння простими лаконічними засобами творити розповідь глибокого символічного змісту про велич Світу, який оточує людину, передавати у мікрокосмі макрокосм. Орнаменти писанок є мистецькою цінністю, унікальною пам'яткою історії і культури нашого народу" [12].

За останні 20 років видано чимало альбомів і книг, де вміщено зразки писанок різних регіонів України. Це дає можливість керівнику гуртка дібрати зразки писанок для відтворення вихованцями. Звичайно, вагоме виховне значення занять буде забезпечене, коли діти не тільки відтворять писанку, а й розумітимуть, що вона означає. Зразки для відтворення потрібно добирати, ураховуючи вік вихованців, рівень їхніх умінь і навичок. Зазвичай, до авторських робіт діти приходять під час навчання на вищому рівні, інколи – на II році навчання основного рівня. Створення композицій із писанок доцільно починати впроваджувати з початкового рівня, поступово ускладнюючи завдання. Важливим моментом є створення подарункових композицій до свят, що сприяє підвищенню зацікавленості вихованців.

Беручи до рук писачок, подумаймо, що ми хочемо сказати. Побажаймо світові любові та воскресіння, і нехай традиційна писанка стане носієм наших щирих почуттів, нашого поєднання з Богом, зі всім сущим, адже світ цей, треба зігріти своєю Любов'ю.

Список використаних джерел

1. Білоус О. Символічна мова писанок від кам'яної доби до сьогодення. Альбом таблиць / О. Білоус. – К. : Видавничий дім журналу "Артанія", 2008. – 17 с.
2. Білоус О. Школа писанкарства : навчально-методичні рекомендації / О. Білоус,
3. Сташук. – К. : РВЦ КПДЮ, 2005. – 44 с.
3. Бондарук А.В. Як написати писанку / А.В. Бондарук. – Луцьк : ВМА "Терен", 2008. – 20 с.
4. Босий О.Г. Міф. Символ. Орнамент : методичний посібник / О.Г. Босий. – Вінниця : ФОП Данилюк В.Г., 2011. – 120 с.
5. Гурська А.С. Мова та граматики українського орнаменту : навчально-методичний посібник / А.С. Гурський. – К. : Альтернатива, 2003. – 144 с.
6. Іванишин М. По білому яйці воскові взори : посібник із писанкарства / М. Іванишин. – Львів : Гердан-графіка, 2006. – 96 с.
7. Колесник Н.Є. Писанкарство : історія, досвід, техніка та методи виконання : методичні рекомендації [на допомогу студентам вузів, вчителям початкових класів, вчителям художньої праці класним керівникам, керівникам гуртків художньо-технічної творчості та декоративно-ужиткового мистецтва] / Н.Є. Колесник, Н.Ф. Пантус. – Житомир, 2004. – 80 с.
8. Кульжинский С.К. Описание коллекции народных писанок. Всего 2219 рисунков (На основе собрания Лубенского музея Е.Н. Скаржинской) Предписал. В.А. Москляка. – Харьков : Издательство САГА, 2011 –176 с., 2219 илл.

9. Малиніна А.О. Великодній сувенір. Українська народна писанка : навчально-методичний посібник / Малиніна А.О., Малиніна І.О., Грідніва О.Ю. – Харків : Скорпіон, 2005. – 48 с.
10. Манько В. Українська народна писанка / В. Манько. – Львів : Свічадо, 2010. – 80 с.
11. Сітько С.П. Світ української писанки : науково-популярне видання / С.П. Сітько, Т.Є. Русанова. – К. : Кондор, 2005. – 96 с.
12. Соломченко О.Г. Писанки українських Карпат / О.Г. Соломченко. – Ужгород : Карпати, 2002. – 238 с.
13. Сташук З. Символіка в писанкарстві / З. Сташук. – К., 2010. – 16 с.

2.4. Освітній потенціал історико-побутового танцю

Монарх Євгенія Юхимівна,

*керівник гуртка Васильківського міського
центру дитячої та юнацької творчості*

Хореографічна педагогіка в Україні перебуває на стадії активного оновлення принципів і методів навчання. Переосмислюючи вітчизняний та опановуючи закордонний досвід, педагоги створюють оригінальні методики викладання хореографічних дисциплін, що позитивно відображається не тільки на рівні сформованості хореографічних здібностей, а й на поширенні популярності танцювального мистецтва серед дітей. Але в гонитві за новітніми "віяннями" хореографічного мистецтва багато педагогів, керівників танцювальних колективів, відмовляються від перевірених часом традиційних методик, утрачається системність, фундаментальність – риси, що завжди були притаманні вітчизняній хореопедагогіці.

Серед апробованих десятиліттями дисциплін із програм хореографічної освіти всіх ланок (позашкільної, вищої) вагоме місце посідає історико-побутовий танець. Актуальність розгляду проблем, пов'язаних з опануванням історико-побутових танців, обумовлена недостатньою увагою практиків та поступовим зменшенням кількості історико-побутових танців в активному вжитку у сценічній і тренувальній діяльності дитячих аматорських хореографічних колективів системи позашкільної освіти. У таких умовах особливої актуальності набуває досвід залучення елементів історико-побутових танців до навчального, тренувального й постановочного процесів у танцювальних колективах.

Історико-побутовому танцю присвячено чимало публікацій педагогів, мистецтвознавців, істориків, зокрема наявні фундаментальні практично-професійні праці (М. Івановський, М. Васильєва-Рожественська, А. Шульгіна тощо), історико-мистецтвознавчі дослідження (О. Захарова, О. Ольховська, Т. Павлюк, В. Пасютинська, О. Самойленко тощо).

Основною метою роботи над проблемою став пошук оптимальних форм і методів навчання історико-побутових танців із позицій системності навчання в дитячому аматорському танцювальному колективі.

Історико-побутові танці в освітній діяльності народного художнього хореографічного колективу "Веселка".

Концептуальною засадою освітньої діяльності Народного художнього хореографічного колективу "Веселка" Васильківського міського центру дитячої та юнацької творчості є спрямованість на формування у вихованців сприйняття хореографічного мистецтва як комплексного феномена, до якого відносять народно-сценічний, класичний, сучасний, історико-побутовий, бальний танці тощо. Поліхореографічний розвиток дитини здійснюється

у процесі сприймання творів, набуття знань про мистецтво і практичного опанування. Практична діяльність, спрямована на розвиток виконавської майстерності та сценічної культури, є провідною в дитячому аматорському хореографічному колективі. Завдяки практичним заняттям з усієї палітри різновидів хореографічного мистецтва створюються оптимальні умови для гармонійного фізичного і творчого розвитку вихованців.

Історико-побутовий танець є складовою системи хореографічного мистецтва та самостійною навчальною дисципліною у більшості хореографічних закладів освіти різного рівня. Історико-побутові танці відображають характерні стильові, образно-змістові особливості художньої культури певної епохи, які виявляються в хореографічній лексиці, музичних стилях, жанрах і формах, музичному інструментарії, костюмах, манерах, жестах тощо. Занурення у стилістику, історію, культурний контекст історико-побутового танцю передбачає не лише технічне опанування учнями його характерних елементів – етикету, стилю поведінки, манери виконання, а й завдяки розвитку координації рухів сприяє пластичності, загальному естетичному розвитку, вихованню музично-хореографічної культури особистості, оскільки розширює світогляд, навчає розуміти й любити мистецтво минулих часів і вступати з ним у культурно-мистецький діалог. У такий спосіб у вихованців формується уявлення про сутність міжособистісної комунікації, розвивається здатність емпатії на основі спілкування з партнером тощо, здатність бачити й розуміти красу зовнішню як відображення краси духовного світу.

Водночас із формуванням уявлення про особливості стилю й манеру виконання історико-побутових танців різних епох, опануванням танцювальної лексики, у процесі вивчення матеріалу розвиваються спеціальні хореографічні вміння та навички (поставка, сила м'язів, гнучкість, слух, координація тощо), розширюється виконавський лексичний та акторський діапазон вихованців.

Опанування історико-побутових танців у дитячому аматорському хореографічному колективі може відбуватися у два способи: відведення окремих занять чи виділення часу на опанування матеріалу на заняттях з інших різновидів хореографії залежно від профілю колективу. У Народному художньому хореографічному колективі "Веселка" Васильківського міського центру дитячої та юнацької творчості вивчення історико-побутових танців відбувається після проведення екзерсису класичного танцю, що цілком логічно з огляду на генетичну спорідненість цих різновидів: історико-побутові танці стали фундаментом появи класичної хореографії. Також на основі елементів історико-побутових танців у процесі постановочної роботи в ансамблі "Веселка" створено хореографічні композиції, що входять до репертуару колективу ("Полонез", "Вальс" тощо). Отже, історико-побутовий танець є вагомим складовим комплексом хореографічної освіти в ансамблі "Веселка".

Назва дисципліни "Історико-побутовий танець" у сфері хореографічної освіти вперше зустрічається у збірці навчальних програм Ленінградського державного хореографічного технікуму (нині – Академія російського балету імені А.Я. Ваганової м. Санкт-Петербургу) 1936 року. Перша програма з історико-побутового танцю була підготовлена педагогами М.Івановським, М. Іосафовим та М.Васильєвою.

Танцювальний матеріал, створений талановитими майстрами минулого, став основою викладання історико-побутового танцю на десятиліття вперед ("Pasdegrace", створений М. Івановим наприкінці XIX століття; "Pasdepatineurs" – хореографії Яковлева й М. Гавликовського тощо). "Заняття бальним танцем повинні виховувати в учнях відчуття епохи та стилю, повинні навчити триматися відповідним чином у спектаклі того або іншого стилю, розуміти й органічно відчувати особливості костюму тієї чи іншої епохи і його вплив на характер руху, навчити правильно поводитися відносно партнера (дами або кавалера) довколишніх, розвинути в учнів смак і артистичність і, таким чином, сприяти формуванню акторської майстерності", – зазначив М. Івановський [5].

Основним завданням керівника танцювального колективу на початковому рівні є "розтанцювати" учнів, тобто розвинути танцювальність і виразність, навчити орієнтуватися у просторі, прищепити почуття партнерства, розширити світогляд, підготувати до сценічних виступів. Засвоєння грамотних академічних за виконанням рухів історико-побутових танців полегшує набуття навичок класичного танцю.

Знайомство з історією виникнення різних видів танцю, уключаючи музичний матеріал, стиль одягу, манеру виконання, збагачує розвиток вихованців. Вивчаючи конкретні "ras", із яких складається танець, можна уявити танцювальний візерунок різних епох.

Важливим фактором для розуміння й засвоєння форми конкретного танцю є споглядальний процес його показу як безпосередньо педагогом, так і на відеозаписах. Серед найбільш відомих зразків в ансамблі "Веселка" практикується показ фрагментів балету: галоп, гавот, мазурка зі "Сплячої красуні" у постановці М. Петіпа; полонез, мазурка, краков'як з "Бахчисарайського фонтану" у постановці М. Захарова; менует, гавот із "Полум'я Парижу" в постановці В. Вайнонена; танго з балету "Золоте століття" в постановці Ю. Григоровича; фокстрот із балету "Єсенін" у постановці Ю. Петухова.

Вальс розпочинав свою історію як побутовий бальний танець, а згодом став розповсюдженим на балетній сцені. Активізація пізнавальної діяльності вихованців "Веселки" відбувається під час відвідування балетних вистав Національної опери України ім. Т.Г. Шевченка ("Віденський вальс" у постановці А. Рехвіашвілі, "Лускунчик" у постановці М. Петіпа тощо), Київського муніципального академічного театру опери та балету для дітей та юнацтва, коли викладач звертає увагу на вальсові фрагменти.

Одними з найбільш популярних історико-побутових танців в аматорських танцювальних колективах виявились полонез, вальс, мазурка, полька (додатки), тому вони найчастіше стають основою для створення сценічних авторських композицій.

У процесі опанування певного історико-побутового танцю досить умовно можна виокремити три етапи:

- теоретичне ознайомлення з відомостями про епоху, костюми, етикет із залученням іконографічного матеріалу (картин) та відеозаписів, безпосередній перегляд зразків на сцені під час вистав, концертів;
- практичне опанування основ лексики, етюдів на її основі, розучування зафіксованих зразків провідних фахівців історико-побутового танцю (М. Васильєвої-Рождественської, М. Гавликовського, М. Іванова, А. Шульгіної тощо);
- участь у постановочному процесі, коли на основі лексики того чи іншого історико-побутового танцю балетмейстер створює авторську композицію (обговорення художньо-образної системи номеру, участь у розробленні лексичної структури тощо) та подальших репетиціях, сценічних виступах.

Отже, принципи наступності та послідовності, застосування основних методів (словесний, наочний, практичний, де провідним є практичний) в опануванні матеріалу є запорукою успішної реалізації освітнього потенціалу історико-побутової хореографії. У системі поліхореографічного навчання, яке є одним із способів формування всебічно розвиненої особистості в умовах мистецької освіти, історико-побутовий танець є невід'ємним елементом, що сприяє формуванню низки компетенцій – як загальних, так і спеціальних хореографічних. Методика використання елементів історико-побутових танців у системі навчання в Народному художньому хореографічному колективі "Веселка" Васильківського міського Центру дитячої та юнацької творчості може бути використана в танцювальних колективах різного спрямування. Запропоновані теоретичні матеріали та словесно-графічні записи навчальних прикладів можуть стати в нагоді керівникам аматорських колективів, широкому колу фахівців мистецької галузі.

Полонез

Нашим сучасникам полонез відомий головним чином з оперно-балетних вистав, де він прикрашає сцени балів, свят, церемоніальних ходів. Як бальний танець полонез став широко відомим на початку XVIII століття. Його виконання не потребувало особливого напруження: на відміну від менуету й гавоту, рухи полонезу не потрібно було старанно розучувати й запам'ятовувати в їх строгій послідовності.

Основу полонезу складає ритмічний, плавний і м'який крок, що не змінюється, не дивлячись на химерність і складність композиційного малюнку. Витончений і легкий крок полонезу супроводжувався неглибоким і плавним присіданням на третій чверті кожного такту. У танець увходили також реверанси і поклони. У полонезі немає складних хореографічних прикрас, хитромудрих рухів і поз, але в той же час жоден танець не потребує такої строгості постави, гордовитості й зібраності, як полонез.

На перший погляд, у полонезі просто ходять, цей танець – не що інше, як звичайний хід, успадкований від променадів рицарських часів. Але полонез XVIII століття, як помітив Ф. Ліст, "зовсім не був банальною і безглуздою прогулянкою; він був дефіле, під час якого все товариство, так би мовити, набувало поважного вигляду, насолоджувалося своїм спогляданням, бачило себе таким прекрасним, таким знатним, таким пишним. Полонез був постійною виставкою блиску, слави, значення" [8]. Полонез якнайкраще личив для грандіозних, обставлених з незвичайною розкішшю балів XVIII століття. Ним відкривалися урочисті танцювальні вечори, придворні бали.

У придворних колах полонез виконувався строго за рангами. Святково одягнені, важливі гості проходили залом. Кавалери відносилися до своїх дам з особливою чемністю, галантно вказуючи напрям танцю. Під час ходи під урочисто-фанфарну музику гості показували себе, своє вбрання, світські манери і благородство. Під час танцю чоловіки часто молодецьки підкручували вуса, перекидали капелюх з однієї руки на іншу, подавали дамі то одну, то іншу руку. У полонезі могли брати участь усі запрошені, незалежно від віку.

Господар будинку танцював у першій парі з найбільш знатною і шанованою дамою. Перша пара задавала рухи, які повторювалися всією колоною. Тому малюнок полонезу цілком залежав від улаштувача балу. Він мав право створювати ходи за своїм бажанням. "Довгою змією, що відливає всіма кольорами, веселе товариство, ковзаючи паркетом, то витягувалося у всю довжину, то згорталося, граючи у своїх звиваннях всілякими кольорами: глухо дзвеніли золоті ланцюжки, шаблі, що волочилися підлогою, шаруділи важкі прекрасні шалі, вишиті перлами, сяючі алмазами, прикрашені бантами і стрічками. Здалека доносився веселий говір, подібний до шуму вод цього полум'яніючого потоку" [8].

Полонез, почавшись у парадному залі, міг продовжуватися в саду. Інколи перша пара відводила колону вглиб саду або до віддалених кімнат, куди майже не доносилися звуки музики. Гості рухалися, підкоряючись лише внутрішньому ритму. Тут рухи були жвавішими. Після повернення до залу, звідки починався хід, танець знову знаходив свій урочисто-церемоніальний характер.

Під час виконання полонезу існував звичай "відбиття дами". Будь-хто із гостей, який знаходився в залі і не брав участі в танці, схилившись перед дамою і ляскаючи в долоні, просив надати йому честь і пройтися з ним у полонезі. Зазвичай, зверталися до першої дами. Господар будинку зобов'язаний був поступитися своєю партнеркою, а сам перейти до іншої дами. Таким чином, варто було першій дамі поміняти кавалера, як вони мінялися у всіх дам.

"Кавалер, який ставав на чолі колони, прагнув перевершити свого попередника небувалими комбінаціями і фігурами, які він змусив робити... Він показував своє мистецтво, виправдовуючи узяті на себе роль, вигадував фігури тісні, складні, заплутані, проте виконував їх так точно і впевнено, що жива стрічка, на всі лади звиваючись, ніколи не розривалася на схрещеннях і не відбувалося жодного замішання і штотханини" [8].

Ф. Ліст дав дуже яскравий опис полонезу. Цей опис свідчить і про те, що "зараз досить важко вгадати первинний характер полонезу – цього споконвічно польського танцю – настільки він виродився за свідченням тих, хто спостерігав його виконання ще в початку XIX століття" [8].

Полонез бере свій початок від народного танцю, який називали у Польщі "ходзони". Із моменту виникнення він виконувався на весільних урочистостях, але потім, дещо змінившись, став улюбленим танцем й інших свят. Так, у деяких місцевостях його танцювали із хмілем, із подушкою, зі свічками, звідки він отримав назву "ходзони з хмілем", "ходзони з подушкою", "ходзони зі свічкою".

І на народних святах, і на гуляннях полонез був тим танцем, який починав веселощі. Нерідко молодь, зробивши декілька фігур полонезу, без відома музикантів прискорювала темп і швидко переходила до веселого й завзятого танцю, такого, як мазурка чи оберек. Оркестр у таких випадках слідував за танцюючими. Утомившись від швидких і складних рухів мазурки або оберека, молодь знову переходила до полонезу. Інколи ним закінчувалися веселощі. Таким чином, ходзони, чи народний полонез, обрамлювали групу танців. У кожній місцевості ходзони мали свої відмінні риси. Так, у Краківському воєводстві ходзони виконували дещо напруженим кроком, робили "голубці". Виконавці в парі не трималися за руки. Дуже часто парубок шаблею "розчищав" дорогу дівчині. На Куявах крок полонезу був м'якший, більш ковзким, а ритм виконання – повільнішим. Парубок і дівчина тримали за два кінці хустку, проходили під нею, дівчина брала її у вільну руку і плавно проводила повітрям. Під час виконання допускалися різні імпровізації. У Силезії ходзони танцювали повільно і строго. Тут вони були схожі на маршову ходу з ледве вловимими поклонами.

У всіх областях Польщі ходзони танцювали з приспіваними. Той, хто заспівав найкрасивіший куплет, отримував право вести танець. Його, у свою чергу, міг змінити через декілька фігур новий переможець.

Ходзони були улюбленим народним танцем. Його нескладну хореографію селяни всіляко прикрашали і розцвічували. Так, у XVII–XVIII століттях дівчата танцювали ходзони у вінках. Вони йшли одна за одною, потай поглядаючи на хлопців, які слідували за ними. Потім дівчата знімали вінки, дарували їх своїм коханим і лише після цього складали пари танцю. Хлопців і дівчат змінювали сімейні пари. Молодим людям у таких випадках не дозволялося танцювати із заміжньою жінкою або вдовою. До сьогодні в Польщі танцюють весільний полонез з кухлями пива або факелами.

З часом ходзони почала танцювати бідна шляхта, і лише в XVII столітті полонез перейшов до дворянської зали, до замків найбільших магнатів. Тут із полонезом знайомилися іноземні гості і розносили його славу всією Європою. Балетмейстери Парижу – міста, яке до XIX століття було законодавцем танцювальних мод, – переробили ходзони, пристосували до придворних урочистостей і надали йому назву – полонез, тобто польський. У XVIII столітті полонез став популярним у всій Європі. Польський народний танець ходзон все більше і більше втрачав свою простоту і робився танцем привілейованих класів.

Додаток Б

Вальс

Побутова хореографія кожної епохи має свої особливості. У XIX столітті збереглося багато танців минулих століть. У Франції продовжували виконувати менует, гавот, буре, бранлі, в Англії – жигу, у Росії – гавот, гротфатер, менует, французьку кадрили. Цей список можна збільшити, якщо орієнтуватися на початок століття, коли в багатьох країнах ще танцювали матредур, тампет, па-де-шаль, полонез, фанданго, алеманду. Проте багато з них виконувалось в іншому стилі й виглядали інакше. Манера виконання провідних танців сприяла тому, що старі композиції змінювалися і пристосовувалися до нових смаків.

XIX століття – століття масових бальних танців, ритмічно живих і природних. Провідне місце належить вальсу. Саме в цей час почалося його вдосконалення і справжня слава. Він визначив структуру і характер бальних танців, невимушену манеру виконання, засновану на вільному підпорядкуванні музичному ритму.

Відсутність складних фігур, які необхідно виконувати у строгій послідовності, простота рухів і поз, чарівність мелодій зробили вальс улюбленим танцем. Примітно, що з танців минулих епох у XIX столітті лишилися лише ті, у яких брала участь велика кількість пар. Поширення й популярність отримали не лише вальс у своїй основній формі, але також його чисельні варіанти й комбінації.

У багатьох країнах виконують вальс у два па; у Німеччині вважають за краще танцювати його особливий вигляд, що отримав назву "гопсер вальса". Популярності вальсу сприяє музика. Її пишуть композитори різних країн, створюючи справжні шедеври танцювальної музики. Усе більше й більше почали входити в життя суспільні бали. "На одному тижні масляної 1832 року відбулися 772 бали, на яких перебувало 200 000 чоловік – рівно половина тодішнього населення Відня".

Насамперед відвідували бали й маскаради. Вони чимось нагадували народні карнавали й гуляння на масляну. Маскаради на тижні масляної збирали величезні натовпи людей і проходили завжди бурхливо і святково. Тут не потрібно було дотримуватися суворих правил аристократичного етикету, шанобливо розкланюватися й робити реверанси.

Бали й маскаради влаштовувалися в парках і скверах, але найчастіше – у театрах і публічних залах; усе більше ставали схожі на народні гуляння з веселими атракціонами, іграми, жартівливими весіллями, забавами. Жінки з'являлись на бали-маскаради в химерних костюмах, незважаючи на моду й думку світу, але обов'язково з маскою, чоловіки – у вечірніх костюмах (фрак, циліндр, тростина), бо одягати маску їм не дозволялося. Барвисто і химерно вираджений карнавальний натовп, як влучно висловився один із сучасників, "нагадував царство фей, де можливі усілякі чудеса".

Справжні театральні свята-бали влаштовували художники. На них можна було не лише вдосталь потанцювати й повеселитися, але і стати глядачем дотепних карнавальних сцен і вистав. Розпис декорацій і костюмів робили самі художники, красуючись один перед одним вигадками й винахідливістю; при цьому фантастично-винахідливі декорації й костюми виготовлялися з обрізків, латочок і старих театральних декорацій. Багаті дами і кавалери красувалися в паперових убраннях, студенти, дрібні чиновники прикрашали пошарпані черевики бантами і пряжками. Старі ганчірки й відпрацьоване декораційне полотно використовували для різного екзотичного вбрання. Власник найдешевшого, але винахідливо зробленого костюма оголошувався королем балу. Невимушена, товариська атмосфера цих вечорів залучала до балу художників значну кількість людей.

Бали художників інколи отримували спеціальні назви. У таких випадках зовнішнє оформлення і порядок вечорів були підпорядковані певній темі. Особливо вдалим з них були маскаради: "Від кам'яного до паперового століття", "Відень у місячному сяйві". На театралізованих вечорах художників не лише жінки, але й чоловіки зобов'язані були з'являтися в масках і карнавальних костюмах.

Але найбільшою популярністю користувалися публічні бали. Так само, як і в XVIII столітті, вони відкривалися урочистим полонезом, але виконуваним живо і безпосередньо.

Основним танцем був вальс. Він виконувався майже на кожному великому балі. Для балу журналістів був вигаданий "фейлетон-вальс", для балу медиків – "пульс-полька".

Відвідувачі публічних балів хотіли першими чути мелодію нового вальсу й першими привітати композитора та його оркестр. Після закінчення до ніг композитора з усіх боків летіли маленькі букетики квітів.

Придворні бали відбувалися в парадних залах палаців. Святково виражені пари прогулювалися поважно, чекаючи запрошення до танців. Тут не було розваг, веселого

святкового говору, жартів. Знатні гості підлесливо вітали королівську сім'ю, манірно вклонялися один одному. Не лише поклони, але й туалети гостей повинні були задовольняти суворі вимоги придворного етикету.

Із танців допускалися лише полонез, вальс і кадрили. Назва і тривалість кожного вальсу встановлювалися заздалегідь. В антрактах між танцями лакеї, одягнені у придворні лівреї, розносили на срібних підносах напої і фрукти. В одному із залів на столах лежала безліч художньо оброблених бонбоньєрок із цукерками – чоловіки пригощали ними своїх дам.

У різних містах Європи почали організовуватися спеціальні танцювальні класи, де вчителі-професіонали навчали мистецтву бального танцю і створювали нові танцювальні форми. Відень – батьківщина вальсу, звідси цей танець звичайно пройшов всіма країнами.

Серед побутових танців, що мали вплив на класичний балет, першим варто назвати вальс: він сприяв збагаченню класичної лексики, образності й дохідливості пластичних композицій. Ритмічно жива і гнучка фактура вальсової музики, її емоційність допомогли створити танцювальні твори, де мова балетної класики представлена у всій повноті й багатогранності.

Поява вальсу змусила відмовитися від багатьох прийомів і правил, породжених французькою побутовою хореографією. Танець відповідав новим нормам суспільного життя і став таким, який сприйняли широкі верстви міського населення, а не лише вишукане придворне товариство. Швидко зростаюча популярність вальсу сприяла тому, що його стали оспівувати поети, про нього стали писати статті й дослідження.

Між танцмейстерами і теоретиками танцю не раз виникали суперечки про походження вальсу й танцювальні форми, що дали поштовх його розвитку. Ф. Клінгенбек у книзі "Безсмертний вальс", виданій у Відні в 1940 році, назвав вальс "істинно німецьким" танцем і вважав його батьківщиною Відень. Ф. Клінгенбек зазначав, що ритми вальсу зустрічалися у древніх народних пісеньках, звідки, ймовірно, потрапили до репертуару мінезінгерів. Серед них особливе місце належить мінезінгеру Нейтхарту фон Роєнталю, чиї танцювальні пісні любила молодь. Куплети, які вона розспівувала, відрізнялися живим ритмом, невимушеністю, і саме вони, на думку дослідника, згодом визначили характерні особливості віденського вальсу. Значну роль у становленні цього чудового танцю дослідник відводить також музикантові Марксу Августину – авторові простих пісеньок, що виконувалися в пивних і приміських кабачках. Серед них особливу популярність здобула пісня "Мій милий Августин". Під неї танцювався повільний дреєр – прямий попередник вальсу.

Якщо народне походження вальсу не викликає сумнівів, то встановлення його зв'язку з безпосередніми попередниками – справа досить важка. Тут одні називають вольту, інші – алеманду, треті – лендлер.

Прибічники походження вальсу від вольти посилялися на те, що вольта була першим закритим танцем, у якому утвердилися рухи, що нагадують вальсоподібні ковзання, хоча прибічники цієї теорії не заперечують того, що рухи вольти виконувалися грубувато і незграбно і не мали такого кантиленного характеру, як у вальсі. Принадно попередником вальсу вважати алеманду, тим більше що німецьке походження останньої не заперечується ніким.

Є й інші теорії, наприклад, про походження вальсу із алеманди. Попавши з Ельзаса до Франції, алеманда зазнала еволюції: спочатку її танцювали як спокійний хоровод, який поступово став парним танцем, що виконується граціозно, без особливих ритмічних підкреслень. У легких похитуваннях корпусу і плавних ковзаннях алеманди бачили схожість із сучасним вальсом. Алеманду танцювало міське населення, і цим, безперечно, готувало ґрунт для появи вальсу.

Безпосереднім попередником вальсу вважають лендлер, селянський танець, що виник в альпійських областях Австрії. Для лендлера типовими є ковзальний крок і повороти в

середньому темпі. У ньому, як і в алеманді, істотне значення має закриті положення рук. Рухи танцю широкі, вільні, виконавці могли бути повернені спиною один до одного.

Музика лендлера писалася в двохколінній формі. Кожне коліно містило в собі вісім тактів. Нерідко виконання лендлера йшло під спів або супроводжувалося сільським оркестром, що складався із скрипки, контрабасу, кларнету, цитри. У XIX столітті лендлер проник у місто, де незабаром поширився. Але лендлер, як і будь-який народний танець, мав багато різновидів і варіантів. Окремі дослідники вважають попередником вальсу чеський народний танець "Сусідка". Крім того, окремі автори називають безпосередніми попередниками вальсу такі парні обертальні танці, як дреєр, шляпфер, лангаус.

Слово "вальс" увійшло до вживання з середини XVIII століття, у більш древніх документах зустрічається "weller", "welzen", "walzen", що означає – крутитися, ковзати.

Проникнення вальсу в бальні зали відбувалося поступово. Довгий час не лише вальс, але і прості сільські обертальні танці піддавалися гонінню церквою і представниками влади. У близькості танцюючих, у з'єднанні рук бачили аморальність. Ось чому в деяких місцях Німеччини обертальні танці дозволялись лише на весіллях. У публічних місцях, де вони виконувались, був присутній спеціальний представник влади. За щонайменшого порушення правил він міг зупинити оркестр і припинити веселощі. У низці місць за введення обертальних рухів до інших танців на чоловіка накладався грошовий штраф. Так, в одному з міст Німеччини в 1572 році спеціальним службовцям дозволялося штрафувати і навіть ув'язнювати тих, хто буде в танці надмірно крутити жінку або дівчину. У Баварії до другої половини XVIII століття існувала заборона на обертальні танці.

Але, не дивлячись ні на які заборони, народ наполегливо продовжував виконувати ці танці. Широкої популярності вальсу сприяла музика. Первинно це були прості жартівливі пісеньки й куплети, потім мелодії, що виконуються все більш і більш досконалим оркестром. Ці мелодії канонізували рухи до ритмів вальсу...

Історія вальсу, його еволюція схожі на історію багатьох танців, що виникли в народі. У становленні й розвитку вальсу величезну роль зіграли нові громадські порядки й норми поведінки, затверджені французькою буржуазною революцією. Міцно увійшли до життя суспільства танцювальні вечори й бали, карнавали, гуляння, масляні й новорічні свята, що влаштовувались у суспільних місцях наприкінці XVIII і в XIX століть і сприяли тому, що вальс став улюбленим танцем найширших верств населення різних країн. Але, мабуть, ніщо так не удосконалювало і не пропагувало вальс, як музика. Десятки знаменитих композиторів різних країн захопилися вальсом, вводячи цю форму у свої твори. Всесвітньо відомі вальсові мелодії Моцарта, "Запрошення до танцю" Вебера, душевні вальси Шуберта, витончені, граціозні вальси Шопена, широкі за своїм симфонічним розвитком вальси Глінки, Чайковського, Глазунова.

Доля бального вальсу пов'язана з іменами Лайнера і Штрауса. Останній обессмертив вальс, зробивши його королем танців, і сам став королем вальсів. До його віденського оркестру свого часу були прикуті погляди музикантів, артистів, художників, письменників всього світу. Завдяки Штраусу Відень увійшов до історії як місто, де розквіт вальс, де Йоганн Штраус створив свої безсмертні творіння.

Музика Штрауса ушляхетнювала й удосконалювала хореографію вальсу. Вона сприяла тому, що танець цей став виконуватися більш граціозно, гарно і трепетніше...

Велике значення вальсу як сценічної танцювальної форми в опері, балеті, опереті. Зближення вальсу з театром сприяло розвитку класичної хореографії. Уперше на сцені балетного театру вальс з'явився в балеті "Дансоманія", поставленому на сцені Паризької Великої опери в 1800 році.

Особливо велике значення вальсу в романтичних балетах Адана, Деліба, Чайковського, Глазунова. Що стали класичними. Композиції Льва Іванова в "Лебединому озері", Коралі і

Перо в "Жізелі" побудовані на вальсоподібній формі. Вальсова форма багато в чому сприяла популяризації класичного балету.

Своєрідним різновидом вальсу був алеман, який по-іншому називають "вальс утрюх". Він виконується кавалером і двома дамами. Рухи його складаються з легких глісувальних кроків *pas marche*, *chasse* вперед і *pas de bourree*.

Додаток В

Мазурка

У Польщі, на батьківщині мазурки, її називають "мазур". Цей стрімкий і динамічний танець виник в Мазовії, і незабаром вальсоподібні ковзання стали найпоширенішим національним танцем. За тривале існування мазур зазнав складної еволюції. Первинні форми його невідомі. Більшість фахівців із польської хореографії вважають, що різні кроки і фігури мазура запозичувалися зі вступу до "обереку" – пробігу парами довкола хати або довкола святково прибраного столу. Композиція мазура, характер кроків і фігур ускладнювалися поступово. Їх збагачував і удосконалював народ; надалі обробкою і популяризацією мазура займалися викладачі і артисти.

Мазур, відомий сьогодні, має дуже мало загального із зовні ефектною і бравурною шляхетською мазуркою. Рухи і фігури народного мазура контрастні й різноманітні. Тут зустрічаємося із спокійним положенням танцюючих, стрибками, плавними ковзальними кроками, легкими пристукуваннями, ритмічним і м'яким бігом, "кшесанами", "голубцями", "висіканням іскор шпорами", витонченим узором рухів рук.

Бальна мазурка запозичувала фігури, ритм і виконавський стиль у шляхетної мазурки. У ній рухи більш плавні, немає підкреслено стрибаючих кроків, вона позбавлена безпосередності, яка так полонить у народному мазурі, рухам властиве аристократичне позування. Недаремно вона стала найбажанішим танцем польських балів.

"Виключно гарне видовище – польський бал, коли після загального кола і дефіле всіх танцюючих увагу залу (без перешкоди інших пар, які в інших місцях Європи стикаються і заважають один одному) приковує одна красива пара, що вилітає на середину. Яке багатство рухів у цього танцю! Виступаючи спочатку вперед з якоюсь боязкою нерішучістю, дама погойдується, як птиця перед польотом; ковзаючи довго однією ногою, вона ніби ковзаняр ріже дзеркало паркету; потім із жвавістю дитяти, як на крилах, раптом спрямовується вперед плавними рухами *pas de basque*. Очі її розширюються, і, подібно до богині полювання, із піднятою головою і грудьми, що здіймаються, вона еластичними рухами розтинає повітря, точно тура хвилі, ніби граючи простором. І ось вона знов кокетливо ковзає, помічає глядачів, шле декілька посмішок, декілька слів обранцям, протягує прекрасні руки кавалерові, і знов вони разом мчать із казковою прудкістю з одного кінця залу до іншого. Вона ковзає, біжить, летить; втома фарбує її щоки, запалює погляд, хилить стан, уповільнює кроки; нарешті, у знеможі, задихаючись, вона потрапляє на руки свого кавалера, який підхоплює її сильною рукою і піднімає на мить у повітря, перш ніж закінчити з нею цей танець, що п'янить.

Кавалер, який отримав згоду дами танцювати з ним, гордиться цим, як завоюванням, а суперникам своїм представляє милуватися нею, перш ніж залучити її до себе в цих коротких вихрових обіймах: на його обличчі – вираження гордості переможця, фарба пихатості на обличчі в тієї, чия краса завоювала йому тріумф. Рухи кавалера стають рішучими, точно кидають виклик; на хвилину він покидає свою даму, ніби збожеволівши від радості, і услід за тим в пристрасному нетерпінні знов з'єднується з нею. Багаточисельні хитромудрі фігури різноманітять цей тріумфальний біг, який іншу Атланту робить прекраснішою, ніж увидалося Овідію. Інколи виступають одночасно дві пари: трохи згодом кавалери міняють дам; підлітає третій танцюрист і, ляскаючи в долоні, одну з них викрадає у її партнера, ніби шалено захоплений її чарівною красою і чарівливістю її незрівнянної грації. Коли така

наполегливість висловлюється відносно однієї із цариць свята, найблисучіші молоді люди навперебій домагаються честі запропонувати їй руку".

Після закінчення мазурки кавалер стає перед дамою на коліно, цілує поділ її плаття, дякує за честь і задоволення.

У мазурці провідна роль належить кавалерові, він вибирає фігури, рухи, міняє темп. Дама повинна вміти легко летіти залом, схоплювати рухи й переходи, пропонувані кавалером.

Мазурка потребує значного тренування, уміння гарно поєднувати різні па і фігури. Вона мало доступна широкому колу любителів бальних танців, оскільки передбачає спеціального навчання.

У XIX столітті мазурка виконувалася на балах усіх країн. І хоча вона мала строго встановлені фігури і рухи, кожен міг їх варіювати за власним бажанням. Виконавцям надавалася велика свобода, особливо кавалерові.

Як і в котильйоні, виконавці розташовувались широким колом або півколом. Число пар, як і танцювальних фігур, було необмеженим. Із кавалерів, обізнаних з па мазурки, вибирався розпорядник. Він встановлював порядок фігур, йому мали підкорятися всі виконавці. Кількість фігур не була дуже великою, аби не втомити виконавців і гостей. Кожен кавалер заздалегідь запрошував даму.

Про початок танцю оркестр оповіщав особливим сигналом і потім програвав вісім або шістнадцять тактів мазурки. Танець починався променадом – рухом танцюючих колом зали. Виконавці ніби показували себе гостям: граціозно рухалися дами, гордо, із військовою виправкою йшли поруч кавалери. Під час променаду дами виконували легкий крок (*pas sougu*), кавалери – парадне па (*pas gala*).

Додаток Г

Полька

Полька – національний чеський танець. Батьківщина його – Богемія.

Перші згадки про польку як про бальний танець відносяться до 1825 року. Із Богемії полька потрапила до Відня, а потім – до Парижу. Відомий танцмейстер Целаріус увів її до танцювальних салонів. "Не всякому танцю випадала честь викликати таку сенсацію і змусити про себе стільки говорити, писати, друкувати і фантазувати мало не на всій земній кулі, як це сталося в 1844 році з полькою", – зазначив А. Цорн.

Повсюдний успіх польки пояснюється тим, що вона, як і вальс, має живий ритм, складається з нехитрих обертальних рухів. Аристократичне товариство не відразу визнало польку: на привілейованих вечорах вона з'явилася вже ставши дуже популярним танцем.

Спочатку полька мала багато парних фігур: кавалер міг танцювати в парі з дамою, тримаючи її то однією, то двома руками, він віддалявся від дами і знову наближався до неї.

Список використаних джерел

1. Васильева-Рождественская М.В. Историко-бытовой танец : учеб. пособие / М. В. Васильева-Рождественская. – М. : Искусство, 1987. – 382 с.
2. Дени Г. Все танцы / сокращенный пер. с фр. Г. Богдановой, В. Ивченко / Ги Дени, Люк Дассвиль. – К. : Музична Україна, 1987. – 336 с.
3. Зайцева Ю.В. Понятие "исторический танец" в философском и практическом аспектах восприятия / Ю. В. Зайцева // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2010. – Т. 12. – № 5. – С. 240–244.
4. Єфанова С.О. Бальні танці класичної спадщини, їх місце у сучасному дозвіллі / С. О. Єфанова // Театральне і хореографічне мистецтво України в контексті світових соціокультурних процесів : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, (м. Київ, 22–23 квітня 2004 року). – К., 2004. – С. 26–28.

5. Ивановский Н.П. Бальный танец XVI–XIX вв. / Н. Ивановский. – Л. ; М. : Искусство, 1948. – 215 с.
6. Историко-бытовой танец : методическое пособия [для студентов и преподавателей хореографии ССУЗов и ВУЗов искусств и культуры] / сост. И.И. Борисова, Н.И. Саняхова. – Якутск : АГИИК, 2010. – 56 с.
7. Касьянова О.В. У витоків бальної хореографії : аналіз передумов становлення як форми дозвілєвої діяльності / О. В. Касьянова // Вісник КНУКіМ : зб. наук. пр. – К., 2005. – Вип. 12. – С. 42–50. – (Серія "Мистецтвознавство").
8. Колесникова А.Н. Бал в России : XVIII – начало XX века / А. В. Колесникова. – М. : Азбука-классика, 2005. – 304 с.
9. Кветная О.В. Историко-бытовой танец в репертуаре хореографических коллективов : учеб.-метод. пособие / О. В. Кветная. – М. : ЗНУИ, 1981. – 76 с.
10. Пасютинская В. М. Исторические и современные бальные танцы / В. М. Пасютинская // Пасютинская В. М. Путешествие в мир танца. – С.-Пб. : Алетейя, 2011. – С. 266–284.
11. Програми для позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів : художньо-естетичний напрям / [В. В. Артюх, І. А. Білай та ін.]. – К., 2012. – 154 с.
12. Северцева М.О. Педагогические проблемы развития традиций преподавания историко-бытового танца в системе хореографического образования / М. О. Северцева // Вестник МГОУ. – 2012. – № 2. – (Серия "Педагогика"). – С. 108–114.
13. Сердюк Т.І. Историко-побутовий танець у системі фахової підготовки майбутніх учителів хореографії [Електронний ресурс] / Т.І. Сердюк // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. – 2011. – № 2. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpbdpu/Ped/2011_2/Serdu.pdf.
14. Танец и методика его преподавания : историко-бытовой танец и методика его преподавания [Электронный ресурс] : рабочая программа учебной дисциплины по направлению подготовки 071500 "Народная художественная культура", профиль подготовки "Руководство хореографическим любительским коллективом", квалификация выпускника – бакалавр, форма обучения – очная, заочная [Электронный ресурс] / сост. Т. Б. Кузовникова] – Барнаул : Изд-во Алт. гос. акад. культуры и искусств, 2014. – 33 с.
15. Шульгина А.Н. Бальные танцы с конца XIX века до наших дней / А.Н. Шульгина. – М. : Российский университет театрального искусства – ГИТИС, 2012. – 303 с.

2.5. Творчий виховний проект "Україна – це ми!"

Плоткіна Тетяна Миколаївна,

методист, керівник гуртка Васильківського

міського центру дитячої та юнацької творчості

Актуальність проекту. У сучасності виховні цілі, завдання і способи їх реалізації повинні забезпечувати розв'язання проблем виховання й розвитку патріотизму дітей дошкільного віку. Концепція дошкільного виховання в Україні (1993), утвердивши історичний підхід до патріотичного виховання дітей дошкільного віку, актуалізує його народознавчі, українознавчі та краєзнавчі напрями.

Поняття "патріотизм" (грец. *patris* – батьківщина) означає любов до Батьківщини, відданість їй і своєму народу. Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності, віддати життя за її свободу й незалежність, людина не може бути громадянином. Як синтетична якість патріотизм

охоплює емоційно-моральне, дієве ставлення до себе та інших людей, до рідної землі, своєї нації, матеріальних і духовних надбань суспільства.

Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним із ними. Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки вони значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання.

Основними *напрямами патріотичного виховання* є:

- формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід;
- краєзнавство;
- ознайомлення з явищами суспільного життя;
- формування знань про історію держави, державні символи;
- ознайомлення із традиціями й культурою свого народу;
- формування знань про людство.

Усе починається з дитинства, яке часто називають "золотою", щасливим періодом у житті людини. Але це ще й дуже відповідальний час, із яким пов'язано багато проблем – як самої маленької людини, так і дорослих, які займаються її вихованням. Тож педагог повинен дати малятам уявлення про все, що їх оточує, допомогти кожній дитині сформувати своє особисте бачення світу, власну "картину світу". Формування почуття любові до Батьківщини починається від першого усвідомлення дитиною ніжної ласки матері, чарівної заспокійливої колискової, краси природи рідного краю, навколишнього середовища. Патріотизм, як і всі інші високі громадянські почуття, народжується в пізнанні. Збагачуючи знання дітей про Вітчизну, культуру народу, традиції, народну творчість, водночас виховуємо патріотичні почуття, закріплюючи їх у практичній позитивно-емоційній діяльності. Емоційний фактор відіграє важливу роль у патріотичному розвитку дітей. Емоційна сфера формується генетично рано й потужно впливає на життя та діяльність дитини. Діти переймають з оточення все: і добре, і зле, прекрасне й бридке. Саме тому й потрібно, щоб вони бачили довкола себе якомога більше добра і краси.

Мета проекту – формування патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку засобами українознавства (на основі інтегрованих знань про людину і світ).

Завдання проекту:

- закріплювати та збагачувати уявлення дитини про близьке й віддалене соціальне середовище: сім'ю, родину, рід, дитячий садок, школу, місто, село, країну;
- формувати розуміння понять "рідні", "близькі", "знайомі", "чужі люди";
- розширювати й уточнювати уявлення про культуру взаємин із різними категоріями людей;
- розвивати відчуття належності до місця народження і проживання (малої батьківщини – селища, міста, мікрорайону);
- збагачувати уявлення про рідну країну, її столицю, державні символи (Герб, Гімн, Прапор);
- виховувати громадянські почуття та інтерес до подій у країні;
- вчити любити й шанувати сімейні свята, дотриматися і зміцнювати сімейні традиції, шанувати пам'ять роду, залучати до активної участі в сімейних святах;
- закріплювати та уточнювати уявлення дитини про найбільш доступні та необхідні для розвитку її соціального досвіду види праці дорослих; прищеплювати інтерес до різних професій дорослих;

– формувати уявлення про інші нації та народи (2-3 країни); навчати прихильно ставитися до людей інших національностей, підтримувати інтерес до інших країн, народів, культур; виховувати миролюбність, толерантність.

Ці завдання вирішуються у всіх видах дитячої діяльності: на заняттях, в іграх, на екскурсіях, – оскільки виховують у дитини не тільки патріотичні почуття, але й формують її взаємини з дорослими й однолітками.

Учасники проекту: педагоги, вихованці старшого дошкільного віку студії розвитку дитини "Малюк", батьківська громадськість.

Термін реалізації: жовтень – серпень поточного року.

Етапи реалізації:

I етап – "Україна починається з кожного з нас";

II етап – "Україна – це моя сім'я, моя родина";

III етап – "Живи українська мова, мова колискова";

IV етап – "Україна – це мій Малючок, моє місто";

V етап – "Весняні хліборобські свята українців";

VI етап – "Ми – громадяни України: державна атрибутика і святині".

План реалізації проекту:

Тематичний зміст виховних занять	Підсумкові заняття
I етап "Україна починається з кожного з нас" (жовтень – листопад)	
"Я – хлопчик, я – дівчинка"; "Ми – дітки: малюки і дошкільнята"; "Ми живемо у чудовому краю – нашій рідній землі"; "Осінь – пора збору урожаю, вінець хліборобського року"	Свято для дітей старшого дошкільного віку та батьків "Осені фарби чарівні" (додаток 1); Театралізація казки "Ходить гарбуз по городу". Навчально-виховні заходи Виставка дитячих робіт із природного матеріалу (зібраного на прогулянці з батьками в парку, лісі чи полі); Виставка рослинних композицій (виготовлених дітьми й педагогами)
II етап "Україна – це моя сім'я, моя родина" (грудень – січень)	
"Мої матуся, татусь, братик, сестричка"; "Мої бабуся, дідусь, тітка, дядько, двоюрідні родичі"; "Народні традиції та звичаї різдвяного циклу"	Святковий ранок для дітей старшого дошкільного віку "Святий Миколай, до нас на свято завітай!" (19 грудня). Навчально-виховні заходи Виставка дитячих робіт "Дарунки Святому Миколаю" (оригамі, вироби з солоного тіста, аплікації, святкові листівки); Конкурсно-розважальна програма для дітей старшого дошкільного віку та батьків "Новорічні пригоди казкових героїв"; Театралізація обрядового свята для дітей старшого дошкільного віку "Різдвяна Коляда"; Виставка робіт "Різдво і Новий рік в Україні" (різдвяні їжачки, павучки, оберегові букети для різдвяного столу та рідної оселі, батькам (родичам), які присутні на святі)

III етап "Живи українська мова, мова колискова" (лютий – березень)	
"Рідна мова"; "Державна мова"; "Українські видатні діячі" (визначні люди, письменники, учені, які доклали свій талант і знання для розвитку української державної мови)	Літературно-музичне заняття для дітей старшого дошкільного віку та батьківської громадськості "Святе слово благословенної землі" (додаток 2) (21 лютого, до Дня української державної мови); "Садок вишневий коло хати" – конкурс читців віршів Т.Г. Шевченка. Навчально-виховні заходи Виставка дитячих малюнків за мотивами віршів Т.Г. Шевченка
IV етап "Україна – це мій Малючок, моє місто" (березень – квітень)	
"Мій Малючок – маленький світ моєї рідної України"; "Моє місто Васильків – це моя Україна"; "Мої друзі – громадяни України (діти інших національностей, які народжені й живуть в Україні)"; "Повернення до рідних гнізд перелітних птахів"; "Писанкарство в Україні"	Виховний захід "Пташиний вернісаж" для дітей старшого дошкільного віку; "Великодня писанка" – майстер-клас із виготовлення писанки для старших дошкільників (додаток 3). Навчально-виховні заходи Екскурсія рідним містом; Екскурсія до Краєзнавчого музею міста Василькова; Екскурсія до Музею декоративно-ужиткового мистецтва ВМ ЦДЮТ; Виставка дитячих робіт "Українська писанка" (розмальовки писанок на папері, виготовлення аплікацій, виготовлення писанок-крапанок)
V етап "Весняні хліборобські свята українців" (травень – червень)	
"Обряди пробудження землі від зимового сну"; "Дитячі весняні народні ігри, забави, пісні та віншування"; "Повага до Матерів"	Свято для дітей старшого дошкільного віку "Мамо рідна, нехай святиться ім'я твоє" (перший тиждень травня). Навчальні-виховні заходи Виставка дитячих малюнків "Моя матуся"; Ввиставка і вручення подарунків для матусь (листівки, виготовлені руками дітей)
VI етап "Ми – громадяни України: державна атрибутика і святині" (червень – серпень)	
"Народні символи і обереги України"; "Державні символи і святині України"; "Державні свята України" (День Конституції, День Незалежності); "Права і обов'язки української дитини – громадянина України"	Флеш-моб "Ми – діти України" (1 червня (до Дня захисту дітей)). Навчально-виховні заходи: Виставки дитячих робіт: "Я, моя сім'я, родина, друзі – народ України", "Державний прапор і герб – гордість народу України"

Очікувані результати.

Сутність проекту полягає в тому, що засвоєння знань дітьми та їх застосування у практичній діяльності здійснювалися на основі інтеграції (об'єднання) усіх ланок

розвивального навчання та виховання, після закінчення якого було визначено, що робота педагогічного колективу студії розвитку дитини "Малюк" сприяла розкриттю індивідуальних творчих можливостей кожної дитини, її самореалізації. Дошкільнята стали більш допитливими, упевненими у собі, стали більш свідомо ставитись до моральних норм поведінки й шанувати до українські традиції.

Після впровадження проекту діти

знають:

- поняття: рідні, близькі, знайомі, чужі; молодші, однолітки, старші, дорослі, старі; розуміють взаємозалежність між окремою людиною та її близьким і далеким соціальним довкіллям
- назву міста, країни та столиці;
- державні символи (Герб, Гімн, Прапор);
- обрядові свята;
- інші нації та народи, назви інших країн.

уміють:

- розрізняти соціальні середовища (сім'я, родина, рід, дошкільний навчальний заклад, школа, місто, село, країна);
- правильно вибудовувати взаємини з різними категоріями людей;
- дотримуватися сімейних традицій, брати активну участь у їх підготовці,
- прихильно ставитися до людей інших національностей, проявляти миролюбність, толерантність.

Отже, пам'ятаючи, що потреба сьогодення – установлення розірваних зв'язків із минулим, повернення втрачених народних традицій, відновлення духовності, педагогам, які працюють із дошкільниками, потрібно поглиблювати інтерес дітей до народних традицій, формувати патріотичні почуття, залучаючи їх до джерел народної творчості.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) // Дошкільне виховання. – 2012. – № 7. – С. 4–19.
2. Богуш А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посібн. / А.М. Богуш, Н.В. Лисенко. – К. : Вища школа, 2002. – 407 с.
3. Діденко Н. Методика використання народної творчості як умова виховання патріотичних почуттів старших дошкільників [Електронний ресурс] / Н. Діденко. – Режим доступу : <http://www.ird.npu.edu.ua/>.
4. Квасниця І.Ю. Великий світ маленької дитини : навчально-методичний комплекс [Електронний ресурс] / І.Ю.Квасниця, А.В.Квасниця – Режим доступу : <http://www.spadshina.com/>.
5. Лозинська Є.Ф. Українське народознавство дітям дошкільного віку : метод. посібн. [для дошк. закл.] / Є.Ф. Лозинська. – Львів : Оріяна Нова, 2008. – 208 с.
6. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку "Впевнений старт" / [Андрієтти О., Голубович О., Долинна О., Дяченко Т. та інші]. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 30 с.
7. Процько Т.М. Навчально-виховний проект з громадянського виховання учнів "Від А від Я" [Електронний ресурс] / – Режим доступу : file:///C:/Users/User/Documents/Otros_2013_2_24.pdf.

2.6. Сценарій виховної справи "Осені фарби чарівні" (для вихованців старшого дошкільного віку)

Плоткіна Тетяна Миколаївна,
методист, керівник гуртка Васильківського
міського центру дитячої та юнацької творчості

Мета: розширити уявлення дітей про осінню пору, збагатити знання прикметами, загадками та прислів'ями про осінь; розвивати пізнавальні інтереси, цікавість до природи; виховувати любов і бережне ставлення до навколишнього світу.

Наочне оформлення: актова зала прикрашена осіннім листям, малюнками дітей осінньої тематики.

Музичне оформлення: пісня "Осінь", сл. і муз. Н. Вересокіної; танок "Краплинки", муз. В. Коваленко-Степачева; хоровод "Збирай урожай", сл. Т. Волгіна, муз. А. Філіпенка; пісня-танок "Осінні листочки", сл. і муз. Н. Вересокіної.

Обладнання: листячко, осінні квіти, жолуді, каштани, муляжі та малюнки овочів, наголовники для дійових осіб; деревця, пеньочки, кошечки.

Хід виховної справи

Дійові особи:

Дорослі – ведуча.

Діти – Осінь, Гарбуз, Квасоля, Огірок, Помідор, Морква, Редис, Буряк, Капуста, Кавун, Соняшник, Лікар.

Ведуча: Подивись яка краса. Де ти, Осінь, чарівна?

Осінь: Ось я за сосною, всюди листя в'яне,
Хто я? Це за мною йдуть густі тумани,
Ранками імлиста, вдень як позолота,
Обриваю листя – це моя робота,
Рада осінь вас стрічати, лісовими дарунками пригощати.
Я давно на вас чекаю і зі звірятами виглядаю.

Діти виконують пісню "Осінь".

1-а дитина Літечко згасає, тужить горобина,
Чути, як гукає осінь журавлину,
Лісова дорога ні сумна, ні рада,
Жовтий лист під ноги тихо, тихо пада.

2-а дитина Гомонять про щось діброви,
Сходить сонце на ріці,
Я несу листки кленові
Як червоні прапорці.

3-а дитина Ронить листя жовтий сад,
Дощ іде три дні підряд,
І не чути у саду
Солов'їну скрипочку.

4-а дитина Замовкли зозуль голоси,
Дощі накрапають похмурі,
Дерева, позбувшись краси,
Стоять у осінній зажурі.

5-а дитина Листячко дубове, листячко кленове,
Жовкне і спадає тихо із гілок.

- 6-а дитина** Вітер позіхає, в купу їх згортає
Попід хату та на поріжок.
Айстри похилились,
Ніби потомились,
Сонечка немає, спатоньки пора,
А квасольки в'ялі до землі припали,
Наче під листочком вогник догора.
- 7-а дитина** Довго дощ калюжі міряв,
Помарнів осінній день,
Одягнувши плащик сірий,
Не співає шпак пісень.
- 8-а дитина** Відлітай, шпачок, у вирій,
За шпаківню не журись,
Поживеш там на квартирі,
А навесні в сад вернись.
- 9-а дитина** Не пустою прийшла до нас осінь,
В неї повно достатку в мішку,
Покосили вже гречку та просо,
І отави в стогах на лужку.
- 10-а дитина** Прийшла пора збирання урожаю,
Тому й погоду осінь нам тримає,
Аби устигли хлібороби славні
Із щедрих нив у цей погожий час
Позвозити весь урожай в комори –
Нехай собі лежить там про запас.

Діти виконують танок "Краплинки".

Ведуча: А тепер завітаємо на город і подивимось, що там поробляють гарбузові родичі.
Давайте згадаємо, які ми овочі знаємо:

1. Що то за голова, що лиш зуби й борода?
(Часник)
2. Печуть мене, смажать і варять, їдять мене і дуже хвалять.
(Картопля)
3. Сидить Марушка в семи козушках. Хто її роздягає, той сльози проливає.
(Цибуля)
4. В полі хороше мені зеленіти навесні.
Чим же я – не молодець? Маю диво-корінець,
Все про нього дбаю, цукор відкладаю.
(Буряк)
5. Без рук, без ніг, а в'ється, як батіг.
(Квасоля)
6. Хто голівочку свою влітку покриває?
І по двадцять хустин на голівці має?
(Капуста)
7. На городі в нас грядки, на грядках – рясні листки:
Там зростають малюки, зелененькі ...
(Огірки)
8. На городі виріс дужий, круглий, жовтий і байдужий
До червоних помідорів, до капусти і квасолі.
Хто цей гордий карапуз? Здогадалися?...
(Гарбуз)

(Виходить Гарбуз)

- Гарбуз:** Здрастуй, Осінь чарівна! По городу я пройшов та нікого не знайшов, хоч і живі і здорові всі родичі гарбузові, помідори й огірки поховались у банки, а картопля у підвал влізла зимувати. Тож натовлений город буде спочивати.
- Ведуча:** Подивись гарбуз, твої родичі і не збираються спочивати. Ось вони всі зібрались.
- Осінь:** Одного разу на городі розмовляли овочі.
Й суперечку зав'язали гарбузові родичі.
Сперечались як могли, аж за боки брались,
Хто із них смачніший, хто найкорисніший
Визначить старались.
- Квасоля:** Хто не знає, друзі, я найкорисніша.
Я біленька, запашна і в борщі така смачна.
- Осінь:** Тут образу не стерпів червоний буряк.
- Буряк:** Ну, а борщ без буряка вам зварити як?
Буряк треба до борщу, і до венігрету,
Я найкращий з овочів, скажу по секрету.
- Ведуча:** Але тут капуста втрутилася.
- Капуста:** Головата я, сріблиста, сорочок наділа триста.
І тому я найсмачніша, для дітей найкорисніша,
А свого качанчика подарую зайчику.
- Огірок:** Я овальний і довгенький, дуже гарний, зелененький,
Помідору рідний брат, дуже добрий на салат.
Літом свіжий та зелений, взимку добрий я солоний,
Вмію я водить танок, бо найкращий огірок.
Діти виконують хоровод "Збирай урожай".
- Помідор:** Я красивий і кругленький,
Маю боки червоненькі,
І, звичайно, найсмачніший,
Для дітей найприємніший.
З мене сік томатний п'ють,
І до страви додають.
Найповажніший сеньйор,
А зовусь я Помідор.
- Редиска:** Я редиска червоненька, у салаті ще й смачненька,
На городі мене рвуть і до столу подають,
Я хвалитися не можу, мене знає з діток кожен.
- Морква:** А я – пані морковиця, гарбузова сестриця,
В земляній сиджу коморі, а коса моя – на дворі,
Маю щедрі вітаміни для дорослих і дітей,
Пригощу морквяним соком дорогих своїх гостей.
- Кавун:** Я зелений і смугастий, і як м'ячик я бокастий,
Дуже, друзі, запашний, хоч пузатий, та смачний.
Спробуйте мене розріжте, і червону м'якоть їжте,
Найтовстіший я товстун, називаюся кавун.
- Соняшник:** Я найвищий серед вас, вистачить сваритися,
Хто найголовніший – добре подивіться,
В золотій стою короні, я, соняшник, як цар на троні.
(Стукіт у двері)
- Осінь:** Хто це там гримить?

Лікар: Лікар Айболить.
Осінь: Швидше двері відчиняйте, гостя любого пускайте.
Лікар: Добрий день, любі друзі, суперечку чую в окрузі.
 Досить, не сваріться, зі мною поділіться.
Осінь: Добрий лікар, розкажіть і усіх нас розсудить.
 Хто із нас є найсмачніший, хто із нас найкорисніший,
 Для дітей найприємніший, а хто у хворобі буде нам в потребі?
Лікар: В кожному овочі є свій неповторний смак.
 Визначить, хто головний, не берусь ніяк.
 Щоб здоровим і сильним стати,
 Треба овочі всі знати і без винятку всі любити і вживати,
 Овочі корисні – всі знають, і дорослі, і малі.
Ведуча: Звичайно, всі овочі дуже корисні, смачні і однаково потрібні для вашого організму, пам'ятайте про це завжди.
Осінь: Дякуємо вам за добру гостину. Нам час іти в дорогу, бо ще роботи багато в мене і у моїх місяців. Дякую щиро.
Ведуча: Ставайте всі у хоровод, потанцюємо разом та й проведемо нашу Осінь додому.
 На всіх нас ще робота чекає, тому казка довгою не буває.
Діти виконують пісню-танок "Осінні листочки".

Список використаних джерел

1. Савченко Л.В. Свята в дошкільному навчальному закладі. Шостий рік життя. – Харків : Основа, 2007. – 128 с.
2. Вірші про осінь [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://doshkolenok.kiev.ua/>.

2.7. Сценарій виховної справи "Святе слово благословенної землі" (для вихованців старшого дошкільного віку)

Плоткіна Тетяна Миколаївна,
 методист, керівник гуртка Васильківського
 міського центру дитячої та юнацької творчості

Мета: розширити й поглибити знання дітей про красу і силу української мови; продовжувати формувати уявлення про те, що кожна дитина має право розмовляти своєю рідною мовою, мовою свого народу і має право вибору вивчати другу мову; виховувати почуття гордості за свою співучу, чудову українську мову, багату на прислів'я, приказки, казки, загадки, любов до художнього слова, до рідної мови.

Наочне оформлення: хореографічна зала прикрашена ілюстраціями з українських казок, зображенням герба, прапора України, назвами зупинок "Наша мова – солов'їна", "Пісенна", "Ігрова", "Казкова", "Танцювальна", "Логічна".

Музичне оформлення: "Українська мелодія", муз. І. Берковича; "Українська мова", муз. Ю. Михайленко, сл. Ю. Косицької; "Подоряночка", укр. нар. гра; "Український танець", укр. нар. мелодія.

Обладнання: вишивані рушники, хліб, калина, іграшка "Сердечко", кросворд "Мова".

Хід виховної справи

Ведуча: Шановні батьки, діти, гості, запрошуємо вас до нашої господи на хліб та

сіль, на слово шире, на бесіду мудру, на свято української мови.

(Під музику "Українська мелодія" заходять діти в українських костюмах)

Ведуча: Діти, давайте пограємо у гру "Побажання".

Правила гри: Діти, стаючи півколом, передають один одному іграшку "Сердечко", говорять при цьому своє побажання товаришу. Наприклад, "Щоб ти був розумним, добре навчався", "Щоб поважав і шанував своїх батьків" тощо.

Ведуча: Якою мовою, діти, звучали ваші побажання?

(Відповіді дітей)

Ведуча: Наша Україна стала рідною домівкою для людей різних національностей. Кожному народу дорога його мова, а нам, українцям, найбільш до серця – українська. Мова єдина, як мати, – співуча, багата, лагідна. Звичайно, можна вивчити й інші мови, але ніколи не варто забувати свою рідну мову.

Ведуча: Зараз ми вирушаємо в цікаву подорож доріжками української мови. Потяг має свої зупинки. Кожна зупинка цікава. Вирушаємо!

(Діти сідають на стільчики, імітуючи потяг)

Потяг зі станції рушає,
Малючата в нім сидять.
Їде він в далекі далі
Мови малюків навчать.

Ведуча: Зупинка перша – **"Наша мова – солов'їна"**.

(Діти розповідають вірші про мову)

Дитина: Моя чарівна, дивна мова.
Хто перелічить в ній слова?
Вона прекрасна і казкова,
Весела, щедра і жива.

Дитина: Ой, яка чудова українська мова!
Де береться все це, звідкіля і як!
Є в ній ліс, лісочок, пуша, гай, діброва,
Бір, перелісок, чорноліс, є ще й байрак.

Дитина: Мову рідну, слово рідне
Має, дітки, кожний в світі.
З деревом говорить вітер,
З квіткою говорить квітка.
З пташкою щебече пташка,
Тиха річка – з озерцем.
Мову знати цю неважко.
Коли хоче того серце.

Дитина: Велична, щедра і прекрасна мова!
Прозора й чиста, як гірська вода.
Це України мова барвінкова,
Така багата й вічно молода.

Дитина: Розвивайся, звеселяйся, моя рідна мово,
У барвінки зодягайся, моє щире слово!
Колосися житом в полі, піснею в оселі,
Щоб зростали наші діти мудрі і веселі.
Щоб на все життя з тобою ми запам'ятали,
Як з колиски дорогої мовоньку кохали.

Ведуча: Зупинка друга – "Пісенна"

Ведуча: Ми – українці. Живемо у вільній і незалежній державі – Україні. Розмовляємо рідною українською мовою. А мова в нас красива і багата, мелодійна і щира, як і душа українського народу. Народ наш завжди славився працелюбністю, щирістю, добротою і чарівною Піснею. Бо завжди в Україні співали всі – дорослі й діти, з піснею легше було жити, у ній можна було передати любов і тугу, щастя і радість, свої мрії і надії.

(Діти виконують пісню "Українська мова")

Ведуча: Зупинка третя – "Ігрова".

Ведуча: *(Дидактична гра "Мова яка?")*

Діти, чи любите ви нашу рідну мову? Давайте скажемо про неї гарні слова. Українська мова яка?

(Відповіді дітей: рідна, гарна, солов'їна, калинова, чарівна, дивна, мелодійна, мила, кохана, тощо).

Ведуча: Діти, зараз ми з вами трішки відпочинемо та пограємо в українську народну гру "Подольночка".

(Українська народна гра "Подольночка")

Ведуча: У гру ми пограли, час трішки повчитись, послухайте прислів'я.

"Хліб-сіль їж, а правду ріж". Як ви розумієте зміст прислів'я? (Прислів'я вчить говорити правду в очі. Це виховує людину сміливою)

"Від солодких слів буває гірко". (Не треба ніколи лестити, бо настане час – і людина гірко розчарується у твоїх словах)

"Розумній голові досить два слова". (Це означає, що розумна людина все розуміє одразу, без пояснень).

Ведуча: Зупинка четверта – "Казкова".

Наш народ здавна славився казками. Казки, які написав автор, називаються авторськими, а ті, які створив народ – народними. Народних казок в Україні дуже багато, бо наш народ дуже творчий. А ви знаєте казочки? Тож до справи!

(Діти розгадують загадки про казки)

1. Маленьке, сіреньке,
Біди наробило,
Щось біле, кругленьке
Хвостиком розбило.
Сумує бабуся і плаче,
Дідусь витирає сльозу,
А курочка кудкудаче:
"Я вам золоте принесу!" ("Курочка Ряба")
2. Вигнав дід козу із хати –
Та й пішла вона блукати:
В зайця хатку відібрала.
Всі козу ту виганяли.
Рак козуню ущипнув,
Зайцю хатку повернув. ("Коза-Дерева")
3. Ой, набридло на віконці
Все на сонечку сидіть.
Я візьму і покочуся,
Щоб побачити весь світ. ("Колобок")

4. На городі виростала,
Сили набирала,
Непомітно, дуже швидко,
Великою стала.
Став тут дід усіх гукати
Та красуню рвати.
А цю казку, діти, ви
Встигли відгадати? ("Ріпка")
5. Підробив він голосок,
Став малим співати.
Здогадалися вони:
Вовк – не наша мати. ("Вовк і семеро козенят")

Ведуча: Зупинка п'ята – **"Танцювальна"**.
Наш народ не тільки гарно співає, але й не гірше танцює. Люди в нас
веселі й енергійні. Тож і ми з вами потанцюємо.
(Діти виконують "Український танець")

Ведуча: Зупинка шоста – **"Логічна"**
Пропоную всім загадки розгадати та у стовпчик записати.
З літер в стовпчик скласти слова, якщо впорались – чудово (додаток
"Кросворд").
Найрідніша, наймиліша,
Всіх вона нас пестить, тішить,
Завжди скрізь буває з нами.
Відгадайте, хто це?.. (Мама)

Тепло дивиться на нас,
Особливо в літній час.
Це без нього ніч чорніє,
А при ньому день біліє. (Сонце)

У гаю, на лузі, в полі –
Скільки там квіток!
Ми нарвали їх доволі,
Потім посідали в полі,
Щоб сплести... (вінок).

І червона, й соковита,
Та гірка вона все літо.
Припече мороз – вона
Стала добра й смачна. (Калина)

Ведуча: Ось ми і зрозуміли, як мова виховує. Кожне слово несе в собі заряд певних
позитивних або негативних емоцій, тому зі словами треба бути дуже
обережним. Культуру людини можна пізнати з її мови, як вона говорить,
як запитує та відповідає.

Дитина: А мова хай живе, нехай серця нам гріє.
Багатою йде в світ і завжди молодіє,
Бо в нас вона одна – чарівна, світанкова,
І древня, й молода – велика наша мова!

Ведуча: Мова людини – це показник її вихованості, культури, розуму й мудрості.
Тому старайтесь, діти, вивчити рідну мову так, щоб розмовляти нею

правильно, красиво, вишукано. Українська мова того варта! Будьте терплячими й наполегливими в оволодінні українською мовою, любіть і плекайте її, бо ви – патріоти своєї Вітчизни, ви – громадяни вільної України, а це означає, що ви – її народ, а народ без мови – не народ, а просто юрба, яку можна знищити, поневолити...

Список використаних джерел

1. Красоткіна Н. Плекай свою мову (бесіда про рідну українську мову) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://krasotkina.com>.
2. Вірші про мову [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://doshkolenok.kiev.ua>.

Додаток

КРОСВОРД

	М	А	М	А	
С	О	Н	Ц	Е	
	В	І	Н	О	К
К	А	Л	И	Н	А

2.8. Усний журнал "Великий син українського народу – Тарас Григорович Шевченко"

Сліпець Ірина Володимирівна,

заступник директора, керівник гуртка

Будинку дитячої та юнацької творчості

Броварської міської ради

Мета: поглибити знання дітей про життєвий та творчий шлях Т.Г.Шевченка; продемонструвати чарівність та волелюбність Шевченкового слова; показати, як поет оспівує красу рідного краю; навчати добирати необхідний матеріал із літератури; формувати вміння виразно, чітко читати вірші; збагачувати словник учнів; формувати почуття гордості за Україну, виховувати любов і повагу до спадщини, яку залишив поет.

Тип заняття: інтегроване заняття (література, розвиток мовлення, образотворче мистецтво).

Форма проведення: заняття-усний журнал.

Хід заняття

I. Організація заняття, оголошення теми.

II. Оголошення мети заняття:

- розширити уявлення дітей про життєвий та творчий шлях Т.Г.Шевченка;
- допомогти дізнатися більше інформації про життя Т.Г.Шевченка;
- ознайомитися з літературною спадщиною великого поета, із картинами Т. Шевченка, художника;
- навчатися шанувати спадщину видатних людей.

III. Планування діяльності, визначення напрямів роботи, створення робочих груп

I група	Інформація про життєвий шлях Т.Г. Шевченка
II група	Створення збірки творів Т.Шевченка про природу
III група	Створення збірки віршів Т.Шевченка про тяжке життя українського народу
IV група	Створення альбому-галереї з репродукціями картин Т.Г.Шевченка
V група	Збірка віршів авторів, написання власних творів про вшанування пам'яті Т.Г.Шевченка

Усний журнал

І сторінка Життєвий шлях Т.Г.Шевченка Інсценізація

*Тарасова доля – то правда жива.
Шевченкове слово в віках не старіє...
Ми Шевченка славить будем і ніколи не забудем.*

Звучить пісня на слова Т.Шевченка "Думи мої".

(Заходить жінка, одягнена в селянський одяг, несе запалену свічку, ставить її на столик біля портрета Т.Г. Шевченка. До неї підходить хлопчик)

Хлопчик. Матусю, а правда, що небо на залізних стовпах тримається?

Мати. Так, синку, правда.

(Жінка сідає на лаву, хлопчик біля неї, кладе голову на коліна матері, вона співає "Колискову")

Хлопчик. А чому так багато зірок на небі?

Мати. Це, коли людина на світ приходить, Бог свічку запалює, і горить та свічка, поки людина не помре. А як помре, свічка гасне, зірочка падає. Бачив?

Хлопчик. Бачив, матусю, бачив... Матусечко, а чому одні зірочки ясні, великі, а інші ледь видно?

Мати. Бо коли людина зла, заздрісна, скупа, її свічка ледь-ледь тліє. А коли добра, любить людей, свічка горить ясно – і світло це далеко видно.

Хлопчик. Матусю, я буду добрим. Я хочу, щоб моя свічечка світила найясніше.

Мати. Старайся, мій хлопчику. *(Гладить його по голові).*

1 вихованець. У с. Моринці на Черкащині в хаті кріпака Григорія Шевченка серед морозної темної ночі блиснув на все село один вогник – це народилася дитина. Для пана – нова кріпацька душа, а для України – великий поет, буремний Тарас, незламний Кобзар. Це сталося більше як півтора століття тому, 9 березня 1814 року.

2 вихованець. Світлі дні дитинства були недовгими. Перше тяжке горе, що вразило серце малого Тараса і принесло лихо в Шевченкову родину, – смерть матері. Мачуха, яку привів батько, перетворила рідну хату на пекло: сльози, бійки, сварки, образи і приниження.

На 12-у році Тараса спіткало нове горе – раптово, простудившись у дорозі, помер батько.

3 вихованець. Доля привела 17-річного Тараса до Петербурга, пишної і величавої столиці Російської імперії, до міста, де він прожив у цілому 17 років, де сталися важливі події, де він став художником і вільною людиною.

4 вихованець. 22 квітня 1838 року пан видав вільну своєму кріпаку Тарасові Шевченку. Це сталося завдяки відомим діячам живопису й літератури того часу: В. Жуковському, К. Брюллову, Є. Гребінці, В. Григоровичу, А. Мокрицькому, які зібрали кошти й заплатили за поета 2500 крб. викупу.

5 вихованець. Ще одна подія, знаменна не тільки в житті Тараса, а й важлива для всієї України, – вихід у світ книги віршів "Кобзар" у 1840 р. Справді, "Кобзар" належить до тих книжок, які найбільше друкують і читають у всьому світі. То святиня, національна Біблія України.

6 вихованець. За бунтівливі вірші Т. Шевченка жорстоко покарали – 10 років солдатської муштри, що й підірвало його здоров'я. Вирок царя мав означати й духовну смерть Кобзаря – йому заборонялося писати й малювати. Але зболена душа не могла мовчати – писав і малював, ховаючи "захальні книжечки".

7 вихованець. Через 10 років поета звільнили, він повернувся у Петербург, 1859 року ще раз, втретє і востаннє відвідав Україну. Хворий поет доживав свій страдницький вік у Петербурзі. Уже будучи хворим, видав український буквар для недільних шкіл, планував видати кілька підручників.

8 вихованець. Помер Т. Шевченко 10 березня 1861 року. Його поховали на Смоленському кладовищі в Санкт-Петербурзі. Але у травні цього ж року тіло великого Кобзаря було перевезене в Україну. З того часу – 22 травня – святкується День пам'яті поета.

Світлий нетлінний образ степової Чернечої гори – могили великого Кобзаря – став національною святиною.

II сторінка

Співець української природи (Інсценізація)

Тарас. Катре! Де ти?

Катря. Я ось тут.

Мачуха. Ти, може, знов кудись навітки вибираєшся, ледащо? Ані кроком мені з хати, бо битиму, чуєш? Степанко плаче, іди колиши, а як засне, принеси води і підмети подвір'я!

Тарас. Сестричко!

Катря. Що?

Тарас. Я побіжу трохи на потічок! Там такі камінчики, як намальовані. І рибки плещуться. А в хаті темно чомусь, так зле.

Катря. Іди, іди. Я вже докінчую грядку, то сама подвір'я замету і принесу води.

Тарас. Тямиш, сестричко, як мама жили, то в нас часто був смачний борщик, варенички, квасолька. Тепер не так! Ми ходимо такі голодні й обдерті! Чи і другі діти не мають мами так, як ми?

Катря. Усюди є сирітки у світі, мій дорогий хлопчику. Але ти не думай про це, йди над потічок гратися.

Вихованець. Любов Тараса Шевченка до природи, милування красою рідної землі становлять характерну рису його патріотизму. "Нема на світі України, немає другого Дніпра!.." – із захопленням проголошує поет. У віршах письменника образи рідного пейзажу, картини природи є неперевершеними зразками живопису слова.

Вихованець.

Пригадаймо чудову картину ранку із твору "Сон":

...світає,

Край неба палає.

Соловейко в темнім гаї

Сонце зустрічає.

Тихесенько вітер віє,

Степи, лани мріють,
Між ярами над ставами
Верби зеленіють.

Вихованець.

"Ой діброво – темний гаю!"
Ой діброво – темний гаю!
Тебе одягає
Тричі на рік... Багатого
Собі батька маєш.
Раз укриє тебе рясно
Зеленим покровом, –
Аж сам собі дивується
На свою діброву...
Надивившись на доненьку
Любу, молодую,
Возьме її та й огорне
В ризу золотую
І сповіє дорогою
Білою габою, –
Та й спать ляже, втомившись
Турбою такою.

Вихованець.

"Тече вода з-під явора"
Тече вода з-під явора
Яром на долину.
Пишається над водою
Червона калина.
Пишається калинонька,
Явор молодіє,
А кругом їх верболози
Й лози зеленіють.

Тече вода із-за гаю
Та попід горою.
Хлюпоцуться качаточка
Поміж осокою.
А качечка впливає
З качуром за ними,
Ловить ряску, розмовляє
З дітками своїми.

Тече вода край города.
Вода ставом стала.
Прийшло дівча воду брати,
Брало, заспівало.
Вийшли з хати батько й мати
В садок погуляти,

Порадитись, кого б то їм
Своїм зятем звати?

Вихованець.

І ти, моя єдина,
Встаєш із-за моря,
З-за туману, слухняная
Рожевая зоре!
І ти, моя єдина,
Ведеш за собою
Літа мої молодії,
І передо мною
Ніби море заступають
Широкої села
З вишневими садочками
І люде веселі.
І ті люди, і село те,
Де колись, мов брата,
Привітали мене.

III сторінка
Борець за волю народу

Вихованець.

У Тарасові Шевченкові ми бачимо нашого сучасника й соратника. Він дорогий, близький нам своїми немеркнучими віршами. Його слово звеличує красу боротьби й перемоги, виховує найкращі людські почуття, закликає до дружби і творчого співробітництва народів світу.

Вихованець.

За бунтарські вірші Т.Г.Шевченка забрали в солдати.
Та малює й пише
Він таємно там.
Гнівні його вірші
Страх несли панам.

Вихованець. Незважаючи на заборону, Тарас Григорович писав вірші і ховав їх за халяву чобота.

О думи мої! О славо злая!
За тебе марно я в чужому краю
Караюсь, мучуся, ... але не каюсь!

Вихованець.

Туга за рідним краєм, рідною природою звучить у його віршах. Він закликає український народ до боротьби за волю, за кращу долю.

Світе ясний! Світе тихий!
Світе вольний, несповитий!
За що ж тебе, світе-брате,
В своїй добрій, теплій хаті
Оковано, омурано (Премудрого одурено),
Багрянницями закрито
І розп'ятієм добито?
Не добито! Стрепенися!

Та над нами просвітися,
Просвітися!.. Будем, брате,
З багряниць онучі драти,
Люльки з кадил закуряти,
Явленними піч топити,
А кропилом будем, брате,
Нову хату вимітати!
Тут, і всюди – скрізь погано.
Душа убога встала рано,
Напряла мало та й лягла
Одпочивать собі, небога.
А воля душу стерегла.
– Прокинься, – каже. – Плач, убога!
Не зійде сонце. Тьма і тьма!
І правди на землі нема! –
Ледача воля одурила
Маленьку душу. Сонце йде
І за собою день веде.
І вже тії хребетносили,
Уже ворущаться царі...
І буде правда на землі.

Вихованець.

Марку Вовчку
Напам'ять 24 січня 1859
Недавно я поза Уралом
Блукав і господа благав,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмирало;
І виблагав. Господь послав
Тебе нам, кроткого пророка
І обличителя жестоких
Людей неситих. Світе мій!
Моя ти зоренько святая!
Моя ти сило молодая!
Світи на мене, і огрій,
І оживи моє побите
Убоге серце, неукрите,
Голоднее. І оживу,
І думу вольную на волю
Із домовини воззову.
І думу вольную... О доле!
Пророче наш! Моя ти доне!
Твоєю думу назову.

IV сторінка

Шевченко – художник

Вихованець. Ми провели дослідницьку роботу і прийшли до висновку, що Тарас Шевченко був незрівнянним майстром портретів, які писав аквареллю, олією, олівцем. Справжнім шедевром став автопортрет майстра.

Вихованка.

Хоче малювати,
Прагне він до знань,
Та за це багато
Зазнає знущань.
Нишком він малює
Статуї в саду,
Вночі пише вірші
Про людську біду.

Вихованець. Здібності до малювання виявилися в Тараса Шевченка ще з дитинства. У спогадах родини є немало свідчень про те, що настінне народне малювання, вишивки будили в нього пристрасть до створення власних малюнків. А коли він почав учитися в дяківській школі, ця пристрасть розвинулася ще сильніше.

Вихованка. Згодом пан Енгельгард забрав Шевченка в Петербург. І Тарас став козачком. Зустріч у Петербурзі з земляком – художником Сошенком – круто змінила долю Тараса Григоровича. Байкар Гребінка, художник Брюлов, Венеціанов, поет Жуковський побачили здібності молодого художника та викупили його з неволі.

У 1845 році Тарас Шевченко закінчив Петербурзьку художню академію з двома срібними медалями і званням "вільного художника". Митець малював портрети, картини, ілюстрації для своїх віршів, зарисовував пам'ятки минулого.

Вихованець. Упродовж життя він створив понад 30 малярських і графічних автопортретів. У них він передав свої думки, почуття, майже за два десятиліття: від романтичного юнака до збагаченої досвідом, але вже хворої, виснаженої людини, яка прожила нелегке життя.

Ось деякі репродукції його безсмертних полотен.

Портрет дітей Репніна-Волконського, 1841

Почаївська лавра зі сходу. 1846

Пожежа в степу, 1848

Форт Кара-Бутак, 1848

Портрет Г.І. Закревської, 1843

Автопортрет, 1861

V сторінка Ушанування Т.Г.Шевченка

Вихованець. 9 березня 1861 року Тарасу Григоровичу виповнилося 47 років. Надійшло багато вітальних телеграм. Привітати поета, який лежав тяжко хворий, прийшли друзі. А 10 березня перестало битися серце великого українського Кобзаря. Тіло Т.Шевченка було перевезене в Канів і поховане на Чернечій горі. Так заповідав великий поет.

Минуло майже 200 років із дня народження славного сина України, але пам'ять про нього жива й досі в серцях людей.

Вихованка.

Два місяці далеко від України
В землі лежав похований Тарас.
Не встиг купити білої хатини,
Щоб зігрівала прашурів і нас.
Не встиг зійти і на високі кручі,
Щоб милуватись обрієм Дніпра,

Грудьми дихнути, як реве ревучий,
Строфу для кобзи випустить з пера.
Та вічний біль і думу про Чернечу
Ні брат, ні друг забути не змогли.
В травневі дні народ підняв на плечі,
Щоб ти позбувсь чужинської землі.
Там спорудили з дальніх сіл могилу
Потрісканії руки кріпаків.
Мабуть, Господь послав незламну силу,
Щоб пам'ять залишить.
Багато літ минуло з того часу,
Праправнуки вивчають "Заповіт".
У Каневі вклоняється Тарасу
Не тільки Україна – цілий світ.

Пісня "На високій дуже кручі".

Ми чуємо тебе, Кобзарю,
Крізь століття,
І голос Твій нам душу окриля.
Встає в новій красі, забувши лихоліття,
Твоя, Тарасе, звільнена земля.
У росяні вінки заплетені суцвіття
До ніг тобі, титане, кладемо.
Ми чуємо тебе, Кобзарю,
Крізь століття.
Тебе своїм сучасником звемо.
Пісня "Поклін тобі, Тарасе".

Вихованець.

І дорослі, і діти шанують геніального українського поета, художника, борця за волю народу і завжди будуть пам'ятати його заповіти.

Спи спокійно, поет!
Ми – нащадки твої
Пронесем крізь віки твоє ім'я,
Крізь колючі вітри,
Крізь жорстокі бої,
України сини, незборимі.
Спи спокійно, поет!
Україна твоя
Вже розправила крила орлині –
Так, як мріяв колись
Ти в жагучих пісках
На засланні в тяжкій самотині.
Спи спокійно, поет!
Образ огнений твій
Не зітерти ні бурі, ні часу.
У єдиній сім'ї –
Славній, вольній, новій –
Ми тебе не забудем, Тарасе!

Вихованка.

Ниточка до ниточки,
Синя до зеленої.
Вишиваємо рушник
Тарасові Шевченку.
Квіточка до квіточки –
Шиємо, гаптуємо,
Дорогого Кобзаря
Любимо й шануємо.
Діти (хором)
Спи спокійно, Тарасе!
Нащадки твої
Словом шани й любові тебе пом'янули.
І народи України
Заповітів священних твоїх не забули.

Пісня "Заповіт".

Список використаних джерел

1. Корнієнко С.М. Родинні виховні заходи у початкових класах : навчально-методичний посібник / С.М. Корнієнко. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1996. – 80 с.
2. Тарас Шевченко. Мистецька спадщина : альбом / передне слово Д. Стуса, Т. Чуйко; наукові коментарі та упорядкування Ю. Шиленко. – К. : Мистецтво, 2013. – 352 с.
3. Федоришин Л.А. Усний журнал "Вшановуємо Тараса Шевченка" / Л.А. Федоришин // Початкове навчання та виховання. – 2007. – №4 (116).
4. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Просвіта, 1993. – 512 с.
5. Шевченко Т.Г. Художник : повісті, автобіографія, щоденник / Т.Г.Шевченко / примітки та коментарі Л.В. Ушкалова; худ.-оформл. Ю.Ю. Романіка. – Харків : Фоліо, 2012. – 828 с.

2.9. Вишиванка – свята традиція українського народу! *(сценарій святкового заходу до Дня вишиванки)*

Васильчук Тетяна Олександрівна,
*методист, керівник гуртка Кагарлицького районного
центру дитячої та юнацької творчості*

Святково прикрашена сцена.

Ведучий.

Вишиванка – символ Батьківщини,
Дзеркало народної душі,
В колисанці купані хвилини,
Світло і тривоги у вірші.
Вишиванка – дитинча кирпате,
Що квітки звиває в перепліт,
Материнські ласки, усміх тата,
Прадідів пророчий заповіт.

Вишиванка – писанка чудова,
Звізда ясна, співи та вертеп.
Вишита сльозою рідна мова,
Думами дорога через степ. (Юрій Лазірко)

Ведуча:

Узор вручну, широка планка,
легенький запах ковили,
моя сорочка-вишиванка,
вся ніби сплетена з трави.
Дніпра потоки, степ, простори,
по лівій й правій стороні.
Червоно-чорні всі узори,
мережив ряд на полотні.
Традицій пласт, легенди роду,
духовний символ, оберіг,
калини кущ, дівочу вроду,
на полотні все хтось зберіг.
Прості орнаменти, народні,
Тягучі, як пісні з степів.
Все актуально і сьогодні,
хоча й прийшли з далеких днів.

Ведучий:

А я іду по світу в вишиванці.
Встає над світом щире сонце вранці
І землю гріє променем ясным.
А я іду по світу в вишиванці.
Я – українець! І горджуся цим.
В нас обереги вишивають здавна.
Така традиція в народі прижилась.
Вона прадавня, вічна й дуже славна
В культурі й до сьогодні збереглась.
Ані вікам, ні моді не здолати –
Вона в людському серці і в душі,
У ній – любові, мрій, надій багато.
І ти традиції забути не спіши!

Ведуча. Людина і праця, людина і пісня, людина і витвір мистецтва – це все вічне, безсмертне, щось своєрідне і глибоко вражаюче. Наш український народ працьовитий, щедрий на таланти, здібний, обдарований. Якщо працювати – то до сьомого поту, якщо співати – то дзвінко, розложисто, якщо творити щось – то неповторно, захоплююче.

Ведучий. У нас чарівна природа, казкові ліси й загадкові поля, безмежні степи, сині моря, повноводні ріки, цілющі джерела, родючі ґрунти – це наша матінка-земля. Вона жива, вона промовляє до нас живими квітами, повіває прохолодою легкого вітру, співає нам щирі пісні про свою любов до людей, шепоче ніжні слова... Вона жива!

Ведуча. Із давніх-давен наші предки знали про це і глибоко шанували ясне Сонце, живу Землю, рідну Матір, святу Берекію, вічне Дерево життя. Адже це все, без чого вони не уявляли свого буття, і тому ставились із глибокою пошаною до них, як до могутніх і святих першооснов усього сущого.

Ведучий. Люди любили й шанували все це і вірили, що без цього не було б самого життя. Тому складали казки й легенди, повір'я і думи. І, найголовніше, свою любов наші предки висловлювали в чарівних природних узорах, якими прикрашали свій одяг, взуття,

помешкання, бо здавна у благородній душі українця жила краса й любов до всього земного. Україна – це чарівний і благодатний край, і в ній із сивої давнини живе мудрий і добрий, творчий і натхненний народ.

(Звучить пісня "Україна – це ми!" (сл. Ю. Рибчинського, муз. Н. Петраша)

Ведучий. Серед жіночих народних промислів чільне місце в історії української культури займає вишивка. Майже кожна область, кожний район, а часто, й окремі села з покоління в покоління, від матері до доньки передавали таємниці цього виду народного мистецтва. Тому за кольором, орнаментом, фактурою вишивки завжди можна було визначити місце її виготовлення. Народні майстрині старанно зберігають свої традиції.

Ведуча. Вишивання – це давнє заняття людей в Україні. Йому тисячі років! Люди вишивали чарівні рушники, які дарували потім своїм дітям у далеку та щасливу дорогу. На барвистих вишитих рушниках у нас підносять дорогим гостям хліб як найбільшу і найдорожчу святиню, бо хліб – це саме життя. Прикрашали рушниками домівку, і вони оберігали її від злих духів; вивішували рушники над образами і над світлинами дорогих людей; над вікнами і над дверима, щоб у хаті панували мир і злагода, затишок і спокій.

Але найкращим оберегом була вишита сорочка, бо вона захищала не тільки тіло від хвороб, але й душу від злих духів. Традиційно в Україні сорочку вишивала мати для сина чи доньки, вкладаючи у цей виріб свою любов, думи, мрії і світлі надії, щоб ішли сини у складну дорогу життя з маминим благословенням сміливими і сильними, мужніми і відважними, справжніми українцями.

(Виконується танок "Український святковий")

Ведучий.

Вдягни, дитино, рідну вишиванку
І українцем йди у білий світ.
Дивуйся світу в росянім серпанку
Й люби цю землю вже з дитячих літ.
А щире й рідне українське слово
Ти гордо через все життя неси.
Живи активно, гідно, веселково
І милості у ката не проси.
Вдягни, дитино, рідну вишиванку
І з чистим серцем в білий світ іди.
Вона зігріє сонцем на світанку
І оберегом стане від біди!..

Ведуча. І донечці мати вишивала сорочечку, але до того часу, поки дівчинка не підросте і сама не навчиться вміло вишивати. А вчилися дівчатка вишивати з раннього дитинства. А як набували вмінь, то кожна собі вишивала, та так майстерно, щоб сорочка була найкращою, якої нема ні в кого, проявляли фантазію, творчість, вигадку, старання...

Ведучий. Крім того, вишивання як національна традиція сприяла формуванню у дівчат і жінок терпіння, наполегливості, відчуття краси, бажання творити добро, дбати про дорогих і милих серцю людей. Що й казати, адже дівчина мусила вишити милому-судженому сорочку, хустинку, рушники – це було найкращим показником її працьовитості й умінь, її смаку. То ж кожна дівчина вишивала свій неповторний узор, який відрізнявся від інших і виражав настрій і думки, її ставлення до людей, до природи і краси навколишнього світу. У цьому була закладена глибока народна філософія.

(Виконується пісня "Мамина сорочка" (сл. та муз. Н. Май)

Ведуча. От і сьогодні, уже в ХХІ столітті, народна традиція не зникає, а набирає нового життя, популярності, стає актуальною й підсилюється сучасними формами одягу, новими узорами, взятими людьми від живої землі-матінки, із рідної природи. Народу дуже близькі й дорогі давні традиції, милі серцю вишиті рушники, доріжки, серветки, подушечки, наволочки, килими, скатертини і штори, якими часто прикрашають оселі. То ж кожна хата відрізняється своєю самобутністю, власним баченням краси і затишку.

Ведучий. І коли все це вишите власними руками з любов'ю і добром, то в домі панує затишок, любов, хороша і благодатна атмосфера. Та й сорочка-вишиванка сьогодні стала модною, її одягають на свято і в будень усі, від малих дітей до людей поважного віку.

Дрібною голкою по полотні
я поведу стежину в майбуття.
То буде гарно, наче у сні,
я вишию на полотні життя.

Ведуча.

Мереживом виткане наше життя,
Душею свій час відчуваєш.
І буде настільки цікавим буття,
Які в нього нитки вплітаєш.

(Виконується пісня "Вишиванка" (сл. Г. Булаха, муз. О. Злотника)

Ведучий. Українська вишивка, як і українська пісня, є знаковими для нашої традиційної культури. Без любові до української пісні, без розуміння символіки української вишивки не станеш справжнім українцем. І навіть не зрозумієш українську душу.

Ведуча. Українська народна вишивка – унікальне явище духовно-матеріальної культури нашого народу. Упродовж тисячоліть у народній вишивці знаходили і, на щастя, знаходять відображення думки й настрої людини, яка її творила, краса природи, сподівання на кращу долю, людські вірування, оберегова символіка речей, позначених візерунком нитки й голки.

(Легенда "Вишиванка" (додаток 1)

Ведучий.

Червоно-чорні всі узори
мережив ряд на полотні.
Традицій пласт, легенди роду,
духовний символ, оберіг,
калини куц, дівочу вроду –
на полотні все хтось зберіг.
Прості орнаменти, народні,
тягучі, як пісні степів.
Все актуально і сьогодні,
хоча й прийшли з далеких днів.

Ведуча. Найпоширенішими кольорами української народної вишивки є червоний і чорний, їх символіка розкрита в українській відомій пісні "Два кольори".

(Виконується пісня "Два кольори" (сл. Д. Павличка, муз. О. Білаша)

Ведучий. Народне прислів'я каже: "Без верби і калини нема України". До сказаного варто додати: "І без вишивки". Тому що вишиваний рушник і вишита сорочка давно стали українськими народними символами-оберегами. Мамина пісня, батькова хата, дідусева казка, бабусина вишиванка, добре слово сусідів, традиції і звичаї...

Ведуча. Нас, українців, за вишивками й чарівними рушниками-оберегами впізнають у всьому світі. Українська жінка і сорочку дитині вишиє на щастя, і рушника на долю. Тому рушник і став синам і донькам оберегом, бо це – материнська любов і щира молитва, що оберігають дітей від біди в далеких дорогах.

Ведучий. Народна вишивка – це мистецтво, яке постійно розвивається. Це величезне багатство, створене протягом віків тисячами безіменних талановитих народних майстринь. Наше завдання – не розгубити його, передати це живе іскристе диво наступним поколінням.

Ведуча.

Є на вишиванці розмаїті квіти –
Це ж Україна наша перлами розшита.
Є на ній і гори, є на ній долини,
Все, що є найкраще на Вкраїні милій.
Є на ній і півники святкові,
Є на ній і квіти малинові.
Синя нитка – птиці прилітають,
А червона – квіти розквітають.
Листя вишиванки зеленаве,
Голуб із голубкою – до пари.
Щоб любов до краю розквітала,
Слава України не пропала.
Вишивали прабабусі руки,
Щоби пам'ятали внуки і правнуки,
Щоби своїм дітям в пам'ять передали
І щоб рідну землю завжди шанували.
Матінко Небесна, на руках із Сином
Від біди й недолі збережи Вкраїну,
Від рук загребущих, лиха і напасті,
Щоб, як вишиванка, розквітало щастя.

(Виконується пісня "Батькова сорочка" (сл. Г. Булаха, муз. П. Дворського))

Ведучий. Оздоблення одягу, зокрема вишивання сорочок, – це багатюща культура що в кожній місцевості мала самобутні форми. Навіть в одному селі важко знайти дві однакові сорочки: кожна жінка імпровізувала в межах усталеної місцевої традиції.

Ведуча. В Україні існують численні повір'я, звичаї та обряди, пов'язані з шиттям сорочок та їх носінням. Дівчати вишивали це вбрання для наречених. Про це співається в народній пісні:

А вже ж тая слава
По всім городочку,
Що дівчина козакові
Вишила сорочку.

Ведучий. Сидячи над сорочкою чи хустинкою протягом кількох днів або й тижнів, дівчина чи жінка багато передумували про того, хто її носитиме, про своє життя. Ось чому ці вироби мають не лише ужиткове, а й символічне значення: їх вишивають і дарують не будь-кому, а людині особливо близькій.

Ведуча.

Учись, дитино, гарно вишивати –
Це творчість і поезія душі.
У вишивці закладено багато...
Від неї відцуратись не спіши.
У ній краса, билина, дума й казка,
В ній подих вітру, шепіт квітів, трав,
Любов, турбота, ніжність мами, ласка,
Чарівність й диво сонячних заграє.
Учись, дитино, гарно вишивати,
У вишиваночку вдягнеш колись дитя
І будеш колискової співати.
Усе повториться, таке воно – життя.

(Звучить пісня "Моя сорочка-вишиванка" (муз. С. Родька, сл. А.Бінцаровської))

Ведуча: Ми могли б ще дуже багато і довго розповідати про цей прекрасний вид мистецтва, але наше свято наближається до завершення. Пам'ятаймо, що у вирі сучасного життя дуже важливо не загубити свою національну приналежність, відчутти своє місце на землі, де ми народилися.

Ведучий. Нехай у ваших оселях розквітне калина, оживуть птахи і квіти на вишиванках! Ми з вами усі – українці, яких об'єднує у велику родину любов до рідної землі, до пісні, до вишивки.

Ведуча: Тож, друзі, пам'ятаймо, хто ми є, бережімо наші звичаї, шануймо наші обереги!

(Звучить пісня "Моя Україна" (сл. Ю. Рибчинського, муз. Н. Петраша))

Додаток 1

Вишиванка

Легенда

Був час, як почав на землі люд вимирати. Від якої хвороби, того ніхто не знав. Отак іде чоловік і враз упаде, зчорніє, запіниться і вмере.

Втікали люди з сіл у ліси. Та слідом за ними гналася хвороба. Не жалувала ні молодих, ні старих. Находив такий час, що вже й хоронити вмерлих нема кому...

А жила собі в селі над Дністром бідна вдова Марія. Забрала пошесть у неї чоловіка й п'ятеро дітей. Лише наймолодша Іванка ще здорова. Пантрує матір за донечкою, як за скарбом найдорожчим.

Але не вберегла... Почала сохнути Іванка, їсти не хоче, а тільки п'є, блідне, тане на очах. А ще просить матінку:

– Врятуй, мамо, я не хочу помирати!

І так ті оченята благають, що бідна жінка місця собі не знаходить.

Одного вечора до хати прийшла якась бабця старенька.

Як і коли прийшла, Марія не чула.

– Слава Богові, – привіталася.

– Слава.

– Що, помирає остання?

– А могла б жити!

Аж кинулася Марія:

– Як? Бабуню сердечна, як Бога благаю, спаси, порятуй найменшу. Не лиши в самоті на старість!

Взяла, певно, стара до серця той плач і мовила:

– Повідаю тобі тайну тієї страшної хвороби. Але присягни, що не обмовишся. Дитям присягай!

– Присягаю... Донечкою!

– Знай, послав чорну смерть Господь Бог. Грішників багато зросло. Сказав Бог умертвляти всіх, на кому нема хреста. А чорти втішилися і всіх, на кому не видно хреста, убивають. Що їм до людських душ? Ото і мруть праведні з грішниками купно... Ти тяжко перенесла смерть родини. Дам тобі раду... Виший на рукавах, на пазусі і всюди хрести. Та ший чорні або червоні, щоби здалеку чорти виділи... Але не кажи нікому більше, бо смерть доньки вздриш на очах...

Вже за годину червона і чорна мережки оперезали діточу сорочечку. Світять на завтра до сонця хрести і хрестики. І собі нашила. А донечка здоровшала щодень і просила маму:

– А виший іще терен... А калину...

Як люди тому вишиттю дивували, то казала, що збирається йти в ліси самотницею. Хрести треба на благословення Боже і проти поголосу.

З тим вже Іванка здорова: і скаче, і сміється, і співає. А мамине серце стискається від болю, як видить, що знову понесли небіжчика на цвинтар.

Одного разу вся у сльозах прибігла Іванка і потягнула маму за рукав на сусідський двір. У домовинці виносили з хати двійняток хлопчиків, Іванчиних ровесників.

Змарніла Марія, аж світиться. Все пестить і цілує доньку, а думи в голові, як хмари злизові:

– Боже милий, та ж то моя надія!

...А діти мруть...

– Господи! Та ж я не переживу її смерті!

...А люди мруть... Не витримала. Від хати до хати бігала розпатлана і страшна:

– Шийте, шийте хрести... Вишивайте... Будете жити! Рятуйтеся!

Люди замикалися в хаті. Думали, що прийшла пора і на Марію. Не вірять.

Марія побігла додому, взяла на руки Іванку і подибуляла до церкви. Забила в дзвін на сполох. За хвилю вже всі збіглися.

Обцілювала Марія дитину і мовила до людей:

– Не повірили! Думаєте, здуріла? Та най буде, дітей мені ваших шкода..., – на тім зірвала з Іванки сорочечку вишиту.

Дитина на очах зчорніла і померла.

– Убивці! Шийте, вишивайте сорочки дітям і собі, – та й впала мертвою біля доньки...

З того часу відійшла хвороба за ліси й моря. А люди ходять у вишиванках. Потім вже не стало потреби у вишитих хрестах. Та матері навчили дочок, а дочки своїх дочок, і вже ніхто не обходився без вишитої сорочки, фартуха чи блузки.

Носять оту красну одіж і понині.

Але мало хто відав, звідки прийшла та краса до людей...

Записано від І.М. Розвадовського, 1918 р. н., у м. Тереховлі в 1978 р.

Список використаних джерел

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис [Електронний ресурс] / О. Воропай. – Режим доступу : https://svit.in.ua/kny/voropaj/znn_t1.pdf.
2. Островська Т. Знаки. 150 українських вишивок / Т. Островська. – К. : Соняшник, 1992. – 72 с.
3. Кара-Васильєва Т.В. Історія української вишивки / Т.В. Кара-Васильєва. – К. : Мистецтво, 2008. – 464 с.
4. Культура і побут населення України : навчальний посібник / [В.І. Наулко, Л.Ф. Артюх та ін.], – К. : Либідь, 1993. – 288 с.

5. Неопалима купина : Легенди та перекази землі Тернопільської. – Тернопіль : Джура, 2007. – 440 с.
6. Лемешенко Н.В. Краса рідної землі : сценарій свята / Н.В. Лемешенко // Все для вчителя. – 2004. – № 34/35. – С. 38-51.
7. Чумарна М.І. Вишивання долі / М.І. Чумарна. – Львів : Апріорі, 2009. – 88 с.

2.10. Літературно-пісенний вечір-реквієм вшанування пам'яті жертв голодомору 1932-1933 років в Україні "Схилено голови в скорботі" (для дітей середнього та старшого шкільного віку)

Чепурда Лариса Володимирівна,
Бобир Алла Олександрівна,
*керівники гуртків Васильківського міського
центру дитячої та юнацької творчості*

Мета:

- сприяти поверненню історичної пам'яті про голодомор 1932-1933 років в Україні;
- розвивати у вихованців повагу до подій тих часів;
- виховувати почуття співпереживання, поваги до минулого України.

Обладнання: вишитий червоно-чорними нитками рушник, свічки, шматок черствого хліба, кетяг червоної калини; записи класичної музики, відео про події минулих часів.

Форма проведення: літературно-пісенний вечір-реквієм.

Художнє оформлення та реквізит: сцена прикрашена рушниками та плакатом з зображенням пам'ятника, присвяченого жертвам голодомору, свічками, колосками пшениці, образом Божої матері; мікрофони, підсилювач, мультимедійний проектор.

Хід заходу

**Перша сторінка "І стоїть ще й тепер Україна
Як скорботна німа край могил..."**

(Відео у виконанні О. Білозір "Свіча" "Голодомор 1932-33 рр." муз. М. Скорика)

Читець 1.

А люди біднії в селі,
Неначе злякані ягнята,
Позамикалися у хатах –
Та й мруть...
Сумують комини без диму,
А за городами, за тином
Могили чорнії ростуть.
Гробокопателі в селі
Волочать трупи ланцюгами
За царину і засипають
Без домовини. Дні минають.
Минають місяці. Село
Навік замовкло, оніміло,
І кропивою поросло...

Читець 2.

Ні труни, ні хрестів, ані тризни
Прямо в яму на віки-віків!
Чорна сповідь моєї Вітчизни
І її затамований гнів.
Ні віночка, ні навіть барвінку!
Наче падалиць під вітрюган!
То причастя твоє, Україно,
Українцю, то твій талісман.
У той рік заніміли зозулі,
Накувавши знедолений вік,
Наші ноги розпухлі узули
В кирзаки-різаки у той рік.
У той рік мати рідну дитину
Клала в яму, копнувши під бік,
Без труни, загорнувши в ряднину...
А на ранок – помер чоловік.
У той рік і гілля, і коріння –
Все трощив буревій навкруги...
І стоїть ще й тепер Україна
Як скорботна німа край могил.

(На сцені гасне світло, лише горять лампадки. Лунає фрагмент "Реквієму" Моцарта. На сцені – символічний вівтар, на ньому чорна хлібина зі свічкою, вінок, чорна хустка, снопок пшениці, старий глечик із зерном. Перед іконою Божої Матері на колінах змучена жінка в білому. Поруч з нею на колінах стоїть дитина. Звучить музика "Остання колиска".)

Жінка.

Люлі, люлі, люлі, люлі...

Дитина.

Мамо, мамо, подивіться:
Онде місяць за хмаринку
Заховався, наче сирник
Закотився за хлібину.
А зірки цукровим дивом
Так і просяться до рота,
Ген Чумацький шлях розлитим
Молоком втік за ворота.
Ой, матусю моя мила.
Їстоньки я хочу дуже,
Дайте хоч би крихту хліба,
Щось я трошки занедужа...

Жінка.

Люлі, люлі, люлі, люлі...
Засинай, моє дитятко,
Бо вже нічка, треба спати.
Завтра з кашею горнятко
Дасть нам ведмедиха-мати.
Ведмежа, її синочок –

Принесе тобі хлібину,
Помідорку, огірочок,
А горобчик – картоплинку.
Не іди лиш з цього світу,
Не лишай мене, дитинко,
Пожалій ти матір рідну,
Крихітко, моя, кровинко.
Люлі, люлі, люлі, люлі...

Дитина.

Ой, матусе, моя нене,
Ой, не плачте ви, рідненька,
Хлібчика просить не буду,
Обніміть мене міцненько.
Заспівайте колискову,
Щоб почули всі звірята
Та заснули разом з нами...
Мамо, спати...їсти...спати...

Жінка.

Люлі, люлі, люлі, люлі...

(На задньому фоні сцени прямує вервечка постатей, що нагадують тіні зі свічками в руках. Дійшовши до правої сторони, вервечка повертається і рухається в зворотному напрямку, тимчасом як зліва направо все тягнуться й тягнуться скорботні постаті з вогниками.)

За сценою знову лунає трагічна музика. А тіні все йдуть і йдуть, утворюючи зигзагоподібний безконечник. По центру сцени серед темних тіней виникає світла постать у білій вишитій сорочці, що вільно спадає донизу, – символічний образ згорьованої Матері-України.)

Матір-Україна.

Хто це? Хто будить мене щоночі?! Хто водить за мною запалими очима, у які перелилися всі страждання, усі муки й скорботи роду людського? Хто розпинає душу мою на хресті всевишньої печалі? Чий це голос щоночі просить: "Хлібця! Хлібчика дай! Мамо! Матусю! Ненечко!!! Крихітку. Крихіточку хлібчика! Дай!.."

(Темні тіні знову починають рухатися, утворюючи довкола Білої постаті кілька кіл, кожне з яких іде в протилежному напрямку.)

Матір-Україна.

І знов вони йдуть... Щодня, щогодини, щоночі... Мільйони тіней, мільйони очей прошкують небесним Чумацьким Шляхом і повертають до мого серця. Ідуть українські Варвари-великомучениці, пригортають до всохлих грудей немовлят босоногі Богородиці, пропливають Марії Оранти, святі Покрови роду нашого... Василі, Одарки, Катерини, Івани... Янголи крізь мене летять!.. Лишають білий зойк, білий крик, що сходить у моєму серці білою мукою. Ідуть із холодних боліт, зі снігових заметів, з весняних дібров – і в білих розвеснених садах, на всіяних кульбабами луках – падають!..

(Під час цього монологу в зовнішньому і в наступному за ним колі хаотично гаснуть свічки. На останніх словах усі постаті цих кіл стають навколішки і схиляються додолу. Під час цього тексту та наступного монологу Матері-України поступово гаснуть свічки у

внутрішньому колі, щоб на кінець монологу залишилась одна єдина свічечка, яка згасне на її останніх словах.)

Матір-Україна.

Чи то я, чи моя пам'ять, а чи душа летить у ту весну і квилить-голосить у Всесвіт? Кричу до мовчазного неба, до білих садів, схожих на велетенські мари, здіймаю руки до місяця, схожого на вогник воскової поминальної свічки. Заклинаю Землю, на якій дотлівають свічі людського життя... Мільйони погаслих свічок!..

(На сцені повільно згасає остання свіча. Зал охоплює темрява.)

Матір-Україна.

Небо, допоможи!!! Дай манни вишньої нагодувати присмертних! Саде!!! Сотвори диво! Порятуй плодами! Земле!!! Жита дай! Дай гречки, проса! Не в липні – а в цю весняну голодну пору дай!..

Темні постаті *(пошепки усі разом).*

Господи, Вседержителю наш! Чи ти осліп від горя і людських гріхів?! Подивись! Червона орда знов жнивує на нашій землі! Глянь на ці покоси!..

(На сцені темні постаті з піднятими догори руками розгойдуються, кожне коло в протилежний бік.)

Таких жнив! Такого жнива не знано від сотворіння світу!! Таких покосів не бачили одвіку ну земля, ні небеса!!!

(Світла постать, задивляючись у небо, повільно проходить до правого краю авансцени і застигає, вдивляючись у височінь.)

Матір-Україна *(пошепки).*

Господи! Невже і там, у твоєму Раю, є Україна, яку заселяєш від нині святими душами?! *(Стає навколішки)* Сину Божий! Ісусе Христе! Порятуй від смерті народ мій! Ти ж умів двома рибами і п'ятьма хлібами п'ять тисяч наситити. Сотвори диво, Господи! Порятуй!!!

(Світла постать блукає по сцені, мовби чогось шукаючи, відтак іде за куліси.)

Нема... Зотліли... Відлетіли ключами в небо... Лише щоночі й донині крізь мене скриплять вози, і щоночі везуть їх у могильники, і щоночі чую, як оплакують їх солов'ї, зозулі й бузки на цвинтарі, та плачуть молоді трави, та стогнуть жита і ридма ридають зорі – летять і гаснуть над спорожнілими хатами...

Господи! Страждання і муки народу мого до Всевишньої скорботи зарахуй і біди та погибель від землі української й народу її, нині сущого, відведи! Нині і повсякчас, і на віки віків! Амінь!

(На останніх словах монологу починає стиха, з помірним наростанням, звучати сумна мелодія. Одночасно з лівого і правого боку виходять дівчата й хлопці з рушниками та розповідають спогади про страшні часи Голодомору 1932-1933 років в Україні.)

Дівчина 1. Зі спогадів Катерини Рябко, село Дорожнє Гуляйпільського району Запорізької області: "Служила я тоді наймичкою в заможних євреїв. Через день рано вранці ходила по молоко. Проходячи через базарну площу, я завжди бачила там мажару, в яку чоловіки зносили й викидали померлих з голоду дітей. Живі – просили в перехожих їсти, плакали, а деякі тільки жалібно простягали руки. Не можу досі забути одну дитину років

шести-семи. Воно простягало до мене руки й прохало, благало: "Тьотю, дорогесенька, не проходи! Дай мені щось поїсти!..". Я погладила його по голівці й сказала, що зараз щось принесу. Це було недалеко, то я вернулася, взяла з дому, де служила, трошки супу, що залишився від сніданку. Принесла йому й трошки хліба. Воно, бідне, їло, аж давилось. Я пішла по молоко, вирішивши забрати миску, як повертатимусь. Яким був мій жах, коли я, вернувшись, побачила, що воно вже мертве. Положило голівку на камінчик і лежало отак під лотком базару...".

Хлопець 1. Зі спогадів Хміля Федора Федоровича, село Бреусівка Козельщинського району Полтавської області: "Ми з Ванею будяки їли чи крашанку у гав і сорок на деревах дерли. А коли й крашанок не стало, пішли до дядька Андріяна на хутір. Заходимо, а в хаті такий дух, ніби щойно вишкварки з печі витягли! Тут Андріян мов озвірів: "Ви що тут забули, щенята?!", – хотів мене за рукав ухопити. Ваня крикнув: "Тікаймо!".

Побігли ми до "буксира" Краплєня, розповіли все. Той ще "буксирів" узяв і пішли до Андріяна. А у нього в казані його чотирирічна донька варилася... Забрали і його, і тітку Тетяну. Й по цей день про них чутки в селі немає...".

Хлопець 2: Згадує Канівець Володимир Васильович із села Олександрівка на Полтавщині: "У нас на хуторі Біївка хлопчика й дівчинки не стало... Почали люди шукати дітей. Полізли до батьків їхніх на горище, а там м'ясо дитяче на бантині висить. Мати та не годилась вже нікуди і в той же день на лежанці сконала, а батька й до міліції в Козельськ не дотягли: по дорозі помер...".

Дівчина 2.

Мамо! Матусю! Рідненька!
Не покинь мене, моя ненька!
Не лети ти до синього неба,
Бо для доні тобі жити треба.
Твоя донечка їстоньки хоче.
Ось і мишка про жито шепоче...
Хоч не хліба мені, а зернинку знайти
І до тебе тоді були б сили дійти.
Це зернятко тобі я усе б віддала,
Аби тільки, матусю, була ти жива!
Боженько! Чуєш? Врятуй мою Маму!
Братика й тата вже кинули в яму.
Від голоду вмерло все наше село.
А людей тут багато-багато жило!..
Залишились тільки я і матуся.
Тож до тебе, єдиного, я зараз молюся!

Хлопець 3.

Я ще не вмер...
Ще промінь в очі грає.
В четвер мені пішов десятый рік.
Хіба в такому віці помирають?!
Ви тільки поверніть мене на бік
До вишеньки в колиску ясночолу...
Я чую запах квітів. Я не вмер...
А небо стрімко падає додолу.
Тримайте хтось
Хоча б за коси верб!..
Куди ж ви люди, людоньки,
Куди ж ви люди, людоньки, куди?

Окраєць ласки
Чи хоч з печі диму!
В клітинці кожній – озеро води.
Я ще не вмер.
Усі проходять мимо.
...А житечко моє таке густе.
...А мамина рука іще гаряча.
Вам стане соромно колись за те.
Та я вже цього не побачу.

Дівчина 3. Голодомор – не просто біль і рана. Це – чорна діра нашої історії, яка могла безповоротно поглинути не тільки Україну, але й будь-яку націю на життя. Чому це сталося і яким чином. Як сталося, що без стихії, без засухи, без іноземного нашествия скільки людських життів були приречені на смертні тортури. Осмислимо нарешті: що ж з нами відбулося?, пояснимо собі і всьому білому світові. Досі не знаємо всього масштабу цієї трагедії, та вже знаємо, що то було. Був голод штучно зорганізований, був масовий сталінський геноцид, свідомо спрямований на винищення українського народу. Терор був розгорнутий планомірно і послідовно. Цей безпрецедентний за своїм катівським розмахом злочин сталінщини завдав Україні найтяжчих втрат, коштував нації мільйонів людських життів. У пік Голодомору в Україні щодоби помирало 25 тисяч людей.

Поволі з спогадів і розповідей свідків, таємних архівів влади та силових структур, диявольських "окремих папок" і судових справ з'являється смертельний лик Голодомору. Ми повинні знати та пам'ятати кожен факт, кожен наказ, кожне ім'я жертв та їхніх убивць.

(Усі учасники дійства один за одним залишають сцену.)

Друга сторінка

"Запалим свічку, хай зігріє душі усіх, кого забрав голодомор..."

(На екрані демонструється фрагмент документального фільму "Голодомор. Україна ХХ століття". Після його закінченню на сцену виходять ведучі.)

Ведучий 1. 1933-ій рік... Найчорніший час між чорними часами в історії України. У світі не зафіксовано такого голоду, як той, що випав на долю народу найродючішої землі.

Ведучий 2. Як сталося, що без стихії, без засухи, без війни в самому центрі цивілізованої Європи – в Україні, яка незадовго перед цим була житницею континенту, небачений голод забрав у могили мільйони людей?! Що це було?!

Ведучий 1. Ці запитання протягом багатьох десятиліть тривожили розум і серце як українців, так і світову громадськість. Зараз ми вже знаємо, як це сталося і що це було. Це був більшовицький геноцид! Це була безкровна, людоморська війна безжальної тоталітарної системи проти волелюбного українського народу.

Ведучий 2. Мільйонам українців, неоплаканих і невідспіваних, похованих без труни й молитви у спільних могильниках, позбавлених могили й пошани, ми присвячуємо наш вечір пам'яті та скорботи!

Ведучий 1. Пам'ять – нескінченна книга, у якій записано все: і життя людини, і життя країни. Без болю не згадати страшні муки та переживання українського народу. Ще довго-довго з покоління в покоління будуть передавати батьки синам і дочкам, а ті своїм дітям спогади про тих, хто залишив земне життя у пекельних муках голоду.

Ведучий 2. Голод забрав тих, хто за шмат хліба не стежив і не доносив на брата, не виривав останній окраєць із голодних дитячих ротів, не вмів торгувати святиною,

спекулювати, красти, вбивати, аби вижити. Це було не стихійне лихо, а зумисне підготовлений голодомор.

Ведучий 1. Кажуть, що спочатку було слово. І було те слово – "колективізація".

Ведучий 2. Найбурхливішими були 1930-1932 роки. Українських селян примушували вступати до колгоспів. Записували до колгоспів іноді всіх членів родини. Вступ до колгоспу вважався добровільним лише на словах, а насправді все це здійснювалося примусово, під загрозою позбавити всього і навіть виселити із землі дідів та прадідів. До колгоспу забирали все, що було в господарстві: коней, корів, плуги, борони.

Ведучий 1. Восени 1932 року почалася так звана конфіскація – викачування залишків хліба. Ще в жовтні 1932 року партійно-державна верхівка прийняла рішення вийти із кризи через конфіскацію всіх запасів зерна. За кілька місяців надзвичайні комісії забрали в селян продовольчий, фуражний, насіннєвий фонди.

Ведучий 2. І прийшло в мову, наводячи жах на людей, ще й інше слово – "активіст". У селах було організовано спеціальні бригади, які проводили подвірні обшуки з конфіскацією. Коли здавати було нічого, організували "буксир" (четверо-п'ятеро чоловіків-активістів на чолі з уповноваженим), який ходив дворами й відбирав хліб у його власників. Спочатку забирали ніби залишки, а потім усе підряд: зерно, бобові та інші харчові продукти. Люди кричали, плакали, лялися, проклинали своїх кривдників. Фактично це була репресивна політика радянської тоталітарної держави, свідомо спрямована на фізичне винищення українського селянства.

(На екрані демонструється фрагмент документального фільму про Голодомор 1932-1933 років в Україні.)

Ведучий 1. 7 серпня 1932 року було прийнято так званий "Закон про 5 колосків", згідно з яким вводилась смертна кара за розкрадання колгоспної власності. Цей варварський закон підняв нову, небачену досі хвилю нацьковування дітей на батьків, глухої, звірячої ненависті людини до людини, доносів, підозр, знущань. Юні піонери вистежували односельчан і рідних, доповідали політвідділам, нерідко самі ловили тих, хто зірвав на колгоспному полі один чи два колоски, і радо рапортували на зборах піонерських дружин про досягнуті успіхи у класовій боротьбі. Діти були мобілізовані для чергування на полях...

Ведучий 2. Масове голодування селян розпочалося ще в грудні 1931 року і тривало впродовж 22 місяців. У 1932 році в Україні повністю вичерпалися запаси хліба, голод почав знищувати мешканців цілих районів та областей.

Ведучий 1. А вже до лютого 1933 року з України було вивезено майже все відібране в селян зерно. Офіційні органи влади свідомо замовчували трагедію українського села. Згідно із вказівкою радянського вождя Йосипа Сталіна ставилися до голоду як до неіснуючого явища.

Ведучий 2. Хати хліборобів перетворилися на великі торби з мертвяками: їх довго нікому було хоронити, як і тих, що лежали надворі. Знеможені з голоду, обмерзлі люди сірими примарами, обкутаними в лахміття, тягнулись під пронизливим вітром, засніженими дорогами до міста, маючи надію здобути чогось їстівного. І не дістали нічого. Навіть і шматка хліба, ними виробленого й у них відібраного.

(На сцену виходить читець.)

Читець 1.

Пекельні цифри і слова
У серце б'ють, неначе молот,
Немов прокляття ожива,

Роки ті чорні, голод...голод...
У люті сталінській страшній
Тінь смерті шастала по стінах.
...мільйонів. Боже мій!
Недолічилась Україна.
В історії ж пером швидким
Писались гімни і хорали,
А ці пекучі сторінки
З історії повикладали.
В руках, що виростили хліб,
Не залишили і зернини.
Ні, рід наш в горі не осліп,
Ти все згадаєш, Україно!
Згадай усе ти, щоб воздять
Близьким і дальнім людоморам.
Хоч радість легше пам'ятать,
Та треба пам'ятати й горе.

(Читець йде зі сцени. Показ фрагменту документального фільму "Голодомор 32-33 років". Закінчується фільм, виходять ведучі.)

Ведучий 2. Голодне лихоліття в Україні найбільше вразило дітей. Вони виявились найменш захищеними, не брали участі в колгоспному виробництві, а відтак не отримували рятівних 100-300 г хліба на працюючого.

Ведучий 1. Діти не бігають, не граються. Ноги тонесенькі, складені калачиком, великий живіт, між ними голова велика, похилена лицем до землі, а обличчя майже немає, самі зуби зверху. Сидить дитина і гойдається всім тілом: назад-вперед, скільки сидить – стільки гойдається, і безкінечно одна пісня напівголосом: "Їсти, їсти, їсти!..". Ні від кого не вимагаючи, ні від матері, ні від батька, а так у простір, у світ: "Їсти, їсти, їсти!..".

(Ведучі йдуть зі сцени. Звучить уривок "Патетичної сонати" №13 Бетховена.)

Читець.

Боже! Що там у тебе в руці?!
Дай мені, Боже, хоч соломинку,
Щоб не втонути в Голодній Ріці.
Бачиш, мій Боже, я – ще дитина,
Тож підрости хоч би трохи.
Світу не бачив ще білого, Боже,
Я – пташенятко, прибите в дорозі.
Хоч би одненьку пір'їночку дай.
Тато і мама – голодні мерці.
Боже, зроби, щоб їсти не хотілось!
Холодно, Боже.
Сніг дуже білий.
Боже, що там у тебе в руці?..

Ведучий 1. Діти гинули з різних причин: від опухання та хвороб, ставали жертвою людоїдства, від фізичної розправи над ними. Смертність дітей сягала, за деякими підрахунками, 50 і більше відсотків від загальної кількості померлих. В Україні було

офіційно зареєстровано 28 випадків людодіства і 13 випадків труподіства. Такого жаху український народ ще не переживав.

Ведучий 2. На роки або десятиліття можна засекретити архіви. Можна докласти чимало зусиль, щоб приховати сліди злочину й брехливо стверджувати, що його не було. Можна безліч разів переписати офіційну історію на догоду черговому вождю. Можна... Але з пам'яттю народу нічого не вдієш! Вона пригадає все!

Ти кажеш, не було голодомору?

І не було голодного села?

А бачив ти в селі пусту комору,

З якої зерно вимели дотла?

Як навіть варево виймали із печі

І забирали прямо із горшків,

Окрайці виривали з рук малечі,

Із торбинок нужденних стариків?

Ти кажеш, не було голодомору?

Я бачив сам у ту зловісну пору

І пухлих, і померлих на шляхах.

І досі ще стоять мені в очах...

А кажеш – не було голодомору?

Ведучий 1.

Боже Великий, Всевладний,

Яви нам свою могуть,

Дай розпізнати правду,

Праведників не забудь.

Дивляться в твої очі

Мільйони скатованих душ.

Пригорни їх, посели на спочинок,

Та їхнього сну не поруш!

Заступи нас і нашу державу

Од кривавих, лютих негод.

Всі ми – суцї, усопші, прийдешні –

Твій пшеничний, безсмертний народ.

Але навіть у той страшний час український народ не втратив притаманні йому гумор, іронію та сарказм. Він сміявся над своїми ворогами, але це був гіркий сміх крізь криваві сльози і гучний стогін.

Ведучий 2. Інколи почуєш думки, що говорити про голод – це озиратися назад, блукати десь серед могил минулого. А що ми там знайдемо? Ми повинні дивитися в завтрашній день. То чи варто сьогодні згадувати про ті далекі страшні часи?

Ведучий 1. Озиратися в минуле треба кожному. Людина не живе в одному часі, а у трьох часових вимірах: у минулому, сьогоденні та майбутньому. Дорога в майбутнє пролягає через минуле. Треба осмислити власне минуле, зрозуміти його, бо історія повторюється. І коли люди не зроблять сьогодні висновків, то вони будуть ходити по колу. Отож, озиратися у своє трагічне минуле потрібно, щоб поплакати, бо це каяття. А головне – щоб зрозуміти!

Ведучий 2. Пам'яті українських сіл і хуторів, які щезли з лику землі після найбільшої трагедії XX століття!..

Ведучий 1. Пам'яті мільйонів українських селян, які загинули мученицькою смертю від голоду, заподіяного сталінським режимом у 1932-1933 роках!..

Ведучий 2. Хай пробачать нам наше безпам'ятство всі жертви голодомору, що лежать у сирій землі!

Ведучий 1. Пробач, народе Божий! Пробач цю землю, цей милий рай, на якому поселився диявол.

Ведучий 2. Пробач нас, роде наш замордований, лише сивою землею зігрітий. Усіх нас грішних пробач, хто мовчав.

(Виконується пісня Оксани Білозір "Свіча". Під час виконання всі учасники виходять на сцену із запаленими свічками та стають у півколо біля сцени. Після виконання пісні ведучі оголошують хвилину мовчання.)

Ведучі. Просимо всіх присутніх піднятися й хвилиною мовчання вшанувати пам'ять усіх загиблих у страшні часи Голодомору.

Ведучий 1.

Згадайте нас – бо ми ж колись жили.

Зроніть сльозу і хай не гасне свічка!

Ми в цій землі житами проросли,

Щоб голоду не знали люди вічно.

Ведучий 2. На цьому вечір-реквієм, присвячений пам'яті жертв Голодомору, завершено.

Список використаних матеріалів

1. Відеоролик "Свіча" "Голодомор 1932-33 рр." (у виконанні Оксани Білозір).
2. Документальний фільм "Голодомор. Україна XX століття".
3. "Остання колискова" Голодомор 32-33 рр.
4. "Патетична соната" №13 Бетховена.
5. Відеоролик "Голодомор 32-33 рр."
6. Уривок : "Молитва за убієнних голодом" Катерина Мотрич.
7. "Коліскова 33-го року" Слова Л. Чуб.
8. Поезія Т. Гончар "Боже, врятуй мою Маму!".
9. Поезія "Вічний монолог".

2.11. Мистецький вернісаж "Про що розмовляють картини"

Горбенко Людмила Миколаївна,

учитель образотворчого мистецтва,

керівник гуртка Васильківської загальноосвітньої

школи I-III ступенів №8 Васильківської міської ради

Мета:

ознайомити вихованців гуртка з мистецькими творами художників пейзажного жанру;

розширити знання учнів про жанр "пейзаж";

розвивати естетичний і художній смак, здібності емоційно сприймати красу природи;

формувати спостережливість, образне мислення, асоціативну пам'ять, уяви, фантазію, уміння бачити і відчувати настрій, красу осінньої природи.

Обладнання. Мультимедійна система, презентація.

Реквізит. Картини художників, костюми для головних героїв, підсвічник із свічкою.

Візуальний ряд. Репродукції картин І. Левітана "Золота осінь", "Вечірній дзвін", "Осінній день у Сокольниках", К. Могилевського "Осінь", К. Моне "Осіння річка".

Літературний ряд. Уривки з віршів про осінь К. Перелісної "Золота осінь", Л. Костенко "Красива осінь".

Музичний ряд. П. Чайковський "Пори року", Л. Бетховен "Місячна соната", В. Моцарт "Красива мелодія".

Міжпредметні зв'язки: література, музичне мистецтво, образотворче мистецтво, українська мова.

Хід заходу

(Зала святково прикрашена різнобарвними гірляндами осіннього листя, на авансцені – букети квітів. На одній зі стін зали – репродукції картин, на яких головною героїнею є осінь, а також малюнки учнів осінньої тематики. На краю сцени невеличкий столик, на якому лежить розгорнута книга, стоїть підсвічник, у якому горить свічка. Звучить "Місячна соната" Л. Бетховена. Під ці чарівні звуки на авансцену виходить Королева Мистецтво і читає вірш.)

Королева Мистецтво.

Живе своїм життям картина в рамі.
Сумує мовчки, мовчки веселиться.
Художника невтомними руками,
Його душею створена жар-птиця.
Нам треба тільки добре придивитись,
Нам треба його задум розпізнати:
Чим захотів художник поділитись
І що хотів нам мовчки розказати.

(Королева сідає на стілець за стіл, розкриває книгу і продовжує.)

Без слів не можна вірша написати,
Без нот не можна музики заграти,
А у художника є мова –
Це мова фарб,
Це гамма різнокольорова.

(Музика стихає.)

Королева Мистецтво. Природа – найкращий художник у світі, адже кожне дерево, кожна квітка, велич гір, безмежність водойм має свою неповторність, досконалість, чарівність. Кожна пора року має свою неповторну красу: зима вибілює все навколо, весна зачаровує цвітінням дерев, пахощами перших квітів, літо приваблює нас теплом, осінь багатством різноманітних кольорів та відтінків.

Художник, відтворюючи різні сторони реального світу, не копіює дійсність, а створює художні образи, які викликають у нас сильні емоційні переживання.

А уявіть собі, що кольори раптово зникли і залишилися тільки кольори півми: чорний, сірий...

Не уявляєте? Але давним-давно існувала одна така країна, де жив дуже талановитий художник, який своїм чарівним пензлем змінив світ півми на різнобарвний світ. Послухайте одну казку.

(Звучить музика В. Моцарта "Красива мелодія".)

Казка про художника

Жив на світі художник, який мав дар бачити і втілювати найпрекрасніше на полотні.

Його уміння побачити Красу дивувало людей! Люди, котрі жили поряд, дивилися на те ж саме – і не помічали, що воно – прекрасне!... Доти вони цього не помічали, доки не перетворював художник те, що бачили і він, і вони, – в досконалу картину!

Художник був великим Майстром Краси. Він доторкався поглядом душі до того, що бачив, – і зображав прекрасну мить Вічного Буття на своїх полотнах. І тоді – творилося диво: непомічена раніше Краса ставала явною для кожного, хто дивився на картину художника!

Одного разу місто, у якому жив Майстер Краси, завоювали воїни Чорної Фарби і перетворили його на суцільну пітьму. Природа стала сірою, будинки чорними, а люди сумними. Усі картини Майстра покрили сірими фарбами і заборонили користуватися яскравими кольорами.

Так Майстер Краси став зображувати свої картини сумними, темними, без жодного життєвого подиху. Такі картини не приносили жителям ніякої радості. Вони не купували їх, і тому художник складав картини на горищі свого будинку.

Одного разу художник, який приліг відпочити, почув звуки, які доносилися з горища. Він піднявся наверх і почув розмову. Це розмовляли його картини.

Одна з них, на якій було зображено пейзаж, жалілася на те, що природа на ній скоро засохне від того, що кругом земля чорна, а річка сіра. "От якби в це все вдихнути трохи кольору, то все б навколо ожило і птахи б заспівали, і квіти розквітли, а дерева б напилися живої води із блакитної річки. І тоді б я не лежала на горищі, а стала окрасою будинку і приносила радість людям", – сказала картина.

Майстер Краси замислився, дістав фарби і вирішив вдихнути життя в сумну картину. Дерева водночас вкрилися різними кольорами. Небо посміхнулося яскравими барвами. Річка заспівала весели дзюрчанням і напоїла своєю живою водою всю природу. А художник, малюючи, примовляв: "Ось їм, ось їм!". А картині почулося слово "Осінь!". Так вона і стала називатися "Осінь".

От коли ви бачите на картині зображення природи, де вона красується різними кольорами фарб, то це і є осінній пейзаж. А саме восени вся спільнота планети відмічає День художника.

Керівник гуртка. 3 року в рік у другу неділю жовтня кожен із жителів нашої держави України має можливість відсвяткувати чудове свято людей творчої професії – День художника. Установа цього професійного свята сталася у 1998 році, коли у столиці нашої держави, місті Києві, Президентом України Л. Кучмою був підписаний Указ № 1132/98 про встановлення нового свята – Дня художника. Це свято стало великою підтримкою для всіх художників України.

У цей день, звичайно ж, прийнято говорити про роль образотворчого мистецтва в культурному розвитку всього людства. Цей досконалий і неповторний вид творчості є одним із головних у сучасному світі. За допомогою своїх творів художники передають внутрішні переживання, красу й недоліки навколишнього світу, намагаються достукатися до людей, несучи їм свої ідеї. Щорічно в День художника в нашій країні проводяться масштабні культурні заходи, приурочені до свята. І ми сьогодні спробуємо поринути у прекрасний та неповторний світ мистецтва, познайомимося із творчістю художників, які зображували на своїх полотнах одну з чарівніших пір року – осінь. А допоможуть нам наші юні митці. Запрошуємо їх на сцену.

(Діти виходять на сцену.)

Учень.

В парках і садочках,
На доріжки й трави,

Падають листочки

Буро-золотаві.

Учениця.

Де не глянь – навколо

Килим кольористий,

Віти напівголі

Й небо синє-чисте.

Учень.

Метушні немає.

Тиша й прохолода –

Осінь золотая

Тихо-ніжно ходить.

(На екрані демонструється портрет художника та картини І. Левітана "Золота осінь", "Вечірній дзвін", "Осінній день у Сокольниках").

Вихованець гуртка. Одним із кращих майстрів пейзажного жанру був Ісаак Левітан (1860–1900), відомий російський художник, майстер пейзажу.

Народився у Литві, у містечку Кібартай, навчався в Московському училищі живопису і скульптури. Своє недовге життя художник присвятив пейзажам рідної землі, її красі та неповторності. Художник на полотнах відтворював усі пори року, але особливо часто – осінь. Краса природи на полотнах Левітана передана просто, невимушено, барвисто.

Вихованка гуртка. Велику популярність і визнання принесла йому картина "Осінній день у Сокольниках", на якій він насамперед розкривав стан природи, передав настрій, переживання людини. Видатний пейзажист досяг вражаючих результатів у передаванні світлотіні й повітря, живого трепету природи і поетичної виразності.

Вихованець гуртка. Найяскравішою картиною художника є "Золота осінь". І. Левітан звертався до періоду, коли природа уже починає в'янути, але завдяки продуманому колориту картина викликає піднесені почуття. Художник зіставив блакить холодного неба із сяючим золотом листя, червоні кущі – із синявою річки. Природа ніби розкриває багатство своїх барв у переддень близького зимового сну.

Королева Мистецтво. Фарби в руках справжнього художника можуть розповісти не тільки про те, що він побачив, але і про те, що він у цей час відчував: радість чи печаль, тривогу або спокій. Фарби можуть створювати настрій. Одні кольори радують, інші – хвилюють. Сполучення кольорів у картині називається колоритом. Колорит допомагає передати настрій картини.

- Який колорит, на вашу думку, використав художник Левітан у своїх роботах?
- Який настрій у вас викликають роботи художника?
- Дати відповіді на ці запитання нам допоможуть наші учні. Запрошуємо наших художників.

(Діти виходять на сцену.)

Учень.

Багряні дубки і червоні

На сосонок зеленім фоні.

А ще – жовтогарячі клени,

Ялиночки стрункі, зелені.

Учениця.

Берізки жовті і чарівні –

Це осені узор дивні.
Фарбує осінь ліс, фарбує,
Всіх красвидами дивує.

(На екрані демонструється картина К. Могилевського "Осінь".)

Учень. Український художник сучасності Костянтин Могилевський народився в Луганську у 1952 році. Закінчив Луганське державне художнє училище, 1981 року – Харківський художньо-промисловий інститут за спеціальністю "Декоративно-прикладне мистецтво". Із 1988 року член національної спілки художників України.

Нині Костянтин Вікторович – викладач Ірпінської спеціалізованої школи імені А. С. Макаренка.

Учениця. У всіх творах він є дивним знавцем рослинних форм, відтворює їх із тонким розумінням як загального характеру, так і найдрібніших відмінностей всілякої породи дерев, кущів і трав.

Художник працює в різних жанрах образотворчого мистецтва, але перевагу надає пейзажному жанру.

Головним героєм картини К. Могилевського "Осінь" є пані Осінь. Вона проявляється в яскравій, урочистій палітрі, що надає деревам вигляду придворних дам і кавалерів. Картина написана з використанням яскравих фарб, які символізують урочистість переходу природи від літа до осені. Здається, природа хоче попрощатися з теплом красиво, так, щоб це запам'яталося надовго.

Королева Мистецтво. Картина "Осінь" викликає багато позитивних емоцій і вражень. До цього мені ніколи не подобався "золотий" сезон, тому що після літа він здався похмурим і сумовитим. Ця картина змусила мене звертати увагу на красу листя, дерев і навколишнього світу у цей час, і захоплюватися побаченням як чимось зовсім унікальним.

- А що ви унікальне побачили на картині Могилевського "Осінь"?
- Чи зазвучала музика у вашому серці?

Ми продовжуємо подорожувати чарівною країною природи.

(Діти виходять на сцену.)

Учениця.

Буває мить якогось потрясіння:
Побачиш світ, як вперше у житті,
Звичайна хмара, сіра і осіння,
Пропише раптом барви золоті.

(На екрані демонструється картина Клода Моне "Осіння річка".)

Одного осіннього дня 1840 року в Парижі в сім'ї бакалійника народився маленький хлопчик. Батьки дали йому подвійне ім'я Клод-Оскар.

З дитинства Клод захоплювався образотворчим мистецтвом, зокрема хлопчику подобалося малювати карикатури.

Одного разу на морському узбережжі Нормандії Моне зустрів Ежена Будена, відомого пейзажиста й одного з провісників імпресіонізму. Буден показав юному художнику деякі прийоми живописної роботи з натури. З того часу Клод Моне майстерно змальовує природу.

Учень. На картині "Осіння річка" художник зобразив сонячний день, щоб у нас був гарний настрій із приходом осені. На картині на задньому плані стоять незвично красиві дерева, за їх прекрасними "сукнями" тільки у просвітах видніється блідо-синє небо. А який

чудовий килим з листя постелила осінь на воді! Низьке сонце вже не гріє, але блищить яскравіше літнього; невеликий осінній ліс весь виблискує наскрізь, ніби йому весело й легко стояти, а свіжий вітер тихенько ворушить і жене впале пожовтіле листя. Десь там, у прозорому осінньому тумані, видніється місто. Його силуети схожі на корабель, який повільно відпливає з осінньої гавані.

Учениця. Мені здається, що Моне дуже вдало, з любов'ю до осені, написав цю картину.

Королева Мистецтво. Мені здається, тільки Людина, яка дійсно любить природу, може відтворити такий цікавий образ осені. Мені дуже сподобалася ця картина. Вона у будь-який момент зможе підняти настрій і навіяти приємні спогади.

– А які спогади ця картина викликала у вас?

– А тепер я пропоную вам переглянути презентацію "Осінні мотиви у творчості художників сучасності". При цьому скористайтеся порадою А. Чехова: "Уявіть себе серед цих пейзажів, і якщо ви це зможете, то почуєте шелестіння золотого листя, відчуєте чисте прохолодне повітря... І хоча на картинах зображено осінь, ніяка депресія вам не загрожуватиме".

(Демонстрація презентації.)

Хай надалі надихає вас мистецтво,
А палітра хай натхнення надає.
Ми бажаємо вам віри у прекрасне,
Бо воно тепло і радість всім несе.

Учитель. Образотворче мистецтво є однією з найдосконаліших форм діяльності, оскільки в художній палітрі кристалізується внутрішній світ людини, звучать кольори глибоких відчуттів. Ваші роботи пробуджують прагнення до прекрасного, спонукають задуматися над суттю буття.

Вишуканий живопис, віртуозна графіка, майстрова пластика – невід'ємна частина національної культури, джерело духовного розвитку й задоволення естетичних потреб українського суспільства.

Історія українського живопису дуже багата. Безліч художників України в своїй творчості досягли світового визнання. Вони є майстрами графіки, пластики, абстракції, проявляючи себе у різних напрямках цього мистецтва.

День художника в Україні можуть святкують митці, чиї твори стали невід'ємною частиною світового фонду живопису. Потенціал сучасних художників країни також вартий уваги, адже багато з них організовують свої виставки не тільки на Батьківщині, а й за кордоном – у найвідоміших виставкових центрах. При цьому вони залишаються впізнаваними й самобутніми.

З Днем художника всіх вітаємо!
За талант віддамо данину,
І натхнення в житті побажаємо
За уміння ввести в давнину,
За уміння цінити прекрасне,
За спроможність побачити світ
І за те, що ніколи не згасне –
Промінь хисту. Ми шлем свій привіт
Тим, хто всі почуття найщиріші
На полотні передати зміг.
Їх творіння для нас – найцінніші.
Їх сьогодні вітаємо ми!

2.12. Майстер-клас "Чарівні квіти"

Горбенко Людмила Миколаївна,
керівник гуртка "Чарівний олівець" Васильківської
загальноосвітньої школи I-III ступенів №8

Мета: ознайомити учнів із декоративною трансформацією природних форм за допомогою паперопластики; продовжити ознайомлення з елементарними принципами конструювання з паперу; розширювати знання учнів про значення квітів у життя людини; дати знання про мистецтво квілінгу; розвивати естетичні смаки, образне мислення, асоціативну пам'ять, уяву та фантазію; активізувати інтерес учнів до створення колективної роботи, а також творчу ініціативу; виховувати любов до природи.

Обладнання: мультимедійне обладнання.

Матеріали та інструменти: набори кольорових смужок; картон; ножиці; клей; інструменти для закручування паперу; лінійка; олівець.

Візуальний ряд: презентація "Вальс квітів"; презентація "Чарівні смужки"; картинки квітів та їх стилізований образ; зразки дитячих робіт.

Слуховий ряд: П.Чайковський "Вальс квітів"; звуки щебетання птахів та пробудження природи.

Очікуванні результати: виконання колективної композиції "Чарівні квіти" у техніці квілінгу.

Хід заняття

*Якщо ви прагнете до краси,
то створіть її власними руками*

1. Релаксація.

(Звучить мажорна музика П.Чайковського "Вальс квітів", яка символізує пробудження природи після довгої зими й народження перших квітів. Презентація "Весняні квіти".)

Учитель. Людина не може жити без краси й без пісні. Вона ніколи не буде посправжньому щасливою, якщо не навчилася милуватися природою, зачаровуватися мелодією пісні, якщо її душа не озивається трепетно на красу поезії чи витвору мистецтва.

Неповторне диво – квіти! Вони квітнуть для щастя, для радості й добра, приносять у світ красу, ніжність; мовою квітів можна висловити свої почуття. А їх цвітіння починається з ранньої весни.

2. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель. Сьогодні на занятті будемо творцями чарівного квіткового світу. Наші квіти будуть незвичайними – паперовими. Але це не значить, що вони будуть неживі. Усе буде залежати від того, чи вдихнете ви душу у свої вироби, чи зможете, працюючи разом, створити колективний шедевр. Тож запрошую усіх до мистецької майстерні "Квіткова оранжерея", де девізом нам стануть слова: *Якщо ви прагнете до краси, то створіть її власними руками.*

3. Актуалізація опорних знань.

Квіти – одне з найпрекрасніших творінь природи. Найприємніший, найчарівніший символ нашого життя. Квіти – це наші справжні супутники, чарівні і хвилюючі. Всі вони дуже гарні, кожна по-своєму випромінює тепло, підіймає настрій. Для чого потрібні квіти?

Гра "Асоціативний куш".

– Які асоціації зі словом квіти виникають у вас?

(Красиві, духмяні, польові, ніжні, ...Із слів складається асоціативний куц.)

– Я бачу, команду ви теж назвали квіткою. Перша команда "Едельвейс".

– А чому саме таку назву ви вибрали? Що ви дізнались про цю квітку?

Проект команди "Едельвейс".

На скелях Карпатських гір росте едельвейс, квітка, яку в народі ще називають шовковою квіткою. Є багато легенд про цю квітку. В одній йдеться про те, що її висівали карпатські чарівниці та обіцяли молодим парубкам: якщо подарують едельвейс коханій, то назавжди знайдуть місце в її серці.

Не відчувуючи небезпеки, парубки вирушали на пошуки шовкової квітки. Але не багатьом вдалося її зірвати – більшість зривалася зі скель і гинули на вітиху чарівницям.

Нареченим не залишалося нічого іншого, як оплакувати своїх коханих. Їхні сльози щорічно з'являються на квітках едельвейс маленькими крапельками нектару.

У багатьох місцях Карпат 50-60 років тому часто можна було зустріти цю квітку. Але рослину так інтенсивно знищували, то тепер едельвейс охороняється законом.

– Молодці! Цікаву інформацію дізналися. А друга команда у нас "Первоцвіт". Що це за така чарівна квітка?

Проект команди "Первоцвіт".

Ця рослина в пошані в багатьох народів. За давніми німецькими сагами, первоцвіт – це ключі богині весни Фреї. За допомогою цих ключів чарівна богиня відмикає справжнє тепло після довгої зими. Куди її веселка впаде, там з'являються золоті ключі, а з них утворюються квіти весни – первоцвіти.

Датська народна легенда стверджує, начебто в первоцвіт перетворилася сама принцеса ельфів. Коли одного разу духи відпустили принцесу на землю, то вона покохала там парубка, забувши про свою рідню. Кінець був сумний. Духи покарали її й перетворили в первоцвіт, а коханого на анемон, який цвіте разом із первоцвітом ранньою весною.

Древні греки вважали, що первоцвіт здатний зціляти від усіх недуг, як кохання, і називали його "квіткою дванадцяти богів".

На Русі первоцвіт називали любовно "баранчиками". Був навіть такий звичай: кидати зірвані баранчики під ноги і топтати – на довголіття.

– Як багато нового дізналися про квіти. Так, третя команда вибрала собі назву "Лілея". Це взагалі загадкова квітка. Безліч легенд супроводжують її цвітіння. Послухаємо, що ви дізналися про цю квітку.

Проект команди "Лілея".

У древніх римлян біла лілея служила ознакою вишуканого смаку. Це була квітка розкоші та надії. Нею прикрашали костюми, своє ложе й колісниці.

Греки і римляни пов'язували з лілеєю непорочність. Вінки з лілей і колосся пшениці прийнято було вдягати нареченому й нареченій.

У Франції у аристократичних родин існував такий звичай: наречений щодня до весілля посилав нареченій букет лілей, таким чином висловлюючи своє кохання до неї.

Учитель.

Квіти, квіти... Чарівні квіти,
Кольорові, великі й малі...
Ви умієте душу зігріти,
Бо й самі ви – душа землі.

- Квіти! Їхне розмаїття вабить наші очі. Тюльпани. Конвалії, троянди, підсніжники, мальви... Список назв можна озвучувати довго.
- А яку користь приносять квіти?
- А ще вони є предметом для зображення їх у різних видах мистецтва. Згадайте, у яких видах мистецтва ви бачили зображення квітів?
- Так, творці різних видів мистецтва, звертали увагу на це прекрасне диво природи.

4. Вивчення нового матеріалу.

- Сьогодні ми ознайомимося ще з одним мистецтвом паперопластики – квілінгом. Сподіваюся, що після нашого заняття на ваших картинах розквітнуть створені вами образи.
(Перегляд презентації " Чарівні смужки".)

Розповідь учителя.

- Квілінг або філігрань – мистецтво створювати композиції із паперових смужок. Кожна композиція в техніці квілінг складається із паперових елементів різної форми, які приклеюються до основи або які склеєні між собою. У техніці квілінг створюють листівки, пано, рамочки для фото тощо.

У перекладі з англійської квілінг означає "пташине перо". На відміну від орігамі, батьківщиною якого є Японія, мистецтво кручення паперу виникло в Європі в кінці 14 – на початку 15 століття. Кручення паперу швидко поширилось тут, але кольоровий високоякісний папір був дуже дорогий матеріал, тому вироби в цій техніці могли робити тільки багаті люди.

Є дуже багато шкіл, які займаються мистецтвом квілінгу: корейська, китайська, монгольська. Займаються квілінгом і в Україні.

Ознайомлення з матеріалами та інструментами.

- Для роботи нам потрібні будуть кольорові смужки, які зараз можна купити у продажу. Вони бувають різної товщини та довжини. Залежно від того, який елемент ви збираєтеся виконати, таку смужку потрібно обрати.

Також нам потрібний інструмент для скручування елементів. Його можна придбати в магазині, а можна використовувати звичайні зубочистки. Тільки потрібно зробити у них надріз.

Потрібні ножиці та клей. Скручені та сформовані елементи потрібно зразу закріпити клеєм, щоб вони не розкручувалися.

Також необхідна поверхня для наклеювання майбутньої композиції. Це може бути звичайний картон. Бажано зразу його вставити в рамку. По-перше, це буде виглядати естетично, а по-друге, багато наклеєних елементів мають властивість скручувати папір. Тому я пропоную вам завжди свою роботу виконувати охайно і естетично.

Ознайомлення з елементами квілінгу.

(На екрані висвічується таблиця з елементами квілінгу. Учитель ознайомлює з кожним і демонструє його виконання.)

Перегляд і порівняння природних і стилізованих форм квітів.

- Скажіть, будь ласка, що таке стилізація?
- Так. Це вибір головного та виконання спрощених елементів предмета.
- Давайте розглянемо, як виглядають квіти у природі та у стилізованому виконанні.

(Перегляд таблиці із зображеннями.)

Практична робота.

Сьогодні на занятті спробуємо помандрувати до Країни квітів, створимо колективну композицію "Чарівні квіти". Працюватимемо у групах. Тому згадайте правила роботи у групі та правила користування ножицями.

Кожному з вас я хочу побажати бути:

успішним,
самостійним,
працьовитим,
інформованим,
хоробрим,
уважним.

Інакше кажучи, я бажаю вам успіху!

Послідовність виконання роботи:

1. Виконайте ескіз майбутньої роботи.
2. Зі смужок потрібного кольору скрутіть деталі-заготовки, які будуть притаманні формі вибраної вами квітки.
3. Усі елементи розкладіть відповідно до ескізу та наклейте на основу.
4. Композицію можна доповнити різними іншими елементами.

– Вирушаючи у мандрівку до Країни Квітів, візьміть знання про техніку виконання, додайте фантазію, прихопіть краплинку терпіння і... світ паперових квітів здивує вас своєю красою.

6. Демонстрація колективних робіт.

– Красиві й охайні роботи виконали наші команди. На їхніх полотнах з'явилися краплинки праці кожного члена команди.

– Пропоную вам гру "Якби я була квіткою". Я розпочинаю. Якби я була квіткою, то стала б ромашкою, тому що є така легенда, що ромашки колись були парасольками і під ними від дощу ховалися маленькі гноми. А я, як ромашка, також люблю допомагати людям.

(Діти по черзі називають квітку і коротке висловлення.)

7. Підбиття підсумків.

- Чи виправдалися ваші сподівання щодо нашого заняття?
- Мандрівники, збираючись подорожувати, завжди збирають свої речі в рюкзак. Завершуючи заняття, також зберіть у рюкзак знання, уміння та настрій.

2.13. Розробка навчального заняття "Історія виникнення й розвитку батика"

Павленко Юлія Сергіївна,

заступник директора, керівник гуртка "Батик"

Комунального закладу Таращанської районної ради

"Центр творчості дітей та юнацтва "Веселка"

Художній текстиль – цікава галузь декоративно-вжиткового мистецтва, один із поширених його видів. Тканина й одяг відіграють у житті людей не лише утилітарну роль, а і емоційну та естетичну. (2 слайд)

Мета й завдання занять гуртка "Батик":

- ознайомлення дітей із мистецтвом батика;
- засвоєння історії виникнення й розвитку цього виду мистецтва;
- навчання дітей мистецтва батика, оволодіння учнями різними техніками розпису батика;
- виховання в дітей бачення краси у природі, уміння використовувати природу як нескінченний потік творчих ідей;
- виховання естетичних смаків учнів, наполегливості в досягненні поставленої мети, терпіння та працелюбності;
- розвиток творчого потенціалу дитини, дитячої фантазії, творчої уяви.

Пропоновані розробки занять гуртка "Батик" побудовані за технологією особистісно-орієнтованого навчання із застосуванням різноманітних інтерактивних форм роботи, що найбільше сприяє розвитку творчої та обдарованої особистості. На таких заняттях успішно виявляються та максимально розвиваються індивідуально значущі позитивні задатки кожного учня на підставі надбаного ним досвіду, а також формується інтерес до пізнання, бажання та вміння навчатися, пізнавати нове, трудитись. Вони дають можливість підростаючій особистості визначитися та реалізуватися в тій галузі діяльності, що найбільше відповідає її потенціальним здібностям.

Тема. Історія виникнення й розвитку батика.

Мета: ознайомити дітей з мистецтвом батика; історією виникнення і розвитку цього виду; Виховувати естетичні смаки учнів; Розвивати творчий потенціал учнів, фантазію, творчу уяву. (3 слайд)

Тип заняття: Урок засвоєння нових знань, інтегроване заняття.

Слухачі: Учні початкового рівня навчання.

Форми роботи: випереджувальне завдання, лекція, робота по колу.

Методи роботи: Словесно-інформативні, словесно-евристичні, наочно-евристичні, інформаційно-комунікативні, самоаналіз, самоконтроль, аналіз, контроль, стимулювання, заохочення.

Обладнання: роботи учнів вищого рівня навчання; фото та репродукції робіт батиком; таблиці; комп'ютер.

Хід заняття

1. Організаційний момент.

Перевірка наявності учнів та готовності їх до заняття.

2. Мотивація навчальної діяльності, налаштування учнів до праці.

– Дорогі друзі, я пропоную провести надзвичайну подорож у країну батика, ознайомитися з історією виникнення та розвитку цієї цікавої техніки розпису тканини. Тож, бажаю успіхів!

Отже, тема заняття – "Історія виникнення й розвитку батика".

3. Перевірка виконання учнями випереджувального завдання.

Демонстрація віднайдених дітьми зразків батика та коротка їх характеристика.

4. Визначення плану наступної роботи.

5. Засвоєння нового матеріалу.

Пояснення вчителя.

Мистецтво ручного розпису тканини дуже давнє. Перші нагадування про нього є ще у 29-79 рр. до н. е. Зародилось воно у Індонезії на острові Ява. (4 слайд)

Яванськими батиками захоплювався увесь світ, а для індонезійця це звична річ. Адже батик-традиційний одяг жителів Яви, Балі та інших островів Індонезії. Причому носять його як чоловіки так і жінки.

Звідки воно прийшло – невідомо. Але ще до виготовлення тканини, зокрема на бересті, малайці наносили візерунки за допомогою воску диких бджіл. Потім зафарбовували червоним каменем, охрою і попелом. Пізніше, коли з'явилися тканини ручної роботи, ця техніка була замінена на іншу. Але основа – нанесення малюнка воском на тканину – була таж.

Слово батик – яванського походження, в перекладі воно значить малювання гарячим воском. З тих пір як батик поширився у художньому народному промислі в Індонезії, він став народною традицією. Батики, що зображали фігури божественного походження, ставали головними прикрасами у храмах. З ними і пов'язане походження стилю ваянг.

Візерунки яванських батиків на рідкість різноманітні - їх більше 10 тис., причому багато з них досить древнього походження. Досить популярні мотиви *сидомукти* (радість життя): яскраве поєднання зображення птахів, метеликів, квітів, плодів. (5 слайд) Часто зустрічається зображення міфічної пташки - Гаруди - символу сили що прокинулася. (6 слайд)

Якщо у індонезійському батiku присутні, головним чином, коричневі, червоні, чорні і блакитні кольори, то у європейському з'явилися інші співвідношення кольорів, притаманне саме європейським смакам.

В наших краях ручний розпис зародився на початку 30-х років і отримав широкий розвиток. До цього існувало лише гладке фарбування і набійка. Набійка – це ручна печать набійними дошками. В основному набійкою робили платки. Знамениті павловські платки до сих пір роблять по старовинній технології, вручну, дерев'яними набійками, у місті Павловський Посад (Московська обл.) (7 слайд)

Набійкою робили не лише окремі вироби а і метрові тканини. Часто згодом вони розфарбовувалися вручну пензликом. Саме ж мистецтво набивки вперше з'явилося в Індії. (8 слайд)

Тож за допомогою художнього розпису тканини можна створювати декоративні панно і тканини, шарфи, платки, плаття, галстуки, розписувати повсякденний одяг, а також створювати картини. (9 слайд)

Цей спосіб художнього оформлення отримав широке розповсюдження у нас. Застосовують гарячий і холодний батик.

При гарячому батiku силует чи контур малюнка наносять на тканину розплавленим парафіном. (10 слайд) А при холодному основною резервуючою рідиною є гумовий клей. На відміну від гарячого батiku резерв холодного батiku не видаляють з тканини. (11 слайд)

Ручний художній розпис виготовляють на тканині в одиничних готових текстильних виробах (панно, штори, платки, тощо). Способи цього розпису не мають визначених художніх традицій. Працюючи у цій галузі, художники постійно удосконалюють методи ручного розпису, вишукують усе нові художні прийоми.

Ознайомлення учнів з матеріалами та інструментами для батіку. Розповідь із демонстрацією.

Для створення робіт у техніці батик необхідні такі матеріали: *(13 слайд)*

1. Тканини

Тканини з волокнистим складом: бавовняні, капронові, шерстяні й натуральний шовк. Але частіше за все використовують бавовняні й шовкові тканини. Найкращими для розпису (особливо холодним батиком) є тонкі, гладкі тканини (шовк).

2. Резерви

Гарячий резерв – це парафін, віск штучний, віск натуральний.

Холодний резерв – це гумовий клей, бензин, парафін, віск натуральний.

3. Рами

Для розпису тканини натягують на дерев'яні рами. Користуються рамами стандартного розміру, а також розсувними рамами, на які за допомогою гвинтів і рухливих рейок можна натягувати тканину різного розміру.

Тканину можна закріплювати на рами і за допомогою канцелярських ґудзиків.

4. Матеріали необхідні для переводу малюнку на тканину: (14 слайд)

Маркери для тканини, олівці, крейда для малювання на тканині, калька, кольорова копірка.

Фізкультхвилинка. (12 слайд)

Гном

Ведучий озвучує, діти виконують:

Жив, був маленький гном *(присіли)*

Із великим ковпаком. *(підняли руки, склали хаткою)*

І був він великим мандрівником! *(встали, кроки на місці)*

І на жабці він стрибав –

Стриб, скок, стриб, скок! *(стрибають)*

На метелику літав *(махують руками)*

Високо, високо! Високо, високо! *(тягнуться вгору)*

І по річці плив в чайній чашці –

Буль, буль! Буль, буль! *(імітують плавання)*

Їхав він на черепашці –

Чух, чух! Чух, чух! *(човгають ногами по підлозі)*

Протоптавши всі стежинки,

Гном катався в павутинці –

Кач-бай, кач-бай! *(наклони в сторони)*

А ранок прийде,

Гном знову в похід піде! *(крокують)*

6. Контрольно-оцінювальний етап.

(Музичний супровід.)

Робота у групах.

(Для перевірки рівня засвоєння нового матеріалу учні діляться на малі підгрупи. Кожній групі пропонується письмово дати відповіді на запитання).

1. Де зародилося мистецтво розпису тканини?

(В Індонезії на острові Ява).

2. Що в перекладі означає слово батик?

(Малювання гарячим воском).

3. Підкресліть правильну відповідь: "Найкраща тканина для холодного розпису – це?"
Бязь, віскоза, шовк.
4. Скажіть, що зображено на цьому фото? (15 слайд)
5. Скажіть, що зображено на цьому фото? (16 слайд)

(Час на виконання завдання – 8 хв. Після виконання завдання групи обмінюються картками з відповідями для взаємоаналізу, взаємоконтролю з коментарем.)

7. Підбиття підсумків заняття.

(17 слайд)

– Сьогодні ми познайомилися з мистецтвом розпису тканини, історією виникнення й розвитку батіку; дізналися, що батик – яванського походження, у перекладі означає малювання гарячим воском; побачили, які матеріали та інструменти потрібні для розпису тканини.

Отож, засвоївши прийоми роботи від простих до більш складних, ви прикрасите своїми роботами інтер'єр, створите унікальний оригінальний одяг, зможете реалізувати свій творчий потенціал. Можливості цього виду творчості наскільки різноманітні, що ви, напевно, знайдете собі техніку до душі та, як це зробили старші вихованці, роботи яких ви можете зараз побачити (18 слайд).

Список використаних джерел

1. Батик для начинающих: видео мастер-классы по 4-м популярным техникам [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://uamasters.com.ua/>.
2. Робинсон Рози. Искусство батика : Техники и образцы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://irenabatik.ru/kniga-pobatiku/rozi-robinson-iskusstvo-batika-texniki-i-obrazcy.html>.
3. Фатерина Н.В. Батик. Практическое руководство по росписи ткани [Электронный ресурс] // Фестиваль педагогических идей "Открытый урок". – Режим доступа : <http://festival.1september.ru/articles/591112/>.
4. Кургина М.Ю. Батик. Роспись по ткани [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.batiki.narod.ru/info/batik.html>.

2.14.Розробка навчального заняття "Квіткові композиції. Декоративний стиль"

Якуша Наталія Михайлівна,

керівник гуртка Дитячого естетико-натуралістичного
центру "Камелія" м. Броварів

Тема. Квіткові композиції. Декоративний стиль.

Мета заняття:

формування знань, умінь та навичок вихованців зі створення квіткових композицій декоративного стилю та використання флористичного матеріалу;
розвиток естетичних смаків, творчих можливостей, інтересу до професії флориста;
виховання почуття відповідальності, формування здатності милуватися красою природи, позитивного ставлення до навчання.

Форма проведення: майстер-клас.

Тип майстер-класу: керівник – вихованці.

Матеріали та обладнання: флористична губка "Оазис", посуд, синій виноград, дріт, ножиці, кусачки, плитка шоколаду, квіти хризантеми, троянда.

Хід заняття

1. Організаційний момент.

Перевірка готовності гуртківців до заняття.

2. Актуалізація опорних знань.

- Незважаючи на різноманіття у виборі подарунків, найпопулярнішим, найяскравішим, найбажанішим, особливо для жінок, залишається подарунок з квітів. Це може бути звичайний букет або ж квіти, доповнені цукерками та декоративними елементами, композиції різних форм.
- Які ви знаєте стилі композицій?
- Які матеріали та інструменти використовуються для флористичних композицій?
- Що таке флористична губка "Оазис"?
- Як правильно кріпити "Оазис" в посуді для композиції?
-

3. Повідомлення теми та мети заняття, мотивація опрацювання теми.

- Тема нашого заняття "Квіткові композиції. Декоративний стиль". Ми ознайомимося з особливостями виготовлення композиції в декоративному стилі з використанням оазису "Солодка мрія". Матеріалом для аранжування слугуватимуть живі квіти та виноград, а декорацією цього чудового квіткового тортика буде шоколад.

Така композиція стане не лише гарним подарунком для мами, подруги чи бабусі, а й вдало доповнить оформлення святкового столу.

4. Основна частина.

Ознайомлення учасників майстер-класу із методичними розробками з теми "Квіткові композиції. Декоративний стиль".

Підготовчий етап зі створення композиції:

- виготовлення ескізу;
- підготовка рослинного матеріалу до роботи.

Виготовлення квіткової композиції "Солодка мрія".

Беремо флористичну губку й вирізаємо з неї форму, подібну частинці тортика, замочуємо її у воді. Це і буде основа для нашої чудової композиції.

Підготуємо виноград. Для цього робимо ніжку за допомогою флористичного дроту, щоб його можна було зафіксувати в оазисі.

Теж робимо і з плитками шоколаду. Шоколад краще потримати за кімнатної температури перед тим, як кріпити на дріт.

Закріплюємо підготовлений оазис в посудині.

Складаємо квітковий торт. Верх і задню частину оазису обкладаємо очитком. Із боків вставляємо дві смужки з рожевої або жовтої хризантеми, а між ними – смужку із квітів яскравого кольору.

Візуально це дуже нагадує справжній торт: зверху білий крем і два коржі.

Троянда в нашому тортіку буде не із крему, а справжня. Підрізуємо стебло троянди так, щоб квітку можна було помістити в оазис.

Декоруємо оазис зверху виноградинками. Вони будуть нагадувати в нашій роботі ягоди, якими прикрашають торти.

Декоруємо задню частину композиції шматочками шоколаду, які ми приготували заздалегідь.

Наша святкова флористична композиція повністю готова. Наш квітковий торт майже неможливо відрізнити від справжнього! Такому незвичайному подарунку будуть радіти і дорослі, і діти!

Вихованці залишилися задоволені, адже квіткові композиції і рослини приносять не тільки радість у наше життя, але і естетичне задоволення та психологічне розвантаження.

4. Підбиття підсумків. Бесіда.

- Чи сподобалось вам заняття? Які емоції, почуття виникли у вас?
- Що вдалося добре, а над чим потрібно ще попрацювати?
- Яку композицію хотіли ви ще виготовити?

Список використаних джерел

1. Анисимова А. Домашняя флористика / А.Анисимова. – М. : Ниола XXI век, 2004.
2. Локрина Т. Композиция в оазисе / Т.Локрина. – М. : Ниола XXI век, 2004.
3. Сидорова М. Европейская флористика / М.Сидорова. – М. : Ниола-Пресс, 2007.
4. Сидорова М. Ikebana. Практическое руководство / М.Сидорова. – М. : Ниола-Пресс, 2007.
5. Спичакова С. Современные композиции. Сухоцветы / С.Спичакова. – М. : Ниола XXI век, 2005.
6. Хессайон Д.Г. Все об аранжировке цветов / Д.Г.Хессайон. – М. : Кладезь-Букс, 1996.
7. Кузенко Т. Флористика. Практичні поради / Т. Кузенко. – Тернопіль : Новоград, 2001.

2.16. НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА "ХУДОЖНЯ РОБОТА З ТИРСОЮ"

Ткалич Людмила Василівна,

керівник гуртка Богуславського районного
центру дитячої та юнацької творчості

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

З дитячих років людина звикає до чарівної краси навколишнього світу. І, дуже часто, почуття любові до Батьківщини приходить до нас через природу, краса і мудрість якої, вражає і захоплює. Відбираючи впродовж сотень мільйонів років, немов чародійний селекціонер, усе життєдайне, досконале, доцільне, природа стала колискою людства.

Взаємодія дитини з природою є важливим засобом навчання, виховання та розвитку. Це і стало підґрунтям для створення програми гуртка "Художня робота з тирсою".

Мета програми – формування вмінь і навичок працювати з матеріалом, який дає нам природа; сприяти вихованню в дітей естетичних смаків, любові та бережливого ставлення до навколишнього світу; розвитку уяви, спостережливості, абстрактного й творчого мислення; самореалізації дитини в соціумі засобами мистецтва; професійному самовизначенню.

Основні завдання програми такі:

- засвоєння вихованцями загальних відомостей про образотворче та декоративно-вжиткове мистецтво, його види, жанри, закони, основи композиції, кольорознавство, засоби виразності, чинники, що впливають на створення художнього образу;
- надання теоретичних знань про природний матеріал та роботу з ним;
- формування практичних вмінь і навичок по роботі з тирсою та природним матеріалом, створенні з їх допомогою художніх образів із застосуванням різних технік декоративного мистецтва у власній творчості;
- збагачення емоційно-чуттєвої сфери, формування естетичної культури та ціннісних орієнтацій вихованців;
- розвиток спостережливості, художньо-образного мислення, творчих здібностей;
- виховання любові до природи і дбайливого ставлення до неї.

Методи навчання: словесні, наочні, практичні, екскурсії.

Форми організації навчально-пізнавальної діяльності: групова, індивідуальна, фронтальна, парна.

Навчальна програма розрахована на вихованців віком від 9 до 17 років і передбачає 3 роки навчання в групах початкового, основного та вищого рівнів:

- 1-й рік навчання – початковий рівень – 144 год на рік, 2 год на тиждень;
- 2-й рік навчання – основний рівень – 144 год на рік, 2 год на тиждень;
- 3-й рік навчання – вищий рівень – 144 год на рік, 2 год на тиждень.

Групи комплектуються по 10-15 вихованців, відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей.

ПЕРШИЙ РІК НАВЧАННЯ. ПОЧАТКОВИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва теми, розділу	Кількість годин		
	Теорія	Практика	Разом
1. Вступне заняття	2	-	2
2. Екскурсії за збором матеріалів для робіт	2	2	4
3. Знайомство з видами і жанрами образотворчого мистецтва	4	-	4
4. Малюнок. Основні засоби виразності. Поняття перспективи	2	6	8
5. Живопис. Поняття про колір, колорит	2	14	16
6. Композиція. Поняття композиційного задуму	2	4	6
7. Декоративно-вжиткове мистецтво з елементами дизайну	2	2	4
8. Робота з тирсою. Виготовлення рельєфів в різних жанрах образотворчого мистецтва	6	92	98
9. Підсумкове заняття	2	-	2
Разом	24	120	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступне заняття (2 год)

Мета та зміст освітньої діяльності гуртка. Інструктаж з техніки безпеки.

Екскурсії за збором матеріалів для робіт (4 год)

Теоретична частина. Ознайомлення з різновидами природного матеріалу, правилами його збору та зберігання. Вивчення поняття "пейзаж", "перспектива". Розвиток спостережливості, уяви, фантазії.

Практична частина. Збір природного матеріалу для декоративних робіт. Замальовки деяких елементів природи.

Знайомство з видами і жанрами образотворчого мистецтва. Скульптура. Рельєф (4 год)

Теоретична частина. Поняття про види і жанри образотворчого мистецтва: малюнок, живопис, декоративно-прикладне мистецтво, архітектура, дизайн. Скульптура, види та жанри скульптури. Рельєф, його різновиди; особливості рельєфу з тирси.

Малюнок. Основні засоби виразності. Поняття перспективи (8 год)

Теоретична частина. Поняття про малюнок, основні засоби виразності: лінія, штрих, тон. Форма предмета, відмінність предметів за розміром. Розташування "ближче", "далі", поняття "перспектива".

Практична частина. Замальовки з натури елементів природи. Нескладний натюрморт (ваза з фруктами, з квітами). Замальовки звірів і птахів.

Живопис. Поняття про колір, колорит (16 год)

Теоретична частина. Дати поняття «колір», основні і похідні кольори, контрастні кольори, теплі й холодні кольори, хроматичні та ахроматичні кольори. Поняття "колорит". Розвивати вміння змішувати кольори з метою одержання потрібного, наближеного до натури, з урахуванням впливу середовища; виконувати операції розбілювання, замутнення, затемнення кольорів.

Практична частина. "Гори в тумані" (замутнення кольорів; використання техніки набризку), "Осіньне золото", "Чарівні метелики", "Квітуча земля", "Дерева в полі" (поєднання тонкої прописки з пастозною), "Будинок на галявині" (вдень, в тумані, вночі), "Чарівний птах", "Дивний звір", виконання простого натюрмрту з двох – трьох предметів).

Композиція. Поняття композиційного задуму (6 год)

Теоретична частина. Вибір формату площини відповідно до зображення та правильно розташовувати зображення на площині. Поняття "статика", "динаміка", "композиційний центр", "ритм" (на елементарному рівні).

Практична частина. Пейзажна композиція "На лужку". Декоративна композиція «Таріль».

Декоративно-вжиткове мистецтво з елементами дизайну (4 год)

Теоретична частина. Ознайомити з поняттями "орнамент", "декор", "стилізація", "ритміка". Декоративна переробка реальної форми, заповнення форми декором.

Практична частина. Продумування ескізів одягу, ескізів декоративних композицій «Великодній натюрморт», «Різдвяний сувенір».

Робота з тирсою. Виготовлення рельєфів у різних жанрах образотворчого мистецтва (98 год)

Теоретична частина. Ознайомити з різновидами тирси, прийомами готування замісу, правилами послідовності виготовлення рельєфів з тирси та природнього матеріалу. Навчити послідовності підготовки основи (ДВП) для виготовлення аплікацій з тирси, правилам послідовності розфарбовування основи та рельєфів. Розвивати навички викладання нескладних натюрмортів, виготовлення контурної аплікації, передачі складок тканини, невисокого рельєфу тварин. Дати поняття про плановість, перспективу в пейзажі; вправляти у виготовленні пейзажів з викладанням тирсою переднього плану.

Практична частина. Виконання підготовчих вправ по замішуванню тирсової маси та викладання нею необхідних рельєфів. Натюрморт: "Ваза з фруктами" (з додаванням тканини), "Натюрморт з квітами", "Великодній натюрморт". Пейзаж: "Зима", "Квіткове поле" (контурна аплікація), "На лужку", "Гори вдаліні". Анімалістика: виготовлення рельєфу мультиплікаційного героя, "Домашній улюбленець", "Казковий птах" та "Дивний звір" (контурна аплікація). Декоративно-вжиткове мистецтво: "Декоративна таріль", "Різдвяний сувенір", викладання рельєфів одягу "Сукня для принцеси".

Підсумкове заняття (2 год)

Підведення підсумків роботи за рік.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- основні види і жанри образотворчого мистецтва;
- поняття про композицію, композиційний задум, перспективу;
- основи кольорознавства;
- послідовність виготовлення рельєфів з тирси та природного матеріалу.

Вихованці мають уміти:

- розрізняти основні види і жанри образотворчого мистецтва;
- порівнювати предмети за формою, розміром, тоном, кольором;
- користуватись олівцем, гуашшю;
- підбирати колір на палітрі, наближений до дійсного;
- підбирати природний матеріал для робіт;
- працювати з тирсою та природним матеріалом, готувати основу: змішувати тирсу необхідної консистенції, створювати найпростіші рельєфи з тирси.

Вихованці мають набути досвіду:

- збирання та зберігання природного матеріалу;
- замальовувати з натури елементи природи, натюрморту;
- працювати аквареллю і гуашшю, здійснювати різні операції по змішуванню кольорів;
- створення ескізів та використання їх під час виготовлення виробів;
- приготування замісу, послідовності виготовлення рельєфів з тирси, викладання нескладних натюрмортів та однопланових пейзажів.

ДРУГИЙ РІК НАВЧАННЯ. ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва теми, розділу	Кількість годин		
	Теорія	Практика	Разом
1. Вступне заняття	2	-	2
2. Екскурсії за збором матеріалів для робіт	-	4	4
3. Скульптура. Кругла скульптура з тирси	2	14	16
4. Малюнок. Поняття про перспективу.	2	4	6
5. Живопис. Тональне та колористичне рішення	2	10	12
6. Декоративно-прикладне мистецтво та дизайн	2	6	8
7. Композиція. Композиційний центр. Закони композиції	2	4	6
8. Виконання рельєфів з тирси. Робота з каркасом	2	86	90
9. Підсумкове заняття	2	-	2
Разом	16	128	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступне заняття (2 год)

Мета та зміст освітньої діяльності гуртка. Інструктаж з техніки безпеки.

Екскурсії та збирання матеріалів для робіт (4 год)

Збирання природного матеріалу для декоративних робіт.

Скульптура. Кругла скульптура з тирси (16 год)

Теоретична частина. Скульптуру, її види та жанри. Кругла скульптура, її особливості. Уміння працювати з каркасом, виконувати статичні композиції в анімалістичному жанрі.

Практична частина. Виготовлення декоративних композицій "Лежачий котик", "Собачка", "Їжачок" (із соснових голочок).

Малюнок. Поняття про перспективу (6 год)

Теоретична частина. Поглиблення знань вихованців про перспективу. Передача об'єму предметів засобами світлотіні.

Практична частина. Замальовки пейзажу та елементів пейзажу з натури (або з ілюстративного матеріалу). Виконання натюрморту із п'яти, шести предметів на тлі драперій, зібраних у складки.

Замальовки тварин у статиці.

Живопис. Тональне та колористичне рішення (12 год)

Теоретична частина. Передача об'єму засобами живопису.

Практична частина. Малювання натюрморту з драперіями. Гірський пейзаж. Декоративні композиції "Розквітла квітка", "Лебеді на озері", "Журавлі", "Підводний світ".

Декоративно-вжиткове мистецтво та дизайн (8 год)

Теоретична частина. Ознайомлення з техніками вишивання та плетіння гачком. Використання різних фактур і технік у декоративній роботі.

Практична частина. Виконання вправ по оздобленню тканин елементами вишивки та плетіння гачком. Підбір елементів декору для оздоблення виробів.

Композиція. Композиційний центр. Закони композиції (6 год)

Теоретична частина. Поняття "композиційний центр". Пошук відповідності форми до змісту.

Практична частина. Пейзажна композиція "У мереживі гілок". Ескізи листівок для рельєфів типу "виринає" з картини. Ескізи декору фіранок, серветок тощо.

Виконання рельєфів з тирси. Робота з каркасом (90 год)

Теоретична частина. Правила послідовності викладання тирси в багатоплановій композиції. Робота на каркасі (картонному та з дроту). Елементи пейзажу (гори, дерева, каміння, скелі, трави, квіти).

Практична частина. Пейзаж: вправи по виконанню з тирси дерев, гілок, стовбура. Виготовлення декоративних композицій "Зима в горах", "У мереживі гілок" (з елементами архітектури), "Чарівні жоржини", "На дні морському". Натюрморт: виконання натюрморту предметів побуту з декоруванням їх тканиною, мережками. Анімалістика: виготовлення рельєфів з дуже випуклими частинами (ефект "виринання").

Підсумкове заняття (2 год)

Підведення підсумків роботи за рік.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати:

- поняття "композиційний центр", закони композиції та перспективи;
- поняття про "плановість" у картині;
- послідовність роботи при створенні багатопланової композиції;

- поняття скульптура, кругла скульптура, її види.

Вихованці мають уміти:

- передавати пропорції предметів та перевіряти сприйняття пропорцій вимірюванням за допомогою олівця;
- передавати кольорово-тональні відношення відповідно до натури;
- виготовляти рельєфи з основним заповненням роботи тирсою;
- створювати багатопланові та об'ємні композиції з тирси;
- оздоблювати тканину для декору елементами вишивки, плетіння; використовувати їх при виготовленні картин з тирси.

Вихованці мають набути досвіду:

- працювати з каркасом під час ліпки;
- передачі об'єму предметів засобами світлотіні та живопису;
- оздоблення тканин елементами вишивки та плетіння гачком;
- викладання елементів пейзажу з тирси в багатоплановій композиції.

ТРЕТІЙ РІК НАВЧАННЯ. ВИЩІЙ РІВЕНЬ

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва теми, розділу	Кількість годин		
	Теорія	Практика	Разом
1. Вступне заняття	2	-	2
2. Екскурсії за збором матеріалів для робіт		4	4
3. Малюнок. Поняття про перспективу	2	4	6
4. Живопис	2	6	8
5. Декоративно-прикладне мистецтво та дизайн. Стилзація форми відповідно до задуму	2	10	12
6. Композиція. Відповідність форми змісту твору	2	6	8
7. Робота з тирсою	6	92	98
8. Знайомство з національною і світовою культурою	4	-	4
9. Підсумкове заняття	2	-	2
Разом	12	132	144

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Вступне заняття (2 год)

Мета та зміст освітньої діяльності гуртка. Інструктаж з техніки безпеки.

Екскурсії за збором матеріалів для робіт (4 год)

Збирання природного матеріалу для декоративних робіт.

Малюнок. Поняття про перспективу (6 год)

Теоретична частина. Поглиблення знань про художні особливості перспективи. Закріплення умінь передачі об'єму предметів засобами світлотіні з урахуванням тональних відношень.

Практична частина. Малювання тварин та птахів за уявою. Замальовки та начерки пейзажів.

Живопис (8 год)

Теоретична частина. Вивчення впливу світлоповітряного середовища на предмети.

Практична частина. Малювання пейзажів з натури та за уявою. Копії натюрмортів з творів класичного мистецтва.

Декоративно-прикладне мистецтво та дизайн. Стилiзацiя форми вiдповiдно до задуму (12 год)

Теоретична частина. Побудова декоративної композиції відповідно до задуму. Стилiзацiя зображення, що пов'язана iз матерiалами та технiкою виконання.

Практична частина. Продумування ескізів та оздоблення тканинних драперій вишивкою, плетінням, малюнком. Декорування композицій "Великоднє диво", "Рiздво".

Композицiя. Вiдповiднiсть форми змiсту твору (8 год)

Теоретична частина. Вiдповiднiсть форми змiсту твору. Використання зiбраного допомiжного матерiалу для виконання композицiї. Самостiйний аналiз художньої композицiї.

Практична частина. Продумування ескізів до декоративних панно; декоративної скриньки з перлами. Замальовки храмiв рiзних культур.

Робота з тирсою (98 год)

Теоретична частина. Удосконалення уминь i навичок виготовлення рельєфних та круглих скульптурних композицiй з використанням каркасiв (з дроту, картону тощо). Розвиток уминня викладати з тирси архiтектурнi споруди. Використання набутих знанi та уминь у побудовi власних творчих робiт.

Практична частина. Натюрморт овочiв, фруктiв з драперiями. Декоративнi композицiї "Квiти у вазi", "У вiкнi" (з вiдчуттям виринання). Пейзажi з будiвлями (хатинка, альтанка, церква та iнше). Анималiстика: створення скульптурних композицiй на каркасi: "У гнiздечку", "Дельфiни", "Ведмежата" (рельєф). Декоративно-вжиткове мистецтво: виконання декоративних панно за знаками зодiаку. Декоративнi композицiї "Великоднє диво", "Рiздво", "Вiти чарiвного лiсу", "Скринька з перлами".

Знайомство зi свiтовою i нацiональною культурою (4 год).

Навчальна експерсiя до музею образотворчого (декоративно-вжиткового мистецтва) мистецтва. Вiртуальнi експерсiї свiтовими галереями.

Пiдсумкове заняття (2 год)

Пiдведення пiдсумкiв роботи за рiк.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованцi мають знати:

- види i жанри образотворчого мистецтва;
- єднiсть форми i змiсту в творах образотворчого та декоративно-вжиткового мистецтва;
- технiки аплiкацiї з тирси та природнього матерiалу, вишивання, в'язання гачком та iнше.

Вихованцi мають умиї:

- передавати складнi кольоровi вiдношення, наближенi до натури;
- знаходити колористичне рiшення роботи, пiдбирати гармонiйнi сполучення кольорiв;
- аналізувати твори мистецтва i продукт власної творчостi;
- будувати практичну творчу роботу в певнiй стилiстичцi;

- досконало працювати в техніці аплікації з тирси та природного матеріалу;
- створювати рельєфні та скульптурні композиції.

Вихованці мають набути досвіду:

- створення з тирси та природного матеріалу архітектурних споруд;
- виготовлення рельєфних та круглих скульптурних композицій з використанням каркасів (з дроту, картону тощо);
- використання різних матеріалів та технік під час виготовлення виробів задля досягнення бажаного результату.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://lawua.info/bdata2/ukr2571/index.htm>
2. Комплексна програма художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://lawua.info/bdata2/ukr2571/index.htm>
3. Антонович Є.А. Художні техніки у школі : навч.-метод. посібн. для студ. художньо-графічних факультетів вищих навч. закладів / Є.А. Антонович, В.І. Проців, С.П. Свид. – К. : ІЗМН, 1997. – 312 с.
4. Волкотруб И.Т. Основы художественного конструирования. Моделирование материалов и биоформ / И.Т. Волкотруб. – К. : Вища школа, 1982. – 152 с.
5. Кардашов В.М. Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва : навч. посібн. / В.М. Кардашов. – К., 2007. – 296 с.
6. Ковальов О.Є. Декоративно-прикладне мистецтво у школі : навч. посібн. О.Є. Ковальов. – Суми, ВТД "Університетська книга", 2006. – 144 с.
7. Корж О. Образотворче мистецтво. Художньо-педагогічна діяльність : метод. посібник, розрахований на учнів середнього і старшого шкільного віку, вчителів, керівників художніх студій / О. Корж. – К. : "Задруга", 1998. – 82 с.
8. Міщенко О. Навчальна програма з образотворчого мистецтва / Олена Міщенко, Наталія Панченко // Навчальні програми для позашкільних навчальних закладів / упоряд. О.А. Артеменко, О.О. Колонькова, А.П. Тараканова. – К. : Шк. Світ, 2012. – С. 4-21. – (Бібліотека "Шкільного світу").
9. Національний музей українського народного декоративного мистецтва // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mundm.kiev.ua/>
10. Пасічний А.М. Образотворче мистецтво. Словник-довідник / А.М. Пасічний. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 216 с.

ПІСЛЯМОВА

Художньо-естетичне виховання є процесом цілеспрямованого впливу на особистість засобами мистецтва й художньо-естетичної діяльності, завдяки якому в дітей формуються художні почуття і смак, любов до мистецтва, уміння розуміти його, насолоджуватися ним і здатність, за можливості, творити в мистецтві. Проте художньо-естетичне виховання набагато ширше: воно стосується й художньої творчості, і естетики побуту, поведінки, праці, відносин тощо. Художньо-естетичне виховання здійснюється всіма естетично значущими предметами і явищами, зокрема й мистецтвом як його наймогутнішим засобом.

Отже, *художньо-естетичне виховання* – це виховання естетичних емоцій і почуттів, художньо-естетичної культури особистості, розвиток сутнісних сил та художньо-творчих здібностей людини, утвердження естетико-гуманістичного ставлення до навколишньої дійсності й мистецтва за допомогою мистецтва. Іншими словами, художньо-естетичне виховання покликане, з одного боку, розширювати й поглиблювати знання дітей та учнівської молоді в галузі історії та теорії мистецтва, а з іншого, – розвивати здібності вихованців до художньої творчості.

Мета художньо-естетичного виховання дітей та учнівської молоді в позашкільних навчальних закладах полягає в тому, щоб у процесі сприймання, інтерпретації творів мистецтва і практичної художньо-творчої діяльності формувати у вихованців гуртків, творчих об'єднань особистісно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва, розвивати естетичну свідомість і художню компетентність, здатність до самореалізації, потребу в духовному самовдосконаленні.

Художньо-естетичне виховання як складова системи позашкільної освіти спирається на загальнодидактичні принципи, а також на специфічні художньо-педагогічні принципи. Місце принципу в структурі педагогічного процесу визначається метою й засобами її досягнення. Принцип зорієнтований на мету, конкретизує та опосередковує вибір змісту, педагогічних технологій, форм і методів навчання й виховання, координує спільну діяльність педагога та його вихованців.

Однією з умов ефективного впровадження цілісної системи художньо-естетичного виховання дітей та учнівської молоді є створення естетичного середовища в позашкільному навчальному закладі, відкритого до активної взаємодії з навколишнім соціокультурним середовищем. Важливим завданням сучасної системи освіти в цілому та позашкільної освіти зокрема стає створення інноваційної педагогічної інфраструктури, що охоплюватиме:

- *естетику предметного середовища*, у якому вихованці зможуть реалізувати свої художньо-творчі здібності (естетика шкільного довкілля – картинні галереї, мистецькі світлиці, художні майстерні; сучасний дизайн інтер'єрів тощо);
- *естетику соціально-педагогічного середовища* (естетика педагогічного спілкування й життєтворчості, краса міжособистісних відносин, панування педагогічного оптимізму й віри, що кожна дитина – у душі митець).

Одним зі способів реформування сучасної системи освіти держави загалом і позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку зокрема є впровадження нових педагогічних технологій, спрямованих не тільки на засвоєння вихованцями гуртків знань і вмінь, характерне для традиційного навчання, а щонайперше – на всебічний особистісний розвиток дітей. Тенденція розвитку сучасної системи освіти та освітньої діяльності позашкільних навчальних закладів передбачає переведення процесу навчання на технологічний рівень, реалізацію індивідуальних траєкторій розвитку дітей та учнівської молоді.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Закон України "Про позашкільну освіту" // Позашкільна освіта в Україні (нормативно-правові акти). – К. : НЕНЦ, 2002. – С. 3–32.
2. Концепція позашкільної освіти та виховання // Виховна робота в закладах освіти України. Вип. II. Збірник нормативних документів та методичних рекомендацій. – К. : ІЗМН, 1998. – С. 192–203.
3. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lawua.info/bdata2/ukr2571/index.htm>.
4. Комплексна програма художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lawua.info/bdata2/ukr2571/index.htm>.
5. Амонашвили Ш.А. Психологические основы педагогики сотрудничества : книга для учителя / Ш.А. Амонашвили. – К. : Освіта, 1991. – 111 с.
6. Амонашвили Ш.А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса : книга для учителя / Ш.А. Амонашвили. – Минск : Университетское, 1991. – 560 с.
7. Антонюк В. Вокальна педагогіка (сольний спів) / В. Антонюк. – К. : ЗАТ "Віпол", 2007. – 174 с.
8. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І.Д. Бех. – К. : ІСДО, 1998. – 204 с.
9. Бех І.Д. Виховання особистості : підручник / І.Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 848 с.
10. Биковська О.В. Позашкільна освіта : теоретико-методичні основи : монографія / О.В. Биковська. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2008. – 336 с.
11. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання : шляхи реалізації / А.М. Бойко. – К. : ІЗМН, 1996. – 232 с.
12. Василенко К. Український народний танець / К.Василенко. – К. : Мистецтво, 1984. – 240 с.
13. Василенко К.Ю. Лексика українського народно-сценічного танцю / К.Ю. Василенко. – 3-є вид. – К. : Мистецтво, 1996. – 496 с.
14. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підручник для педагогів / Г. Ващенко. – К. : Всеукраїнське педагогічне товариство ім. Г. Ващенка, 1997. – 410 с.
15. Верховинець В.М. Теорія українського народного танцю / В.М. Верховинець – 5-е вид. – К. : Музична Україна, 1990. – 150 с.
16. Вірський П.П. Українські народні танці / П.П. Вірський. – К. : Наукова думка, 1969. – 632 с.
17. Володько В.Ф. Методика викладання народно-сценічного танцю : навч.-метод. посіб. / В.Ф. Володько. – 2-е вид. – К. : ДАКККіМ, 2007. – 306 с.
18. Гавриш Н. Національне виховання учнівської молоді / Н. Гавриш, Г. Ситник. – К. : Шкільний світ, 2011. – 128 с.
19. Зязюн І.А. Краса педагогічної дії : навчальний посібник / І.А. Зязюн, Г.М. Сагач. – К. : УФІМБ, 1997. – 302 с.
20. Калініна Т.В. Перші успіхи в малюванні : Заняття з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку / Т.В. Калініна. – К. : Шкільний світ ; Л. Галіцина, 2006. – 112 с.
21. Кардашов В.М. Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва : навч. посібн. – К., 2007. – 296 с.
22. Кириченко М.А. Основи образотворчої грамоти / М.А. Кириченко. – К. : Вища школа, 2003. – 248 с.
23. Ковальов О.Є. Декоративно-прикладне мистецтво у школі : навч. посібник. – Суми, ВТД "Університетська книга", 2006. – 144 с.
24. Ковбасенко Л.І. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу : методичний посібник / Л.І. Ковбасенко. – К., 2000. – 53 с.

25. Корнієнко Н.М. Український театр у переддень третього тисячоліття. Пошук : (Картини світу. Ціннісні орієнтації. Мова. Прогноз) / Н.М. Корнієнко. – К. : Факт, 2000. – 160 с.
26. Коротков А. Все про танець. Довідник / А.Коротков, А.Тараканова. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2005. – 90 с.
27. Литвиненко В.А. Зразки народної хореографії : підручник / В.А. Литвиненко. – К. : Альтерпрес, 2007. – 467 с.
28. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта : теорія і практика / Л.М. Масол ; АПН України, Ін-т пробл. виховання. – К. : Промінь, 2009. – 431 с.
29. Масол Л.М. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посібн. для вчит. / Л.М. Масол, О.В. Гайдамака. – Харків : Веста ; Ранок, 2006. – 256 с.
30. Мистецька освіта в Україні : Розвиток творчого потенціалу в ХХІ столітті : Аналітична доповідь / [Масол Л., Базелюк О., Комаровська О. та ін.]. – К. : Аура букс, 2012. – 240 с.
31. Художньо-педагогічні технології в основній школі : єдність навчання і виховання : метод. посіб. / Л. М. Масол. – Харків : "Друкарня Мадрид", 2015. – 178 с.
32. Новиков А.О. Українська драматургія й театр від найдавніших часів до початку ХХ ст. / А.О. Новиков. – Харків : Сага, 2011. – 407 с.
33. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу : метод. посібн. – К., 2000. – 53 с.
34. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г.М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
35. Пасічний А.М. Образотворче мистецтво. Словник-довідник / А.М. Пасічний. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 216 с.
36. Педагогічна майстерність : підручник / [Зязюн І.А., Крамущенко Л.В., Кривонос І.В. та інші]; за ред. І.А. Зязюна. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с.
37. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія / [С.О. Сисоєва, А.М. Алексюк, П.М. Воловик, О.І. Кульчицька, Л.Є. Сігаєва, Я.В. Цехмістер та інші] ; за ред. С.О. Сисоєвої. – К. : ВІПОЛ, 2001. – 502 с.
38. Позашкільна освіта в Україні : навчальний посібник / за ред. О.В. Биковської. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2006. – 224 с.
39. Поплавський М.М. Антологія сучасної української естради / М.М. Поплавський. – К. : Макрос, 2009. – 415 с.
40. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання : теоретико-дидактичний аспект : монографія / Г.П. Пустовіт. – Кн. 1. – Миколаїв : Ольвія, 2009. – 561 с.
41. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання : дидактичні основи методів навчання і виховання : монографія / Г.П. Пустовіт, Л.В. Тихенко. – Суми : Університетська книга. – 2008. – Кн. 2. – 272 с.
42. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості : навчальний посібник / В.В. Рибалка. – К. : ІЗМН, 1996. – 236 с.
43. Рудницька О.П. Основи викладання мистецьких дисциплін / О.П. Рудницька. – К., 1998. – 183 с.
44. Рудницька О.П. Мистецька освіта в Україні: теорія і практика / О.П. Рудницька – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 255 с.
45. Сиротенко А.Й. Соціально-педагогічні основи діяльності позашкільних закладів у сучасних умовах : наук.-метод. посібн. / А.Й.Сиротенко, Г.П.Пустовіт. – К. : Грамота, 2005. – 80 с.
46. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості : підручник / С.О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
47. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості вчителя : навчальний посібник / С.О. Сисоєва. – К. : ІСДОУ, 1994. – 112 с.

48. Сисоєва С.О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості : монографія / С.О. Сисоєва. – К. : Поліграфкнига, 1996. – 405 с.
49. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін : навчально-методичний посібник / [Бех І.Д., Журба К.О., Киричок В.А. та ін.], – К. : Педагогічна думка, 2011. – 240 с.
50. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка / М.Г. Стельмахович. – К. : Радянська школа, 1985. – 312 с.
51. Сухомлинский В.О. Вибрані твори : У 5 т. / В.О. Сухомлинський – К. : Рад. школа, 1986. – Т.1–5.
52. Сущенко Т.І. Позашкільна педагогіка : навч. посібн. / Т.І.Сущенко. – К. : ІСДО, 1996. – 144 с.
53. Сущенко Т.І. Основи позашкільної педагогіки : посібник для класних керівників, педагогів позашкільних закладів / Т.І. Сущенко. – Мінськ : Бел. навука, 2000. – 221 с.
54. Шариков Д.І. Теорія, історія та практика сучасної хореографії. Генезис і класифікація сучасної хореографії – напрями, стилі, види : монографія / Д.І. Шариков ; Київ. міжнар. ун-т, Ін-т телебачення, кіно і театру. – К. : КиМУ, 2010. – 208 с.
55. Якимчук С.Н. Методика музичного виховання : навчальний посібник. – Рівне, 2003. – 160 с.
56. Мистецтво та освіта : науково-методичний журнал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://artedu.org.ua/home.html>.
57. Віртуальний музей живопису [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://smallbay.ru/default.html>.
58. Національний музей українського народного декоративного мистецтва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mundm.kiev.ua/>.
59. Світова художня культура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://artclassic.edu.ru/catalog.asp>.
60. Словник образотворчого мистецтва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://artdic.ru/index.htm>.

КОРОТКА ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Бобир Алла Олександрівна, керівник гуртка Васильківського міського центру дитячої та юнацької творчості.

Васильчук Тетяна Олександрівна, методист, керівник гуртка Кагарлицького районного центру дитячої та юнацької творчості.

Гаврилюк Валерій Юрійович, завідувач відділу позашкільної освіти, викладач кафедри філософії освіти та управління Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради "Академія неперервної освіти", координатор обласного опорного закладу освіти.

Горбенко Людмила Миколаївна, учитель образотворчого мистецтва, керівник гуртка Васильківської загальноосвітньої школи I-III ступенів №8 Васильківської міської ради.

Духніч Валентина Григорівна, завідувач методичного відділу, керівник гуртка Дитячого естетико-натуралістичного центру "Камелія" міста Броварів.

Зінченко Світлана Григорівна, керівник гуртка Дитячого естетико-натуралістичного центру "Камелія" міста Броварів.

Колесник Оксана Олексіївна, керівник гуртка Дитячого естетико-натуралістичного центру "Камелія" міста Броварів.

Монарх Євгенія Юхимівна, керівник гуртка Васильківського міського центру дитячої та юнацької творчості.

Слободянюк Тетяна Андріївна, директор, керівник гуртка Васильківського міського центру дитячої та юнацької творчості, керівник обласного опорного закладу освіти.

Розумнюк Антоніна Анатоліївна, заступник директора, керівник гуртка Васильківського міського центру дитячої та юнацької творчості.

Турукіна Леся Володимирівна, керівник гуртка Васильківського міського центру дитячої та юнацької творчості.

Сліпець Ірина Володимирівна, заступник директора, керівник гуртка Будинку дитячої та юнацької творчості Броварської міської ради.

Павленко Юлія Сергіївна, заступник директора, керівник гуртка "Батик" Комунального закладу Таращанської районної ради "Центр творчості дітей та юнацтва "Веселка".

Павлученко Валентина Зіновіївна, директор Будинку дитячої та юнацької творчості міста Броварів.

Плоткіна Тетяна Миколаївна, методист Васильківського міського центру дитячої та юнацької творчості.

Татарчук Валентина Іванівна, заступник директора з навчально-методичної роботи, керівник гуртка Дитячого естетико-натуралістичного центру "Камелія" міста Броварів.

Ткалич Людмила Василівна, керівник гуртка Богуславського районного центру дитячої та юнацької творчості.

Хаврюта Наталія Іванівна, директор, керівник гуртка Дитячого естетико-натуралістичного центру "Камелія" міста Броварів.

Чепурда Лариса Володимирівна, керівник гуртка Васильківського міського центру дитячої та юнацької творчості.

Якуша Наталія Михайлівна, керівник гуртка Дитячого естетико-натуралістичного центру "Камелія" міста Броварів.

ДЛЯ ПОДАТОК

ДЛЯ ПОДАТОК

**Художньо-естетичне виховання творчої особистості
засобами позашкільної освіти**

Навчально-методичний посібник

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців ДК № 1679 від 05.02.2004 р.

Навчально-видавничий відділ
Комунального вищого навчального закладу
Київської обласної ради "Академія неперервної освіти"

09107, Україна, Київська область,
м. Біла Церква, вул. Ярослава Мудрого, 37
тел.: (+3804563) 5-12-40 тел./факс: (+3804563) 5-04-24
E-mail: Kyiv_academy@ukr.net
Освітній портал: <http://www.академія.com.ua/>